

STRATEGIA TERYTORYALNA LEŚNEJ KRAINY JEZIOR NA LATA 2025-2030

Projekt – 4 września 2025 r.

Strategia terytorialna Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030 została opracowana w formule ekspercko – partycypacyjnej we współpracy z Gminą Dębowa Kłoda, Gminą Ludwin, Gminą Sosnowica, Gminą Uścimów, Gminą Wiryki oraz Powiatem Parczewskim, jednostkami administracji samorządowej oraz partnerami publicznymi, społecznymi i gospodarczymi.

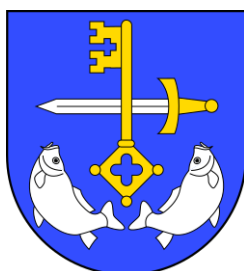
Gmina Dębowa Kłoda

Gmina Ludwin

Gmina Sosnowica

Gmina Uścimów

Gmina Wiryki

Powiat Parczewski

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI.....	2
1. WPROWADZENIE	4
2. SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ	6
2.1. POŁOŻENIE, PRZESTRZEŃ I ŚRODOWISKO	6
2.2. SPOŁECZEŃSTWO	24
2.3. RYNEK PRACY	32
2.4. GOSPODARKA	38
2.5. INFRASTRUKTURA KOMUNIKACYJNA I TECHNICZNA	49
2.6. INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA	60
3. POWIĄZANIA FUNKCJONALNE OBSZARU LEŚNEJ KRAINY JEZIOR.....	76
3.1. ANALIZA POWIĄZAŃ FUNKCJONALNYCH W UJĘCIU STRATEGICZNYM	76
3.2. ANALIZA POWIĄZAŃ FUNKCJONALNYCH PARTNERSTWA LEŚNEJ KRAINY JEZIOR	79
3.3. ANALIZA PROBLEMÓW, POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH PARTNERSTWA LEŚNEJ KRAINY JEZIOR	82
3.4. NAJWAŻNIEJSZE KIERUNKI WSPÓŁPRACY SAMORZĄDÓW OBSZARU PARTNERSTWA LEŚNEJ KRAINY JEZIOR	83
4. PRZESŁANKI OPRACOWANIA STRATEGII	86
4.1. SAMORZĄDY WOBEC NOWYCH WYZWAŃ SPOŁECZNYCH I GOSPODARCZYCH	86
4.2. TERYTORIALNY WYMIAR WSPARCIA I PODEJŚCIE ZINTEGROWANE	87
5. ZAKRES, TRYB I METODYKA OPRACOWANIA STRATEGII.....	88
6. ANALIZA SWOT	95
7. MISJA I WIZJA OBSZARU LEŚNEJ KRAINY JEZIOR	99
8. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	101
9. REALIZACJA CELÓW STRATEGII ZE WSKAZANIEM PODEJŚCIA ZINTEGROWANEGO	103
9.1. CEL STRATEGICZNY 1: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ	103
9.2. CEL STRATEGICZNY 2: TRANSFORMACJA ENERGETYCZNA ORAZ OCHRONA ŚRODOWISKA I KLIMATU	104
9.3. CEL STRATEGICZNY 3: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	105
10. OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA	107
11. OPIS ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA SŁUŻĄCEGO ZASPOKOJENIU ZIDENTYFIKOWANYCH POTRZEB ROZWOJOWYCH I WYKORZYSTANIU POTENCJAŁU OBSZARU PARTNERSTWA LEŚNEJ KRAINY JEZIOR	115
11.1. INTEGRACJA KONTEKSTOWA W ZAKRESIE PRIORYTETÓW SRWL 2030 ORAZ CELÓW POLITYKI SPÓJNOŚCI	115

11.2. INTEGRACJA STRATEGICZNA NA POZIOMIE CELÓW STRATEGICZNYCH I KIERUNKÓW DZIAŁAŃ STRATEGII	119
11.3. INTEGRACJA NA POZIOMIE CELÓW SZCZEGÓŁOWYCH (KIERUNKÓW DZIAŁAŃ)	119
11.4. INTEGRACJA NA POZIOMIE PROJEKTÓW	121
11.5. INTEGRACJA FUNKCJONALNA W ZARZĄDZANIU STRATEGIĄ	124
12. PLANOWANE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	126
13. ZASADY I STRUKTURA ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ	128
14. MONITORING I EWALUACJA STRATEGII	135
15. LISTA PROJEKTÓW ZINTEGROWANYCH PRZEWIDZIANYCH DO REALIZACJI W RAMACH STRATEGII	137
16. OPIS PROCESU ZAANGAŻOWANIA LOKALNYCH INTERESARIUSZY- PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W PROCESIE OPRACOWANIA I WDRAŻANIA STRATEGII ORAZ SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZONYCH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH	143
16.1. UDZIAŁ PARTNERÓW W OPRACOWANIU STRATEGII	143
16.2. UDZIAŁ PARTNERÓW WE WDRAŻANIU, MONITOROWANIU I EWALUACJI STRATEGII	147
16.3. SPRAWOZDANIE Z PRZEBIEGU I WYNIKÓW KONSULTACJI SPOŁECZNYCH PROJEKTU STRATEGII TERYTORIALNEJ LEŚNEJ KRAINY JEZIOR NA LATA 2025-2030	149
17. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO DLA PROJEKTU STRATEGII	150
18. DEKLARACJA ODRĘBNOŚCI STRATEGII TERYTORIALNEJ	151

1. WPROWADZENIE

Strategia terytorialna Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030 (dalej: Strategia), została opracowana na podstawie art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. z 2022 r., poz. 1079), (dalej: ustawa wdrożeniowa). W rozumieniu ustawy wdrożeniowej jest to strategia Innych Instrumentów Terytorialnych (dalej: Strategia IIT), będąca strategią terytorialną, o której mowa w art. 29 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (dalej: rozporządzenie ogólne).

Zakres terytorialny Strategii obejmuje: Gminę Dębowa Kłoda, Gminę Ludwin, Gminę Sosnowica, Gminę Uścimów oraz Gminę Wiryki. W partnerstwie terytorialnym uczestniczy również Powiat Parczewski.

Niniejsza Strategia nie jest identyfikowana jako strategia rozwoju ponadlokalnego zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465).

Inny Instrument Terytorialny (dalej: IIT) ujęty w programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 (dalej: FEL 2021-2027) służy przede wszystkim wspieraniu rozwoju terytorialnego i relacji funkcjonalnych pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego zaliczanymi do krajowych obszarów strategicznej interwencji: gmin zagrożonych trwałą marginalizacją oraz miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, przy wykorzystaniu możliwości finansowania inwestycji ze środków Unii Europejskiej. Formuła IIT zwiększa oddziaływanie realizowanych wspólnie przedsięwzięć zintegrowanych oraz wpływa na szybsze i bardziej kompleksowe rozwiązywanie wspólnych problemów obszaru objętego Strategią.

Dokument Strategii uwzględnia perspektywy i kierunki współpracy między samorządami obszaru partnerstwa Leśnej Krainy Jezior, zarówno w oparciu o dotychczasowe doświadczenia, jak też możliwości wynikające z celów krajowej i europejskiej polityki regionalnej w latach 2021 - 2027. Partnerska współpraca samorządów, stwarza możliwość wymiany doświadczeń i podjęcia bardziej efektywnych działań na rzecz pełniejszego wykorzystania istniejących zasobów i potencjałów obszaru. Zasoby te, będące w dyspozycji samorządów lokalnych, są wykorzystywane indywidualnie zgodnie z możliwościami i specyfiką uwarunkowań społecznych oraz gospodarczych poszczególnych jednostek. Jednocześnie uwzględnienie wzajemnych powiązań funkcjonalnych oraz identyfikacja podobnych problemów i potencjałów daje możliwość skuteczniejszej realizacji wspólnych celów i zwiększenia przewag konkurencyjnych – nie tylko jednej jednostki, ale całego obszaru Leśnej Krainy Jezior.

Ważnym aspektem decydującym o opracowaniu Strategii stały się uwarunkowania wynikające z celów i kierunków polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju – tzw. terytorialny wymiar wsparcia oraz cele polityki spójności w ramach perspektywy finansowej 2021 – 2027. Kluczową kwestią jest tu zmiana paradygmatu zarządzania rozwojem wyrażona w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (dalej: KSRR 2030), Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (dalej: SRWL 2030) oraz Umowie Partnerstwa dla realizacji polityki

spójności 2021-2027 w Polsce (dalej: Umowa Partnerstwa 2021-2027). W dokumentach tych określono systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej, których celem jest m.in. zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo (tzw. obszarów strategicznej interwencji).

Istotne dla przyszłego funkcjonowania obszaru Leśnej Krainy Jezior jest zachowanie spójności z celami i kierunkami działań poszczególnych jednostek oraz aktywna współpraca samorządów na rzecz realizacji wspólnych, partnerskich i zintegrowanych projektów na obszarze partnerstwa.

Opracowanie i wdrażanie Strategii wymaga od władz i interesariuszy konsekwencji w działaniu oraz poszukiwania nowych rozwiązań i możliwości. Dlatego też dokument nie skupia się na ewidencji potrzeb społeczności lokalnych poszczególnych jednostek, ale koncentruje się na tych przedsięwzięciach, które zapewniają realizację wspólnych celów, rozwój wspólnych potencjałów i rozwiązywanie wspólnych problemów całego obszaru funkcjonalnego. Założeniem przyjętym w Strategii jest identyfikacja powiązań funkcjonalnych samorządów oraz zasobów (materialnych i niematerialnych), które mogą stać się źródłem przewagi konkurencyjnej całego obszaru. W praktyce proces opracowania i realizacji Strategii tworzy forum współpracy samorządów, które koncentruje wysiłki na uzyskiwaniu korzyści synergicznych m.in. poprzez identyfikację i realizację wspólnych celów i przedsięwzięć. Zarówno oddziaływania zewnętrzne, wynikające ze specyfiki otoczenia społeczno-gospodarczego oraz uwarunkowań niezależnych od samorządów, jak też uwarunkowania wewnętrzne wynikające z zasobów, zjawisk, zdarzeń, mechanizmów i procesów umiejscowionych na obszarze Leśnej Krainy Jezior, posłużyły ustaleniu celów strategicznych, kierunków działań, rezultatów oraz propozycji przedsięwzięć do realizacji.

Część diagnostyczna Strategii obejmuje raport stanu, analizę i diagnozę strategiczną kluczowych uwarunkowań społecznych, gospodarczych i przestrzennych obszaru partnerstwa. Analizę oparto na danych dostępnych w statystyce publicznej oraz informacjach przekazanych przez samorządy, opisujących zachodzące trendy i zjawiska w wymiarze terytorialnym. Takie podejście pozwoliło na wskazanie konkurencyjnej pozycji partnerstwa i będzie przydatne w procesie opracowania towarzyszących dokumentów planistycznych oraz monitorowania rozwoju obszaru.

Strategia jest planem realistycznym, dlatego też system wdrażania i zasady współpracy interesariuszy dostosowane zostały opracowane przy uwzględnieniu celów i kierunków działań, dedykowanych do wsparcia w ramach projektów zintegrowanych w formule IIT lub w których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych. Te zaś realizowane będą w oparciu o możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów z uwzględnieniem specyfiki, uwarunkowań i zasobów finansowych jednostek. Istotną kwestią w procesie opracowania Strategii było również zachowanie zgodności z Zasadami realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027¹ oraz Procedurą opiniowania strategii Innego Instrumentu Terytorialnego dla Partnerstw JST z OSI krajowych w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027².

¹ Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, dostęp: sierpień 2025 r.:

<https://funduszeue.lubelskie.pl/zpr/aktualnosci/aktualizacja-zasad-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027/>

² Procedura opiniowania strategii IIT dla Partnerstw JST z OSI krajowych w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, IZ FEL 2021-2027, dostęp: sierpień 2025 r.:

<https://funduszeue.lubelskie.pl/zpr/dokumenty/procedura-opiniowania-strategii-innego-instrumentu-terytorialnego-dla-partnerstw-jst-z-osi-krajowych-w-wojewodztwie-lubelskim-1/>

2. SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ

Wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej stanowią podstawę do opracowania **Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030**, obejmującej swym zasięgiem gminy: Dębowa Kłoda, Ludwin, Sosnowica, Uścimów oraz Wiryki. W partnerstwie terytorialnym uczestniczy również Powiat Parczewski.

Diagnoza jest syntetycznym ujęciem sytuacji przestrzennej i społeczno-gospodarczej obszaru oraz poszczególnych jednostek na tle województwa lubelskiego wraz ze wskazaniem trendów, które miały miejsce na przestrzeni ostatnich lat. Dane zawarte w diagnozie służą określeniu mocnych i słabych stron partnerstwa, jego potencjałów rozwojowych, jak również obszarów problemowych. Niezbędne do przeprowadzenia diagnozy dane statystyczne uzyskane zostały z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Do przygotowania diagnozy wykorzystano także dane wewnętrzne udostępnione przez poszczególne samorządy oraz ich jednostki organizacyjne, a także dane pochodzące z zasobów instytucji zewnętrznych.

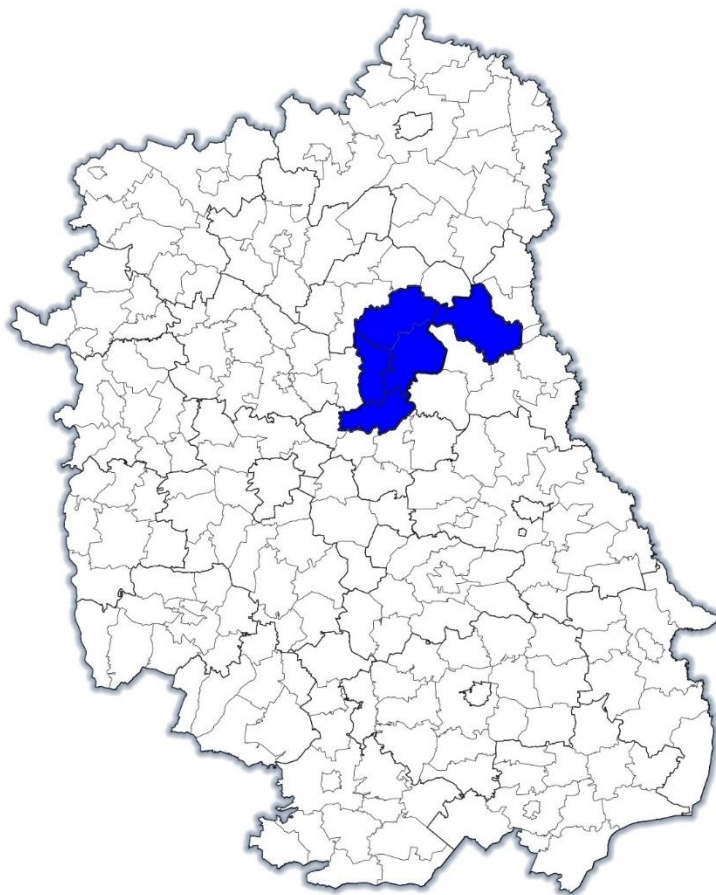
Wnioski podzielone zostały na podrozdziały, z których każdy dotyczy innego aspektu funkcjonowania obszaru partnerstwa. Przedstawione są w ujęciu obiektywnym; opierają się na faktach i niezbędnych komentarzach ustrukturalizowanych w sześciu zasadniczych działach: (i) położenie, przestrzeń i środowisko; (ii) społeczeństwo; (iii) rynek pracy; (iv) gospodarka; (v) infrastruktura komunikacyjna i techniczna oraz (vi) infrastruktura społeczna.

2.1. Położenie, przestrzeń i środowisko

Położenie

Partnerstwo **Leśna Kraina Jezior** obejmuje obszar pięciu jednostek samorządu terytorialnego z województwa lubelskiego. Gminy partnerskie położone są w środkowo-wschodniej części województwa lubelskiego na terenie czterech powiatów: parczewskiego, włodawskiego, łęczyńskiego i lubartowskiego. W skład partnerstwa Leśnej Krainy Jezior wchodzi **sześć jednostek samorządu terytorialnego: pięć gmin wiejskich** - dwie gminy z powiatu parczewskiego: Gmina Dębowa Kłoda i Gmina Sosnowica, Gmina Ludwin z powiatu łęczyńskiego, Gmina Uścimów z powiatu lubartowskiego, Gmina Wiryki z powiatu włodawskiego oraz **Powiat Parczewski**.

Ryc. 1. Położenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne.

Gminy partnerskie sąsiadują ze sobą, tworząc zwarte terytorium o łącznej powierzchni 80 935 ha, co stanowi 3,2% powierzchni województwa lubelskiego. Pod względem zajmowanej powierzchni największymi gminami obszaru są Gmina Wiryki (22 012 ha) i Gmina Dębowa Kłoda (18 839 ha). Najmniejszą jednostką jest Gmina Uścimów (10 708 ha).

Tabela 1. Obszar partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Gmina	Status	Powiat	Powierzchnia
Gmina Dębowa Kłoda	gmina wiejska	parczewski	18 839 ha
Gmina Ludwin	gmina wiejska	łęczyński	12 217 ha
Gmina Sosnowica	gmina wiejska	parczewski	17 159 ha
Gmina Uścimów	gmina wiejska	lubartowski	10 708 ha
Gmina Wiryki	gmina wiejska	włodawski	22 012 ha
RAZEM:			80 935 ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Obszar Leśnej Krainy Jezior graniczy z następującymi jednostkami samorządu terytorialnego:

- od północy z: Gminą Jabłoń, Gminą Parczew i Gminą Podedwórze z powiatu parczewskiego, Gminą Hanna z powiatu włodawskiego oraz Gminą Sosnówka z powiatu bialskiego;
- od wschodu z Miastem Włodawa i gminą wiejską Włodawa;

- od południa z: Gminą Cyców, Gminą Łączna i Gminą Puchaczów z powiatu łęczyńskiego oraz Gminą Hańsk, Gminą Stary Brus i Gminą Urszulin z powiatu włodawskiego;
- od zachodu z: Gminą Ostrów Lubelski z powiatu lubartowskiego oraz Gminą Spiczyn z powiatu łęczyńskiego.

Ryc. 2. Obszar partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Źródło: Opracowanie własne.

Rzeźba terenu

Uwzględniając regionalizację fizycznogeograficzną Polski, obszar Leśnej Krainy Jezior znajduje się na terenie **pięciu mezoregionów**: Zakłęśłości Sosnowickiej, Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego i Garbu Włodawskiego, które są częścią makroregionu Polesie Zachodnie, Płaskowyżu Świdnickiego wchodzącego w skład Wyżyny Lubelskiej oraz Wysoczyzny Lubartowskiej będącej częścią Niziny Południowopodlaskiej.

Zakłęśłość Sosnowicka jest piaszczystym i podmokłym obniżeniem łączącym doliny Bugu i Tyśmienicy. Region pokrywają przeważnie łąki i lasy łęgowe, poprzecinane siecią kanałów melioracyjnych. Wysokości bezwzględne kształtują się w tym rejonie w granicach 148-157 m n.p.m. **Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie** to płaska, zatorfiona równina akumulacyjna z licznymi bagnami i jeziorami krasowymi o łącznej powierzchni wynoszącej ponad 27 km². Stanowi ono największy w Polsce zespół łąkowy i wyjątkowe w skali Polski zgrupowanie jezior poza granicą ostatniego zlodowacenia. Wzdłuż zachodnich granic Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego ciągnie się pas skał karbońskich z węglem kamiennym. Pojezierze jest jednym z najpopularniejszych miejsc wypoczynkowych na Lubelszczyźnie, gdzie można również uprawiać różnorodne formy turystyki i krajoznawstwa. **Garb Włodawski** jest płaską, asymetryczną wysoczyzną polodowcową, stromo opadającą ku południu, łagodniej ku północy. Garb ma kilkadziesiąt metrów wysokości względnej, przy czym w najwyższym miejscu osiąga 212 m n.p.m. Znaczną powierzchnię mezoregionu zajmują lasy, zdominowane

przez kontynentalne bory mieszane sosnowo-dębowe. **Płaskowyż Świdnicki**, stanowiący północno-wschodnią część Wyżyny Lubelskiej, położony jest w widłach Wieprza i Bystrzycy. Jego tereny stanowi dość płaska równina denudacyjna wymodelowana w marglach kredowych i pozbawiona pokrywy lessowej. Występuje tu mozaika lasów i pól uprawnych. **Wysoczyzna Lubartowska** to zdenudowana równina morenowa, o przeciętnej wysokości 170-180 m n.p.m. Występują tu polodowcowe ostańce żwirowe lub wydmy, co lokalnie podnosi wysokość terenu do maksymalnie 200 m n.p.m.

Ryc. 3. Regionalizacja fizycznogeograficzna partnerstwa Leśna Kraina Jezior

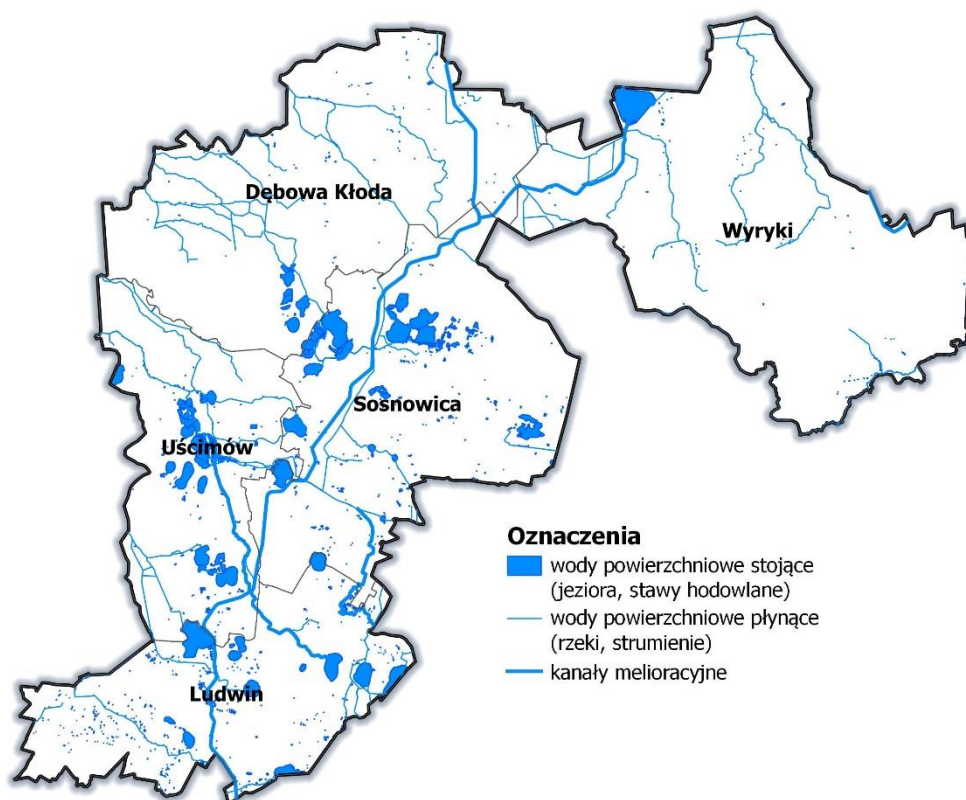

Źródło: Opracowanie własne.

Zasoby wodne

Pod względem hydrograficznym obszar partnerstwa w całości leży w dorzeczu rzeki Wisły, w obrębie dwóch podstawowych zlewni II rzędu – Wieprza i Narwi. Ze względu na małą różnicę wysokości, rzeki i cieki wodne na analizowanym terenie mają słabo wcięte koryta oraz niewielkie spadki. Głównymi **rzekami** obszaru są: Piwonia, Tyśmienica, Zielawa, Włodawka i Konotopa. Aktualny stan rzek i małych cieków jest wynikiem wykonanych w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku melioracji związanych z realizacją systemu kanału Wieprz-Krzna. W wyniku prowadzonych zabiegów melioracyjnych naturalny układ sieci rzecznej uległ znacznemu przekształceniu.

Ryc. 4. Zasoby wodne partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Źródło: Opracowanie własne.

Głównym bogactwem obszaru partnerstwa są **jeziora** o zróżnicowanym charakterze, wielkości oraz głębokości, wchodzące w skład Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Do największych z nich należą: Jezioro Zahajskie, Jezioro Krzcień, Jezioro Białe Sosnowickie, Jezioro Tomaszne, Jezioro Piaseczno, Jezioro Bikcze, Jezioro Skomielno, Jezioro Krasne, Jezioro Uściwierz, Jezioro Zagłębcze, Jezioro Łukcze, Jezioro Rogóźno, Jezioro Maśluchowskie.

Zasoby wód powierzchniowych uzupełniają **duże kompleksy stawów**. Ponadto na terenie partnerstwa w zagłębieniach bezodpływowych lub we wklęsłościach terenu występują mniejsze oczka wodne. Charakteryzują się one przeważnie niewielkimi głębokościami i regularną linią brzegową.

Pierwotne stosunki hydrograficzne na tym terenie zostały znacznie przekształcone przez działalność człowieka. Obszar partnerstwa przecina, zbudowany w latach 60-tych, **Kanał Wieprz-Krzna**. Część systemu melioracyjnego kanału tworzy bogata sieć rowów melioracyjnych oraz kilka sztucznych zbiorników wodnych. W wyniku przeprowadzonych prac regulacyjnych naturalne koryta rzek zostały wyprostowane i zamienione w sztuczne kanały. W wyniku wykonania systemów odwadniających zmniejszyła się znacznie powierzchnia mokradeł i torfowisk, a także nastąpiło przesuszenie gruntów i nieodwracalna degradacja gleb organicznych. W związku z powyższym konieczne jest podjęcie niezbędnych działań mających na celu **poprawę warunków wodnych**, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia. Zrewitalizowane lub utworzone tereny retencyjne mogą być również wykorzystywane jako miejsca rekreacji, wędrówek i turystyki, co przyczyni się do rozwoju gospodarczego i integracji lokalnych społeczności.

Południowo-zachodnie fragmenty obszaru znajdują się na terenie udokumentowanego Głównego Zbiornika Wód Podziemnych GZWP nr 407 Niecka Lubelska Zbiornik Chełm -

Zamość. Jest to zbiornik porowo-szczelinowy o powierzchni 9 051 km² i o warstwie wodonośnej w utworach kredowych. Głębokość zalegania warstw wodonośnych wynosi od 60 m do 120 m. Głębokość występowania **wód podziemnych** pierwszego poziomu nawiązuje do rzeźby terenu. W związku z powyższym przeważająca część obszaru charakteryzuje się bardzo płytkim zaleganiem pierwszego poziomu wody. Najpłycej, na głębokości od 0 do 2,0 m p.p.t., wody gruntowe występują na obszarze dolin rzecznych i obniżeń terenu. Na wyżej wyniesionych partiach wody gruntowe występują na głębokości od 2,0 do 4,0 m p.p.t. Płytkie występowanie wody związane jest głównie z istnieniem na małej głębokości warstw trudnoprzepuszczalnych.

Z uwagi na płytko zalegający poziom wodonośny na obszarze partnerstwa należy dążyć do zaopatrzenia wszystkich mieszkańców w wodę pochodzącą z ujęć wodnych z głębszych warstw wodonośnych poprzez **system wodociągów**.

Warunki klimatyczne

Według podziału na regiony klimatyczno-rolnicze Polski obszar partnerstwa znajduje się w Regionie Wielkich Dolin należącej do Krainy Chełmsko - Podlaskiej. Jest ona chłodniejsza od pozostałych krain - zima trwa tu dłużej, a lato jest ciepłe i równie długie. Wiosna i jesień są stosunkowo krótkie i charakteryzują się znacznymi amplitudami temperatur powietrza. Ma to związek z wpływem klimatu kontynentalnego na klimat tego regionu. Temperatury charakteryzują się gwałtownym spadkiem w listopadzie i wzrostem w kwietniu. Podobnie jak w całym kraju najcieplejsze miesiące to lipiec i sierpień, a najchłodniejsze to styczeń i luty. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi około 7,7°C. Średnia roczna suma opadów w regionie, z okresu wielolecia kształtowała się na poziomie 530-550 mm. Największa ilość opadów przypadała na miesiące letnie z maksymalną ilością w czerwcu i lipcu. Głównie są to opady krótkotrwałe, ale intensywne. Dominują tu wiatry zachodnie oraz południowo-zachodnie. Średnia prędkość wiatru to ok 3 m/s, największe prędkości przypadają na jesień i zimą.

Klimat obszaru odznacza się wysokimi rocznymi opadami i najwyższym w Polsce średnim rocznym usłonecznieniem. Stanowi to kluczowy potencjał do wytwarzania energii w oparciu o **odnawialne źródła energii**, który powinien być wykorzystany w procesie budowania samowystarczalności energetycznej jednostek wchodzących w skład partnerstwa. Z drugiej strony obserwowane zmiany klimatu stanowią bardzo poważne zagrożenie i wpływają na wiele aspektów gospodarczych, społecznych i przestrzennych. Wiążą się z nimi gwałtowne zjawiska pogodowe, m.in. wysokie temperatury, susze, pożary, ulewę, wichury i powodzie, które zagrażają życiu i zdrowiu mieszkańców, jak i powodują znaczne straty w infrastrukturze. Ze względu na nasilający się w całym kraju, jak i na terenie partnerstwa problem suszy i ekstremalnych zjawisk pogodowych (w tym w szczególności deszczy nawalnych i burz) pożądane jest wprowadzenie do realizacji **działań służących adaptacji do zmian klimatu**, w szczególności zapobieganiu suszy poprzez retencjonowanie wody oraz zapobieganiu skutkom powodzi i podtopień. Działania te powinny obejmować zagospodarowanie wód opadowych i małą retencję o lokalnej skali oddziaływania. Kluczowym elementem w strategii adaptacji do zmian klimatycznych jest również **wsparcie jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych**, które często pierwsze pojawiają się na miejscu takich zdarzeń i odgrywają ważną rolę w opanowaniu ich negatywnych skutków. Wyposażenie jednostek w nowoczesnych sprzęt zwiększy efektywność działań ratowniczych.

Surowce mineralne

Na terenie partnerstwa baza surowców mineralnych jest znacząca w skali ponadregionalnej. **Złoże węgla kamiennego** są częścią Lubelskiego Zagłębia Węglowego i są zakwalifikowane do kopalin strategicznych o znaczeniu krajowym (objętych własnością górnictwem). W przypadku Lubelskiego Zagłębia Węglowego przyjmuje się około 4 730 km² jako obszar o zdefiniowanych perspektywach złożowych, natomiast obszar około 1 214 km² zajmują udokumentowane złoża. Obecnie eksploatowane są trzy złoża: Bogdanka, Lubelskie Zagłębie Węglowe - obszar K-3 oraz Ostrów. Zgodnie z informacjami zawartymi w Bilansie zasobów złóż kopalin w Polsce oraz w Centralnej Bazie Danych Geologicznych MIDAS w granicach obszaru partnerstwa zlokalizowane są fragmenty czterech udokumentowanych złóż węgla kamiennego: Bogdanka, Ostrów, Kolechowice Nowe i Orzechów.

Na terenie partnerstwa stwierdzono również występowanie torfów, piasków i żwirów oraz surowców ilastych ceramiki budowlanej.

Tabela 2. Wykaz złóż kopalin na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Nazwa złoża	Stan zaangażowania złoża ³	Zasoby geologiczno-bilansowe	Zasoby przemysłowe	Wydobycie
węgle kamienne				
Bogdanka	E	718 859 tys. t	72 678 tys. t	4 484 tys. t
Kolechowice Nowe	P	2 257 374 tys. t	-	-
Orzechów	P	1 827 942 tys. t	-	-
Ostrów	E	1 247 638 tys. t	247 012 tys. t	724 tys. t
torfy				
Ludwin II	Z	7,55 tys. m ³	-	-
piaski i żwiry				
Kolonia Orzechów	Z	82 tys. t	-	-
Bednarzówka	E	274 tys. t	-	2 tys. t
surowce ilaste ceramiki budowlanej				
Dobropól	Z	199 tys. m ³	-	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego.

Obszary chronione

Obszar Leśnej Krainy Jezior charakteryzuje się dobrze rozwiniętą siecią obszarów chronionych – na jego terenie znajdują się liczne formy ochrony przyrody.

Najcenniejsze przyrodniczo obszary partnerstwa znalazły się w granicach **Poleskiego Parku Narodowego**, utworzonego w 1990 r. w celu ochrony ekosystemów wodno-torfowiskowych. Powierzchnia parku wynosi 9 760,28 ha, zaś jego otuliny 13 702,77 ha. Park obejmuje liczne bagna, torfowiska i jeziora zakolowe oraz naturalne kompleksy leśne z bogactwem flory i fauny, znajdujące się na Równinie Łęczyńsko-Włodawskiej. Na terenie Parku występuje duża

³ Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce według stanu na 31 XII 2023 r., Państwowa Służba Geologiczna, Państwowy Instytut Geologiczny, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2024. Skróty literowe dotyczące stanu zagospodarowania zasobów w wykazach złóż oznaczają:

E – złożo eksploatowane;

P – złożo o zasobach rozpoznanych wstępnie;

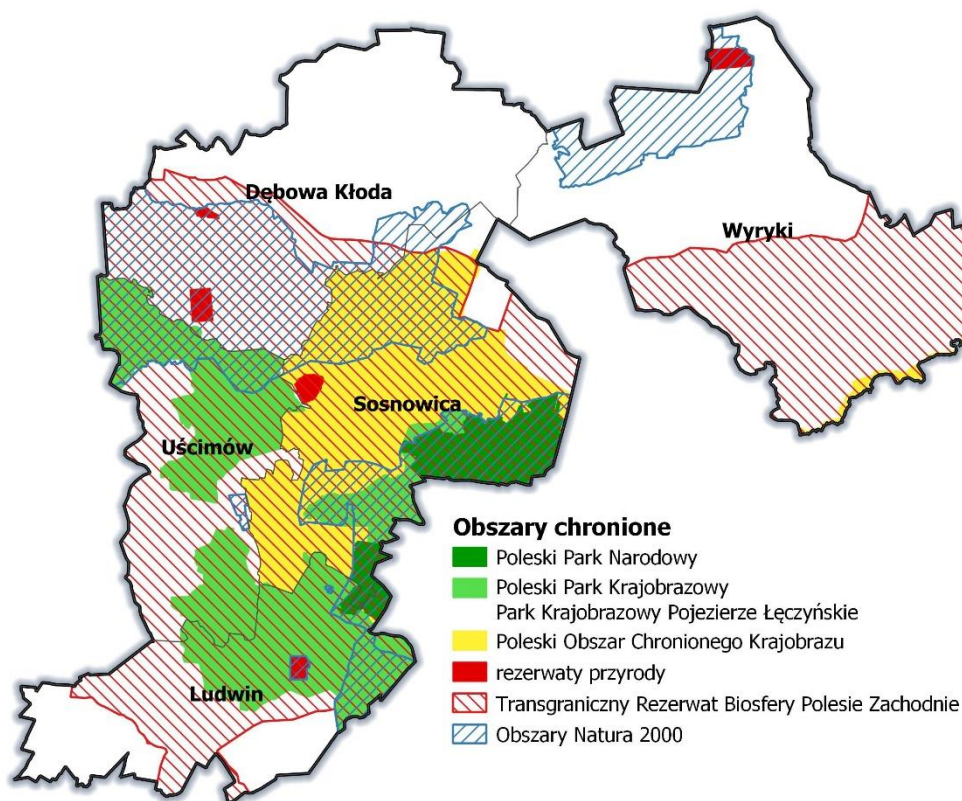
R – złożo o zasobach rozpoznanych;

Z – złożo, z którego wydobywanie zostało zaniechane;

T – złożo zagospodarowane, eksploatowane okresowo.

różnorodność i obfitość powierzchniowych zjawisk wodnych poczynając od jezior, poprzez stawy, rzeki, rowy, torfianki oraz zagłębienia krasowe. Na dużą gęstość sieci wodnej wpływa w głównej mierze płaskość terenu oraz słaba przepuszczalność mułków i ilów powszechnie występujących pod cienką pokrywą piasków. Teren Poleskiego Parku Narodowego to jeden z najbogatszych w awifaunę obszarów – zróżnicowanie siedlisk przyrodniczych zapewnia ogromną różnorodność gatunków ptaków, w tym ptaków związanych z wodą. Gnieźdzą się tutaj: czapla biała i nadobna, derkacz, dubelt i kaczka podgorzałka, orzeł bielik oraz żuraw – symbol parku. Polesie jest również ostoją łosia, bobra i wydry. Wśród roślin chronionych rosną tu rośliny owadożerne – rosiczki i tustosz, liczne gatunki storczyków, brzoza niska, wierzba lapońska i borówkolistna oraz aldrawanda pęcherzykowata.

Ryc. 5. Obszary chronione na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Źródło: Opracowanie własne.

W 2002 r. Poleski Park Narodowy stał się częścią światowej sieci rezerwatów biosfery jako część Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie” utworzonego w Polsce. Rezerwat Biosfery chronią różnorodność biologiczną i mają na celu poprawę zdolności obserwowania zmian ekologicznych w obszarze całej planety. Służą także pobudzaniu społecznej świadomości powiązań istniejących pomiędzy różnorodnością ekologiczną i kulturową. W 2012 r. Międzynarodowa Rada Koordynacyjna Programu „Człowiek i Biosfera” (Man and Biosphere - MAB) UNESCO włączyła **Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”** na listę rezerwatów biosfery. Transgraniczny Rezerwat Biosfery Polesie Zachodnie łączy trzy cenne kompleksy przyrodnicze rezerwatów biosfery: Polesie Zachodnie (Rzeczpospolita Polska), Pribużskoje Polesie (Republika Białorusi) i Szacki (Ukraina). Obejmuje unikatowe fragmenty mokradeł, torfowisk, lasów i jezior oraz dolinę środkowego Bugu. Kształt rezerwatu zbliżony jest do czworoboku, którego kątami są miejscowości: Wola Uhruska, Łęczna, Parczew, Włodawa. Przyrodnicze granice wyznaczają: rzeka Bug, krawędź Pagórów Chełmskich, rzeka Tyśmienica i skłon Garbu Włodawskiego. Rezerwat obfituje w niespotykane gdzie indziej

krajobrazy, co związane jest m.in. z faktem, że nakładają się tu na siebie trzy strefy biogeograficzne (borealna, kontynentalna i atlantycka). Ze względu na niezwykle warunki wodne w regionie, także jego przyroda jest unikalna. Jego znaczna różnorodność biologiczna w skali kontynentu oznacza wyjątkową mozaikę roślin, zwierząt i krajobrazu. Charakterystycznym elementem środowiska geograficznego Polesia Zachodniego są torfowiska i bezodpływowe naturalne jeziora. Rezerwat przyczynia się także do skutecznego promowania regionu, znanego z atrakcyjnych warunków dla turystyki i edukacji przyrodniczej.

Na terenie partnerstwa znajdują się również dwa parki krajobrazowe: Poleski Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Pojezierze Łęczyńskie.

Poleski Park Krajobrazowy obecnie składa się z czterech niewielkich enklaw powstałych po włączeniu w 1990 r. centralnej jego części w Poleski Park Narodowy. Łącznie wszystkie enklawy Parku zajmują 5 113 ha i położone są na terenie gmin: Urszulin, Stary Brus i Sosnowica. Celem ochrony jest zachowanie naturalnego krajobrazu części Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej, nazywanej również Pojezierzem Łęczyńsko-Włodawskim. W krajobrazie dominują tu rozległe równiny pokryte wielkopowierzchniowymi łąkami i pastwiskami urozmaicone tu i ówdzie jeziorami, stawami, oczkami wodnymi, torfowiskami i stosunkowo młodymi lasami. Pod względem florystycznym najciekawsza jest tu roślinność torfowiskowa pochodzenia atlantyckiego. Na terenie torfowisk mają stanowiska rzadkie gatunki roślin takie jak brzoza niska, rosiczka okrągłolistna i widłak torfowy. Na wilgotnych łąkach i torfowiskach można spotkać goryczkę wąskolistną. Wiosną na łąkach rosną rzadkie storczyki: krwisty i szerokolistny. Na obszarze Parku najlepiej zbadaną grupą zwierząt są ptaki, głównie związane z wodami. Wśród wielu gatunków lęgowych do najciekawszych należą: łabędź niemy, perkoz rdzawoszyi, zausznik, żuraw i bąk. Gniazdują tu również: błotniak stawowy i łąkowy, gęgawa, perkozek, perkoz dwuczuby, wodnik, zielonka, rycyk, samotnik, brzęczka, wąsatka, dziwonka, remiz, pustułka.

Park Krajobrazowy Pojezierze Łęczyńskie powstał w 1990 r. i obejmuje powierzchnię 11 816 ha. Park ten pełni funkcje południowo-zachodniej części otuliny Poleskiego Parku Narodowego. Szczególnym celem ochrony parku jest zachowanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych, historycznych i turystycznych tego terenu ze szczególnym uwzględnieniem ekosystemów jeziornych i torfowiskowych. Na terenie parku występuje wiele rzadkich i chronionych gatunków roślin m.in.: widłak torfowy, kruszczyk błotny, rosiczki – okrągłolistna, długolistna, pośrednia, aldrowanda, pęcherzykowata, wąkrota zwyczajna, przygielka biała, gnidosz królewski. Bogata i interesująca jest też fauna - wśród płazów na uwagę zasługują traszka grzebieniasta i ropucha paskówka, a jeśli chodzi o gady – żółw błotny i żmija zygzakowata. Cenne gatunki ptaków to: bielik, orlik krzykliwy, puchacz, jarząbek, bocian czarny, żuraw, a ssaków - łось, bóbr, gronostaj i wilk.

Leśna Kraina Jezior położona jest również na terenie **Poleskiego Obszar Chronionego Krajobrazu**, będącego jednocześnie otuliną Poleskiego Parku Krajobrazowego. Obejmuje on znaczną część Równiny Łęczyńsko - Włodawskiej, łącząc ze sobą zespół obszarów chronionych w rejonie Poleskiego Parku Narodowego i Poleskiego Parku Krajobrazowego z Sobiborskim Parkiem Krajobrazowym oraz Szackim Parkiem Narodowym na Ukrainie. Podstawowym elementem krajobrazu tego obszaru jest rozległa równina z licznymi torfowiskami niskimi, wilgotnymi łąkami, jeziorami oraz lasami sosnowymi i mieszanymi. Przez obszar przepływa rzeka Włodawka, która na całej swojej długości stanowi bardzo ważny korytarz ekologiczny. Jest również jednym z najważniejszych szlaków migracyjnych żółwia błotnego na Polesiu.

Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną rezerwatową. **Rezerwat przyrody** jest to obszar obejmujący zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje, i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi, lub walorami krajobrazowymi. Na analizowanym obszarze ustanowiono 5 rezerwatów przyrody:

- **Torfowisko przy Jeziorze Czarnym** – florystyczny i torfowiskowy rezerwat przyrody znajdujący się nad Jeziorcem Czarnym Sosnowickim na terenie Gminy Sosnowica. Celem ochrony jest zachowanie torfowiska wysokiego oraz malowniczego krajobrazu z jeziorami i torfowiskami. Większość rezerwatu stanowi torfowisko wysokie typu kontynentalnego porośnięte charakterystycznymi karłowatymi sosnami i brzoźami.
- **Las Parczewskie** – rezerwat leśny typu kulturowego, położony w dużym kompleksie Lasów Parczewskich w Gminie Dębowa Kłoda. Celem ochrony jest zachowanie starodrzewi sosnowych w miejscach intensywnej działalności partyzanckiej. W rezerwacie zachowały się miejsca pamięci w postaci ziemianek, okopów oraz zbiorowych mogił. Na terenie rezerwatu znajduje się cmentarz oraz obelisk upamiętniający dawne wydarzenia.
- **Królowa Droga** – rezerwat częściowy rodzaju leśnego, zlokalizowany w Gminie Dębowa Kłoda. Celem ochrony jest zachowanie naturalnego fragmentu lasu dębowego z domieszką sosny. W rezerwacie spotkać można wiele pomnikowych okazów dębu szypułkowego oraz wiele gatunków roślin rzadkich i chronionych m.in.: wawrzynek wilczełyko, orlik pospolity, naparstnica zwyczajna oraz lilia złotogłów. Nazwa rezerwatu wzięła się od dawnego traktu o nazwie „Droga Królów”, „Droga Królowa”, który stanowi południową granicę rezerwatu. W przeszłości droga ta łączyła Wilno z Lublinem i często podróżowały nią orszaki królewskie.
- **Jezioro Brzeziczno** – rezerwat częściowy torfowiskowy, położony na terenie Gminy Ludwin w leśnictwie Brzeziczno. Celem rezerwatu jest zachowanie mało zniszczonych przez gospodarkę człowieka zbiorowisk roślinności wodnej i torfowiskowej. W centralnej części rezerwatu znajduje się Jezioro Brzeziczno. Torfowisko okalające wody jeziora porasta wiele rzadkich roślin. Można tu spotkać różne gatunki rosiczek, bagnicę torfową, wierzbę lapońską, turzycę bagiennej i modrzewnicę zwyczajną.
- **Las Ochoża im. Marka Kellera** – leśny rezerwat przyrody położony na terenie Gminy Wyryki. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie zbiorowisk leśnych – olsów i grądów. Rezerwat obejmuje łągi jesionowo-olszowe i olsy porzeczkowe oraz nieco wyżej położone niewielkie wyspy grądów. Kluczowym gatunkiem w rezerwacie jest olsza czarna, co wskazuje na występowanie charakterystycznych warunków wilgotnościowych, które sprzyjają bioróżnorodności i unikalności tego terenu. Na terenie rezerwatu występuje też wiele gatunków roślin i zwierząt, w tym rzadkich i zagrożonych. W centrum rezerwatu znajduje się udokumentowane stanowisko archeologiczne z wczesnośredniowiecznym grodziskiem.

Do terenów o szczególnych walorach przyrodniczych zlokalizowanych w granicach partnerstwa należą również **Obszary Natura 2000** – znajdują się tu trzy obszary specjalnej ochrony ptaków oraz siedem ostoi siedliskowych:

- **Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Polesie”** – Obszar obejmuje fragment zabagnionych równin z jeziorami oraz torfowiskami. W krajobrazie roślinnym dominują grunty rolne, z przewagą łąk i pastwisk. Ostoja stanowi jeden z najważniejszych obszarów gniazdowania podgorzałki w Polsce oraz przykład udanej restytucji cietrzewia.

Regionalnie ważne miejsce lęgowe dla rybitwy białowąsej, rybitwy białoskrzydłej, żurawia, zielonki, derkacza i dubelta. Istotny punkt żerowania i noclegów podczas jesiennych zlotowisk żurawia.

- **Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Lasy Parczewskie”** – Obszar obejmuje kompleks leśny Lasy Parczewskie, usytuowany pomiędzy Kanałem Wieprz-Krzna a rzeką Tyśmienicą, wraz z przecinającymi je łąkami. Znajduje się tu jedno z nielicznych stanowisk lęgowych podgorzałki. W okresie lęgowym obszar zasiedlają następujące gatunki ptaków: bielik, podgorzałka, puchacz, trzmielojad, bocian czarny i dzięcioł białogrzbiety.
- **Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Uroczysko Mosty-Zahajki”** – Niewielka ostoja obejmująca dwa sąsiadujące ze sobą zbiorniki retencyjne, otoczone polami, lasami mieszanymi i bagiennymi olszynami. Ważna krajowa ostoja podgorzałki i zielonki. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej następujących gatunków ptaków: puchacza, rybitwy białowąsej, rybitwy czarnej.
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Ostoja Poleska”** – W skład ostoi wchodzi dwa niepołączone ze sobą obszary: Poleski Park Narodowy i Bagno Bubnów z Bagnim Stawem. W granicach obszaru dominują ekosystemy wodno-torfowiskowo-leśne. W północnej części ostoi zlokalizowany jest rozległy kompleks łąk z dwoma zespołami stawów. Występują tu unikalne torfowiska wysokie, przejściowe i niskie typu węglanowego. Flora i fauna obszaru jest niezwykle bogata. Łącznie w granicach obszaru zlokalizowano 15 typów siedlisk wymienionych w załączniku I Dyrektywy Siedliskowej oraz 20 gatunków zwierząt i roślin wymienianych w załączniku II tej dyrektywy. Stwierdzono tu występowanie ponad 1 400 gatunków roślin i ponad 200 gatunków kręgowców. Obszar ma olbrzymie znaczenie dla żółwia błotnego i strzebli błotnej - jest to jedna z największych krajowych ostoi tych gatunków w Polsce.
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Jezioro Uściwierskie”** – Obszar wyróżnia się wysoką naturalnością środowiska oraz bardzo dużym bogactwem rzadkiej flory i fauny. Zespół Jezior Uściwierskich składa się z 8 płytkich jezior o charakterze eutroficznym oraz torfowisk niskich i przejściowych otaczających jeziora. W obszarze występuje 10 rodzajów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, m.in. starorzecza, łąki trzęślicowe, łąki użytkowane ekstensywnie, bory i lasy bagienne, a obszarem o wyjątkowej wartości przyrodniczej są torfowiska. Występuje tu ok. 30 gatunków ptaków wymienionych w Dyrektywie Ptasiej, m.in. żurawie. Ponadto spotkać tu można wiele innych gatunków zwierząt: bobra, wydrę, smużkę, kumaka nizinnego, ryby - kozę, piskorza, różankę i strzeblę błotną oraz motyle – czerwoczyka nieparka, modraszka telejusa i modraszka nausitousa.
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Wrzosowisko w Orzechowie”** – Wrzosowisko zajmuje dość duże pastwisko, będące własnością wspólnoty wiejskiej. Teren nie jest rolniczo wykorzystywany już od wielu lat. Na terenie wrzosowiska obecnych jest kilka wyrobisk powstałych w wyniku nielegalnej eksploatacji piasku. Obszar został wyznaczony dla ochrony siedliska przyrodniczego: suche wrzosowiska.
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Maśluchy”** – Obszar ma na celu ochronę najbardziej typowo wykształconej w skali województwa lubelskiego murawy bliźniczkowej. Zajmuje rozległe pastwisko, będące własnością wspólnoty wiejskiej, poprzecinane rowami melioracyjnymi.
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Brzeziczno”** – Ochroną objęte zostały torfowiska przejściowe, wysokie i fragmenty boru bagiennego. Na torfowiskach występuje szereg gatunków roślin rzadkich, w tym polodowcowe relikty borealne. W granicach obszaru zidentyfikowano łącznie 4 rodzaje siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej

(naturalne dystroficzne zbiorniki wodne, torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą, torfowiska przejściowe i trzęsawiska, sosnowy bór bagienny). Spośród gatunków zwierząt wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Siedliskowej występuje tu ważka zalotka większa.

- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Jelino”** – Ostoja obejmuje fragment śródleśnego torfowiska, na którym zlokalizowanych jest 10 torfianek - małych zbiorników wodnych powstałych po wydobyciu torfu. W torfiankach występuje strzebla błotna - najrzadsza i najbardziej zagrożona ryba w naszym kraju, znajdująca się w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej. Ochronie podlegają również torfowiska wysokie znajdujące się w granicach obszaru.
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Ostoja Parczewska”** – Ostoja obejmuje cały rozległy kompleks Lasów Parczewskich wraz z przylegającymi terenami otwartymi. Obszar ten charakteryzuje się dużą mozaikowością siedlisk, uwarunkowaną znacznym zróżnicowaniem stosunków wodnych i gleb. Obszar stanowi ostoję zwierząt puszczańskich, w tym dużych drapieżników: niedźwiedzia, wilka i rysia.

Ważnym elementem obszarów chronionych są **korytarze ekologiczne**, czyli obszary umożliwiające migrację roślin, zwierząt lub grzybów pomiędzy siedliskami. Dla całego obszaru Polski opracowano sieć korytarzy ekologicznych, która obejmuje korytarze główne (o znaczeniu międzynarodowym, a nawet kontynentalnym) oraz uzupełniające je korytarze krajowe i lokalne. Mapa korytarzy ekologicznych z 2012 r. wyróżnia siedem korytarzy głównych, które stanowią odcinki korytarzy paneuropejskich, a ich rolą jest zapewnienie łączności ekologicznej w skali kraju i kontynentu. Wśród nich, ze względu na charakter powiązania oraz rodzaj gatunków migrujących, wyróżnia się korytarze leśne, dolinne, rzeczne i kserotermiczne. Według delimitacji korytarzy ekologicznych przeprowadzonej przez Instytut Badań Systemowych Polskiej Akademii Nauk przez obszar partnerstwa przebiegają **trzy korytarze ekologiczne**: Polesie, Polesie-Roztocze i Północna Lubelszczyzna.

Następną formą ochrony przyrody występującą na terenie partnerstwa są **pomniki przyrody**, czyli pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Na terenie Leśnej Krainy Jezior występuje 20 obiektów zakwalifikowanych jako pomniki przyrody. Głównie są to drzewa lub grupy drzew: lipy drobnolistne oraz dęby szypułkowe. Na obszarze partnerstwa dość licznie występują również **użytki ekologiczne**. Do ważniejszych z nich należą: „Uściwierz”, „Staw Morawczyński”, „Jezioro Gumienek”, „Czarne Uścimowskie”, „Jezioro Piaseczno”.

Obszar partnerstwa charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi oraz dużą różnorodnością biologiczną i krajobrazową, co czyni ten teren szczególnie cennym z punktu widzenia ochrony środowiska. Jednakże postępująca ekspansja człowieka (wzmocniona urbanizacja, rozwój turystyki), przekształcenia i degradacja siedlisk, nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych, zanieczyszczenie środowiska oraz nasilające się zagrożenia naturalne związane ze zmianami klimatu przyczyniają się do systematycznej **utraty bioróżnorodności**. Systematycznie wzrasta liczba interwencji związanych z ratowaniem dzikich zwierząt, które uległy urazom lub zostały osierocone. Na obszarze partnerstwa Leśna Kraina Jezior brakuje podstawowej infrastruktury umożliwiającej szybką i profesjonalną pomoc rannym lub chorym osobnikom. W związku z powyższym istnieje konieczność utworzenia punktu pomocy dla dzikich zwierząt stanowiącego miejsce pierwszego kontaktu, w którym zwierzętom będzie

można zapewnić opiekę weterynaryjną, wstępną diagnostykę i czasową rehabilitację przed ewentualnym przekazaniem do specjalistycznego ośrodka. Umożliwi to skrócenie czasu reakcji oraz zwiększenie przeżywalności wielu gatunków, w tym chronionych i rzadkich. Poważne zagrożenie dla środowiska przyrodniczego i różnorodności biologicznej obszaru Leśnej Krainy Jezior stanowią również inwazyjne gatunki obce. Gminy, którym powierzono istotną rolę w systemie eliminacji inwazyjnych gatunków obcych roślin i zwierząt, napotykają jednak na szereg problemów z tym związanych. Niska świadomości społeczna oraz brak wiedzy na temat rozpoznawania gatunków inwazyjnych i metod ich zwalczania utrudnia zgłaszanie przypadków ich występowania. Bariere stanowi również brak odpowiednich ośrodków do przyjmowania i utrzymywania zwierząt inwazyjnych. Skuteczna walka z inwazyjnymi gatunkami obcymi wymaga zatem podjęcia działań w wielu obszarach, w tym przede wszystkim edukacji społecznej na temat sposobów rozpoznawania, zgłaszania i przeciwdziałania ekspansji obcych gatunków. Podjęcie tych działań będzie miało kluczowe znaczenie dla ograniczania ich wpływu na środowisko naturalne.

Stan i ochrona środowiska

Wody powierzchniowe na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior badane są w ramach monitoringu rzek i zbiorników zaporowych, prowadzonego przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie. **Ocenę stanu wód powierzchniowych** wykonuje się w odniesieniu do jednolitych części wód, na podstawie wyników państwowego monitoringu środowiska i prezentuje poprzez ocenę stanu ekologicznego (w przypadku wód, które powstały w wyniku działalności człowieka lub których charakter został w znacznym stopniu zmieniony w następstwie fizycznych przeobrażeń, będących wynikiem działalności człowieka, tzn. wód sztucznych lub wód silnie zmienionych), ocenę stanu chemicznego i ocenę stanu.

Badania obejmują główne rzeki przepływające przez obszar partnerstwa oraz jeziora znajdujące się na tym terenie i prowadzone są w ramach:

- dwudziestu dwóch **Jednolitych Części Wód Powierzchniowych Rzecznych**: Bobrówka, Dopływ spod Dubeczna, Dopływ spod Kobyłki, Hanka, Kanał Partyzantów, Kanał Wieprz-Krzna, Konotopa, Krzywianka, Ochożanka, Piwonia do Dopływu ze Stawu Hetman, Piwonia od Dopływu ze Stawu Hetman do ujścia, Samocieczka, Tyśmienica do Brzostówki, Tyśmienica od Brzostówki do ujścia, Świnka, Ulanówka, Wieprz od oddzielenia się Kanału Wieprz-Krzna do Tyśmienicy, Więzienny Rów, Włodawka do Mietułki, Włodawka od Mietułki do ujścia, Zielawa do Dopływu spod Niecielina, Zielawa od Dopływu spod Niecielina do ujścia oraz
- piętnastu **Jednolitych Części Wód Powierzchniowych Jeziornych**: Białe Sosnowickie, Bikcze, Tomaszne, Dratów, Kleszczów, Krasne, Krzcień, Łukcze, Łukie, Miejskie, Rogóźno, Skomielno, Uścimowskie, Uściwierz oraz Zagłębocze.

Wyniki monitoringu stanu środowiska prowadzonego wskazują, że stan/potencjał jednolitych części wód powierzchniowych na analizowanym terenie **oceniany jest jako zły**.

Monitoring jakości **wód podziemnych** prowadzony jest w celu dostarczenia informacji o stanie chemicznym wód podziemnych, śledzenia jego zmian oraz sygnalizacji zagrożeń na potrzeby zarządzania zasobami wód podziemnych i oceny skuteczności podejmowanych działań ochronnych. Ma to na celu wspomaganie działań, zmierzających do ograniczenia wpływu czynników antropogenicznych na wody podziemne, które ze względu na swą wysoką jakość i potencjalne zasoby stanowią ważne źródło zaopatrzenia w wodę. Na obszarze partnerstwa znajdują się trzy **Jednolite Części Wód Podziemnych**: **PLGW200067, PLGW200075,**

PLGW200090. Wyniki badań prowadzonych przez Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy pokazują, że zarówno stan ilościowy, jak i stan chemiczny wód podziemnych na terenie partnerstwa jest **dobry**.

Dominującymi zanieczyszczeniami obszarowymi na terenie województwa lubelskiego są zanieczyszczenia pochodzące z produkcji rolniczej. Zagrożenie dla jakości wód mogą stanowić intensywność użytkowania gleb oraz prowadzenie produkcji zwierzęcej na dużą skalę. Do zwiększonego obciążenia wód związkami biogennymi prowadzi również szerokie wykorzystanie naturalnych i sztucznych nawozów. Obszar partnerstwa – podobnie jak całe województwo lubelskie – charakteryzuje **niedostateczne wyposażenie w kompleksową infrastrukturę wodno-ściekową, zwłaszcza w infrastrukturę kanalizacji sanitarnej**, co powoduje, że znacząca część ludności korzysta ze zbiorników bezodpływowych. Niedostateczny nadzór nad sposobem funkcjonowania takich zbiorników może się przyczyniać do niewłaściwej ich eksploatacji i uwalniania się ścieków bytowych do gruntu.

Z uwagi na rozwiniętą sieć rzeczną na obszarze partnerstwa znajdują się **tereny narażone na niebezpieczeństwo powodzi**. Szczególnie istotne w tym kontekście są doliny rzek Tyśmienicy i Piwonii, gdzie – zgodnie z mapami zagrożenia powodziowego – wyznaczono obszary szczególnego zagrożenia powodzią. Są to tereny, na których prawdopodobieństwo wystąpienia powodzi określa się jako średnie (1% w skali roku, tzw. powódź stuletnia) oraz wysokie (10% w skali roku, tzw. powódź dziesięcioletnia). Oznacza to, że ryzyko zalania tych terenów – szczególnie w warunkach ekstremalnych – jest realne i wymaga uwzględnienia zarówno w planowaniu przestrzennym, jak i w działaniach z zakresu zarządzania kryzysowego. Stosunkowo największe powierzchnie zagrożone powodzią znajdują się na terenie gmin: Dębowa Kłoda, Sosnowica i Ludwin, gdzie ukształtowanie terenu, naturalne zagłębienia oraz bliskość cieków wodnych sprzyjają okresowym podtopieniom i zalaniom.

Problematyka ta może ulec pogłębieniu w związku ze zmianami klimatycznymi, które są już obserwowane i prognozowane przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska. Zgodnie z danymi GIOŚ, do 2100 roku na obszarze partnerstwa przewiduje się **wzrost częstości i intensywności występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych**, takich jak fale upałów, opady nawalne czy okresy długotrwałej suszy. Wzrost temperatur dodatnich może prowadzić do szybszego topnienia pokrywy śnieżnej zimą oraz wydłużenia okresów bezopadowych latem, co w połączeniu z gwałtownymi i intensywnymi opadami prowadzi do szybkiego i nieprzewidywalnego wzrostu poziomu wód w rzekach. Tego rodzaju zmienność klimatyczna, charakteryzująca się dużą amplitudą i częstotliwością skrajnych zjawisk atmosferycznych, stwarza nowe wyzwania w zakresie zarządzania gospodarką wodną. Może to skutkować zarówno lokalnymi powodzią błyskawicznymi, jak i rozległymi wezbraniem rzek, zwłaszcza na terenach nisko położonych i już dziś klasyfikowanych jako zagrożone. Zmiany poziomu wód w rzekach będą zatem coraz częstsze i trudniejsze do przewidzenia, co wymaga intensyfikacji działań adaptacyjnych, m.in. modernizacji infrastruktury hydrotechnicznej, budowy systemów retencyjnych, a także podnoszenia świadomości społecznej i opracowania scenariuszy reagowania kryzysowego.

Susza to jedno z najbardziej dotkliwych, a zarazem ekstremalnych zjawisk naturalnych oddziałujących na społeczeństwo, środowisko oraz gospodarkę. Susza to zjawisko naturalne, wywołane przez długie okresy bez opadów deszczu lub śniegu. Można ją zaobserwować w rzekach, zbiornikach czy jeziorach w postaci obniżonego lustra wody, a w studniach jako obniżenie poziomu wód podziemnych. Zjawisko suszy może skutkować ograniczeniami w dostępie do wody, czyli problemami w zaopatrzeniu ludności w wodę do picia, w produkcji

przemysłowej, a także przyczyniać się do strat w produkcji rolnej lub leśnej, a także strat w produkcji sektora rybackiego. Wspólnym elementem skutków suszy jest zmniejszona ilość dostępnych zasobów wodnych możliwych do użytkowania.

Rozróżniamy następujące typy suszy: atmosferyczną, rolniczą, hydrologiczną oraz hydrogeologiczną. Na obszarze partnerstwa Leśna Kraina Jezior obserwujemy tendencje do ocieplania się klimatu: nieznacznie wzrasta średnia temperatura, podobnie suma opadów, wzrasta suma nasłonecznienia, a także wzrastają temperatury ekstremalne (najwyższa i najniższa). W konsekwencji znaczny obszar partnerstw znajduje się w zasięgu ekstremalnego i poważnego zagrożenia suszą rolniczą (niedostatecznej ilości wody w glebie potrzebnej do prawidłowego rozwoju roślin) oraz poważnego zagrożenia suszą hydrologiczną (zmniejszeniem przepływów w rzekach poniżej ich wieloletnich wartości średnich). Suszą hydrogeologiczną umiarkowanie zagrożony jest niemal cały obszar Gminy Wiryki oraz wschodnia część Gminy Sosnowica. W perspektywie czasu zmiany klimatyczne wpływają na wszystkie inne sfery funkcjonowania (np. równowaga ekologiczna, gospodarowanie wodą, turystyka, rolnictwo, jakość życia), dlatego kluczowe jest ich uwzględnianie przy planowaniu długofalowych inwestycji. Konieczne jest podjęcie działań mających na celu **wzmocnienie odporności terenu poprzez inwestycje w kształtowanie zasobów wodnych**, obejmujące **rozwój retencji** – zarówno sztucznej, jak i naturalnej – oraz **poprawę dostępności wody przeznaczonej do spożycia i nawodnień**.

Zanieczyszczenie powietrza stanowi wszystkie znajdujące się w nim substancje stałe, ciekłe lub gazowe nie będące jego naturalnymi składnikami lub występujące w stężeniach nieodpowiadających jego naturalnemu składowi. Substancje zanieczyszczające powietrze można podzielić na pyłowe i gazowe, a ich źródłem może być zarówno emisja antropogeniczna – wynikająca z działalności człowieka, jak i emisja naturalna. Do głównych źródeł zanieczyszczeń powietrza pochodzenia antropogenicznego występujących na terenie partnerstwa należą: zanieczyszczenia z sektora komunikacyjnego oraz zanieczyszczenia z sektora komunalno-bytowego, wynikające ze spalania paliw stałych niskiej jakości oraz odpadów w indywidualnych gospodarstwach domowych oraz kotłowniach lokalnych.

Monitoring jakości powietrza atmosferycznego prowadzony jest przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Lublinie. Podstawowym celem monitoringu jakości powietrza jest uzyskanie informacji o poziomach stężeń substancji w powietrzu oraz wyników ocen jakości powietrza. W celu oceny jakości powietrza na terenie województwa lubelskiego wyznaczono 2 strefy: Aglomerację Lubelską (kod strefy: PL0601) oraz strefę lubelską (kod strefy: PL0602). Stan jakości powietrza określa ocena roczna sporządzona na podstawie informacji o poziomach stężeń substancji zanieczyszczających powietrze. Program pomiarów jakości powietrza realizowany jest zgodnie ze „Strategicznym Programem Państwowego Monitoringu Środowiska na lata 2020 – 2025”.

Obszar partnerstwa Leśna Kraina Jezior znajduje się w strefie lubelskiej, dla której w 2023 r. nie wykazano obszarów przekroczeń poziomów dopuszczalnych oraz poziomów docelowych ze względu na ochronę zdrowia ludzi. Na obszarze województwa lubelskiego od wielu lat występuje **niski poziom zanieczyszczenia powietrza**: dwutlenkiem siarki, dwutlenkiem azotu, benzenem, tlenkiem węgla oraz oznaczanymi w pyłe zawieszonym PM10 metalami: ołowiem, arsenem, kadmem i niklem.

W 2023 roku na terenie stref województwa lubelskiego nie zanotowano przekroczeń w odniesieniu do poziomu dopuszczalnego dla stężeń 24-godzinnych i poziomu dopuszczalnego średniorocznego **pyłu zawieszonego PM10**. Obie strefy zostały

zaklasyfikowane do klasy A. Analiza stężeń pyłu zawieszonego PM₁₀ w latach 2014-2023 wskazuje na znaczącą tendencję spadkową. W latach 2014-2018 na większości stanowisk pomiarowych został przekroczony poziom dopuszczalny dla stężeń 24-godzinnych, natomiast od 2019 roku na wszystkich stanowiskach została dotrzymana norma dla wartości dobowych. W analizowanym okresie wszystkie wartości stężenia średniego rocznego były poniżej poziomu dopuszczalnego. W 2023 r. stężenia średnie roczne pyłu zawieszonego PM₁₀ na terenie województwa wahały się w zakresie od 13 µg/m³ do 33 µg/m³. Najwyższe stężenia średnie roczne pyłu zawieszonego PM₁₀ wystąpiły w aglomeracji lubelskiej. Podwyższone stężenia wystąpiły lokalnie, głównie na obszarach większych miast województwa i zawierały się w przedziale od 20 µg/m³ do 30 µg/m³. Na przeważającym obszarze strefy lubelskiej stężenia pyłu zawieszonego PM₁₀ były poniżej 20 µg/m³. Sezonowa zmienność stężeń tego zanieczyszczenia wskazuje na występowanie przekroczeń głównie w sezonie grzewczym, co wskazuje na znaczny wpływ emisji pyłu z procesów spalania paliw dla celów grzewczych - **tw. emisja niska**. Na podstawie wyników szacowania za pomocą modelowania matematycznego na obszarze partnerstwa **nie wykazano występowania obszarów przekroczeń** wartości stężeń średnich dobowych i średnich rocznych dla pyłu zawieszonego PM₁₀ – średnioroczne stężenia PM₁₀ w 2023 r. zawierały się w przedziale 14,2 µg/m³, a 16,6 µg/m³.

Stężeniem kryterialnym w ocenie zanieczyszczenia powietrza **pyłem zawieszonym PM_{2,5}** jest średnioroczny poziom dopuszczalny. Zgodnie z zapisami rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu od 2020 r. obowiązuje niższy poziom dopuszczalny dla pyłu zawieszonego PM_{2,5} wynoszący 20 µg/m³ (II faza). W 2023 roku w województwie lubelskim **poziom ten nie został przekroczony** w żadnej strefie, w związku z czym strefy otrzymały klasę A1. Na obszarze województwa lubelskiego stężenia średnie roczne pyłu zawieszonego PM_{2,5} wahały się od 8 µg/m³ do 20 µg/m³. Na przeważającym obszarze strefy lubelskiej stężenia były niższe od 12 µg/m³. Wyższe stężenia wystąpiły w rejonie większych miast województwa. Najwyższe stężenia, powyżej 18 µg/m³, wystąpiły w centralnej części aglomeracji lubelskiej. Na obszarze partnerstwa stężenia pyłu zawieszonego PM_{2,5} oscylowały między 8,6 µg/m³ a 10,7 µg/m³, przy czym najwyższą wartość odnotowano w centralnej części Gminy Ludwin. Tak jak w przypadku pyłu zawieszonego PM₁₀ wyniki pomiarów pyłu zawieszonego PM_{2,5} wskazują na **źródła grzewcze** jako główną przyczynę nadmiernego zanieczyszczenia powietrza. Analizując stężenia średnioroczne pyłu zawieszonego PM_{2,5} w latach 2014-2023 obserwuje się trend malejący. Najwyższe wartości tego zanieczyszczenia wystąpiły w latach 2014-2015, kiedy przekroczony został poziom dopuszczalny dla II fazy na wszystkich stanowiskach pomiarowych.

W 2023 roku stężenia średnie roczne **benzo(a)pirenu zawartego w pyłe zawieszonym PM₁₀** na wszystkich stanowiskach pomiarowych nie przekroczyły poziomu docelowego. Rozkład przestrzenny średniorocznych stężeń benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀ na obszarze województwa lubelskiego wykazywał wartości od 0,2 ng/m³ do 1 ng/m³. Najniższe wartości stężeń wystąpiły głównie we wschodniej części strefy lubelskiej oraz lokalnie na południu. Najwyższe wartości stężenia rocznego benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀ wynoszące 1 ng/m³ wystąpiły na terenie aglomeracji lubelskiej i w rejonie większych miast województwa. Na obszarze partnerstwa średnioroczne stężenie benzo(a)pirenu oszacowane za pomocą modeli matematycznych oscylowało między 0,2 – 0,78 ng/m³ – **nie odnotowano zatem przekroczenia dopuszczalnej normy** wynoszącej 1 ng/m³. Podobnie jak w przypadku

pyłu zawieszonego PM_{2,5} najwyższymi stężeniami zanieczyszczeń charakteryzowała się centralna część Gminy Ludwin.

Zgodnie z wynikami metod szacowania, opartymi o modelowanie matematyczne, na niemal całym terenie województwa lubelskiego – w tym również na terenie partnerstwa - doszło do **przekroczenia poziomu celu długoterminowego ozonu (O₃)**. Na przeważającym obszarze województwa średnia trzyletnia liczby dni, w których najwyższa ośmiogodzinna średnia krocząca ozonu była wyższa niż 120 µg/m³ wahała się od 1 do 3 dni. Z kolei w 2023 r. poziom docelowy stężenia ozonu w powietrzu, określony ze względu na ochronę zdrowia ludzi, nie został przekroczony w strefach województwa lubelskiego, w związku z tym dwie strefy zostały zaklasyfikowane do klasy A. Należy zauważyć, iż powstawanie ozonu jest ściśle uzależnione od warunków meteorologicznych. Maksymalne stężenia występują w sezonie letnim i skorelowane są z wysokimi temperaturami i nasłonecznieniem, zatem w latach o chłodnym i deszczowym okresie letnim stężenia ozonu są mniejsze.

W celu dalszej **poprawy jakości powietrza** na terenie partnerstwa należy kontynuować realizowane działania polegające w szczególności na: likwidacji lokalnych źródeł ciepła, wymianie starych, wysokoemisyjnych urządzeń grzewczych opalanych węglem kamiennym na niskoemisyjne piece ekologiczne, termomodernizacji i termorenowacji budynków w celu zmniejszenia zapotrzebowania na ciepło, budowie sieci ciepłej i gazowej, wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii, rozbudowie ścieżek i tras rowerowych, a także edukacji i informowaniu mieszkańców.

Klimat akustyczny środowiska jest to zespół zjawisk akustycznych występujących na danym obszarze, niezależnie od źródeł je wywołujących. Klimat ten, zwłaszcza w warunkach lokalnych, cechuje się silnymi zmianami w czasie i przestrzeni. Zależy on w głównej mierze od: stopnia nasycenia danego środowiska urządzeniami i pojazdami, układu urbanistycznego cechującego dane lokalne środowisko i rozplanowania w nim osiedli mieszkaniowych wraz z terenami zieleni, układu komunikacyjnego, obiektów handlowo-usługowych, zakładów produkcji. Na klimat akustyczny na terenie partnerstwa w największym stopniu oddziałuje hałas komunikacyjny odbywający się po drogach ponadlokalnych, mniejsze znaczenie mają zakłady przemysłowe i usługowe, obiekty użyteczności publicznej oraz używane sezonowo maszyny rolnicze.

Dziedzictwo kulturowe

Dziedzictwo kulturowe i zabytki odgrywają współcześnie ogromną rolę w budowaniu pozycji konkurencyjnej gmin i regionów, a także istotnie wpływają na jakość życia mieszkańców i atrakcyjność inwestycyjną. Obszar partnerstwa legitymuje się **bogatą przeszłością historyczną i dziedzictwem kulturowym**. Krajobraz kulturowy obszaru jest odzwierciedleniem historycznego rozwoju osadnictwa i kultury grup narodowych i wyznaniowych - zamieszkujących ten obszar na przestrzeni wieków. Harmonizuje ze środowiskiem przyrodniczym i poprzez materialne i niematerialne zasoby daje świadectwo historii tej ziemi.

Na analizowanych terenie występują obiekty i zespoły, które posiadają wysoką wartość kulturową i stanowią potencjał do dalszego rozwoju branży turystycznej. Zgodnie z wykazem zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na obszarze Leśnej Krainy Jezior znajduje się **16 zabytków architektury i budownictwa**, wykazanych we wpisach księgi A.

Tabela 3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Miejscowość	Zakres wpisu	Numer rejestru
Gmina Dębowa Kłowa		
Białka	kościół parafialny pw. Serca Jezusowego z wyposażeniem wnętrza	A/1428
Kodeniec	kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny z wyposażeniem wnętrza, otoczenie w granicach cmentarza kościelnego, drzewostan otaczający kościół, dzwonnica	A/107
Makoszka	wiatrak „koźlak”	A/752
Gmina Ludwin		
Dratów	cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja, z otaczającym drzewostanem i aleją dojazdową z drzewostanem	A/986
Dratów	cmentarz prawosławny (nieczynny) wraz z jedenastoma nagrobkami	A/1642
Kaniwola	zespół dworsko-parkowy: dwór, dwa budynki gospodarcze (spichlerz i obora), park	A/987
Sosnowica		
Pieszowola	pozostałości parku dworskiego	A/1434
Sosnowica	cerkiew prawosławna pw. św. Piotra i Pawła, z wystrojem wnętrza	A/1414
Sosnowica	założenie przestrzenne: a) zespół rezydencyjny: oficyna I, pozostałości oficyny II, alkierz dawnego dworu, park, b) zespół kościelny: kościół parafialny wraz z ruchomościami, dwie dzwonnice, ogrodzenie cmentarza przykościelnego, drzewostan, c) aleja wzdłuż ul. Mickiewicza, d) staw. zw. Hetmanem	A/672
Sosnowica Lasek	założenie parkowe	A/672
Stary Orzechów	cmentarz wojenny	A/1623
Wiryki		
Adampol	zespół pałacowy w granicach najbliższego otoczenia wraz z figurą Najświętszej Marii Panny i bramą na początku drogi leśnej przy szosie Lublin-Włodawa	A/1135
Horostyta	cerkiew prawosławna pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (dawna cerkiew unicka) z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza cerkiewnego, dzwonnica	A/143
Kaplonosy	cmentarz prawosławny	A/1615
Lubień	cmentarz prawosławny	A/176
Wiryki	wiatrak „koźlak”	A/1123

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Obwieszczenia Nr 1/2025 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 31 stycznia 2025 r. w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Do najważniejszych zabytków obszaru partnerstwa należą: Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Kodeńcu, Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Białce, Cerkiew pw. św. Mikołaja w Dratowie, Zespół rezydencyjny w Sosnowicy, Zespół kościelny w Sosnowicy, Cerkiew prawosławna pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Horostycie, Pałac Zamoyskich w Adampolu.

Bogata różnorodność przyrodnicza, krajobrazowa i kulturowa obszaru partnerstwa wpływa korzystnie na jego atrakcyjność turystyczną, stanowiąc istotny czynnik kreowania polityki lokalnej opartej na rozwoju różnych form turystyki. Obiekty zabytkowe – wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków – z jednej strony stanowią oczywisty potencjał, jeśli chodzi o dziedzictwo kulturowe, z drugiej strony jednak bardzo często znajdują się w złym stanie technicznym, wymagającym szerokich prac konserwatorsko-remontowych. Odnowienie zabytków nie tylko pomoże w zachowaniu i chronieniu dziedzictwa kulturowego, lecz również stworzy możliwość wykorzystywania ich jako miejsca wypoczynku i rekreacji. Może to być doskonały sposób na przyciągnięcie turystów oraz zapewnienie korzyści mieszkańcom. Rewitalizacja tych obiektów przyczyni się również do przywrócenia życia i aktywności gospodarczej zaniedbanym terenom. Zagrożeniem dla dziedzictwa kulturowego obszaru partnerstwa jest nie tylko niszczenie przetrwałych resztek tradycyjnych wartości, zarówno tych materialnych (degradacja i likwidacja zabytkowych obiektów), lecz również niska świadomość społeczna lokalnych wartości kulturowych, ich niedocenianie i zaniechanie czerpania z nich wzorów. Zgodnie ze współczesnymi tendencjami, w celu zrównoważonego rozwoju Leśnej Krainy Jezior, przetrwałe wartości kultury lokalnej należy w miarę możliwości chronić, a także gospodarczo i twórczo wykorzystywać.

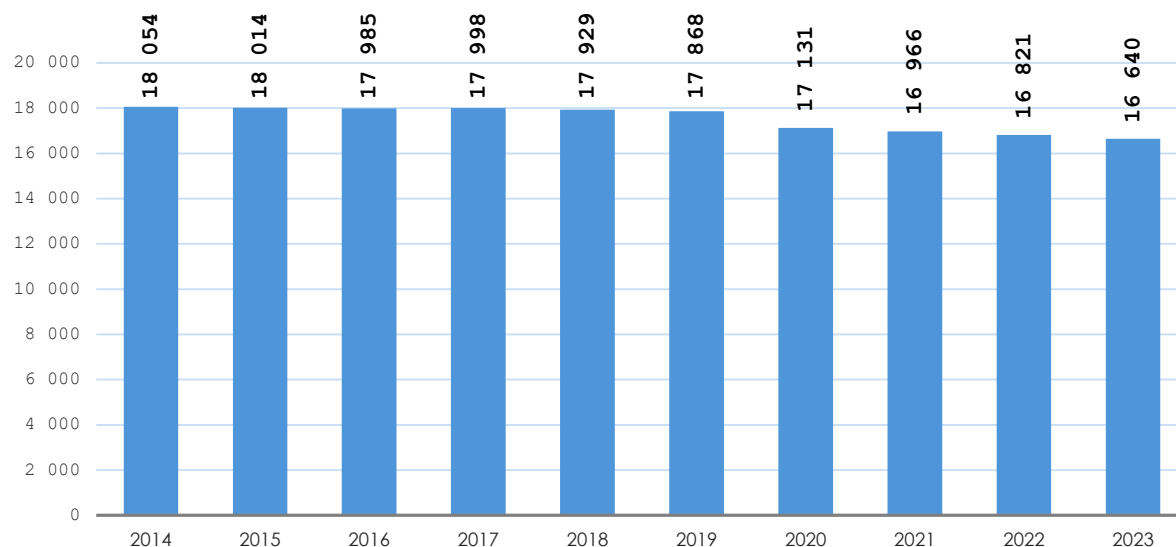
2.2. Społeczeństwo

Ludność uznawana jest za jeden z najważniejszych zasobów lokalnych, zaś czynnik ludzki za podstawowe źródło szeroko pojętego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ważny czynnik konkurencyjności. Liczba i struktura ludności, będące następstwem procesów demograficznych zachodzących na danym obszarze, w znacznym stopniu wpływają na całokształt procesów społecznych i ekonomicznych. Analiza przemian w sferze demografii stanowi podstawę wszelkich ocen sytuacji społeczno-gospodarczej oraz analiz konkurencyjności, jak również jest jedną z najważniejszych przesłanek podejmowania decyzji związanych z polityką lokalną i regionalną.

Liczba ludności

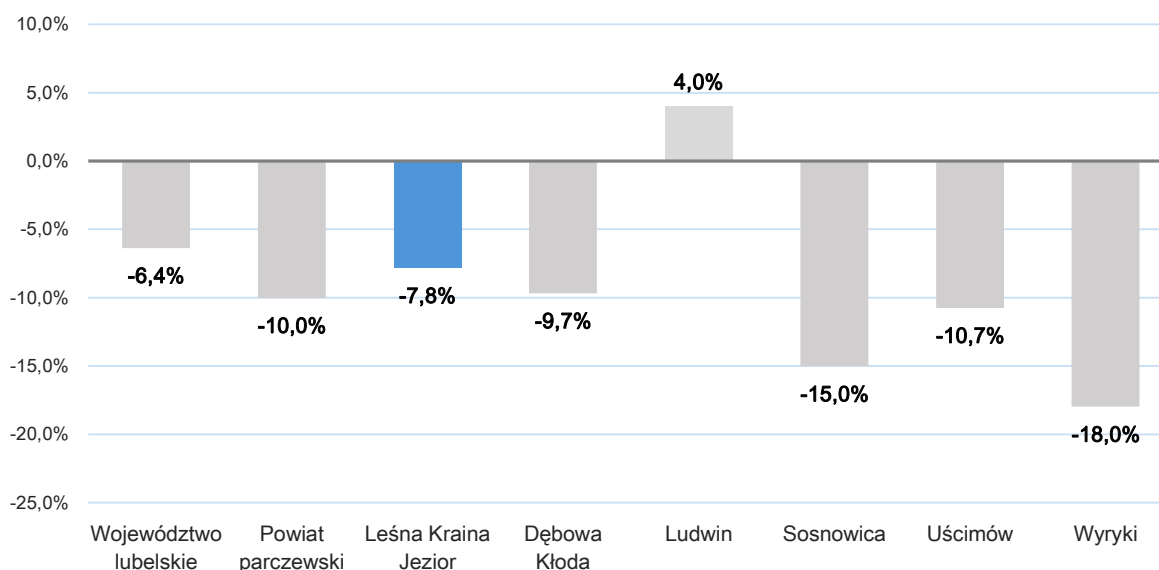
Zgodnie z danymi statystycznymi obszar partnerstwa Leśna Kraina Jezior w końcu 2023 r. zamieszkiwało łącznie **16 640 osób** (8 356 kobiet i 8 284 mężczyzn), co stanowi 0,8% ludności województwa lubelskiego. Największy odsetek ludności stanowili mieszkańcy Gminy Ludwin – 33,7% (5 608 osób) oraz Gminy Dębowa Kłoda – 21,5% (3 584 osoby), następnie Gminy Uścimów – 17,8% (2 964 osoby) i Gminy Sosnowica – 13,6% (2 267 osób). Najmniej mieszkańców w 2023 r. liczyła Gmina Wyrki – 2 217 osób (13,3%).

Obszar Leśnej Krainy Jezior wyróżnia bardzo **niski wskaźnik gęstości zaludnienia**, który w 2023 r. wynosił jedynie 21 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego (80 osób/km²) i kraju (120 osób/km²). Najwyższą wartość wskaźnika gęstości zaludnienia zanotowano w Gminie Ludwin (46 osób/km²) i Gminie Uścimów (28 osób/km²). Do jednostek charakteryzujących się najniższą gęstością zaludnienia – poniżej 20 osób/km² – zaliczają się Gmina Dębowa Kłoda (19 osób/km²), Gmina Sosnowica (13 osób/km²) i Gmina Wyrki (10 osób/km²).

Wykres 1. Liczba ludności na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Podstawowym wskaźnikiem obrazującym rozwój demograficzny obszaru jest **przyrost rzeczywisty**, wskazujący całkowity wzrost lub ubytek ludności z uwzględnieniem zarówno czynników naturalnych (przyrost naturalny), jak i migracji (saldo migracji). Na przestrzeni ostatnich lat na terenie partnerstwa odnotowuje się systematyczny spadek liczby ludności – od 2014 r. liczba mieszkańców tego terenu zmniejszyła się o 1 414 osób, co stanowi 7,8% ludności zamieszkującej obszar w 2014 r. Należy przy tym zauważyć, że w badanym okresie spadek liczby ludności nastąpił w czterech gminach partnerskich, natomiast Gmina Ludwin zyskała 214 mieszkańców (4,0%). W analogicznym okresie podobny trend dotyczący ubytku ludności zaobserwowano na terenie powiatu parczewskiego, jak i całego województwa lubelskiego.

Wykres 2. Zmiana liczby ludności w stosunku do 2014 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (%)

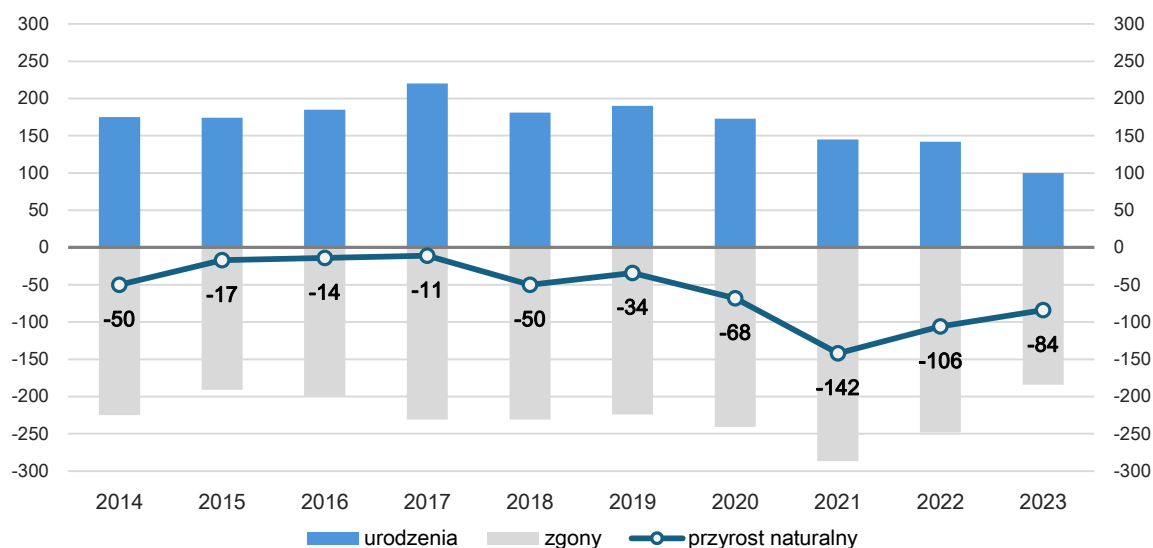
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Główny Urząd Statystyczny prognozuje, że w kolejnych latach **nastąpi znaczący spadek liczby ludności obszaru**, wobec czego w 2040 r. obszar analizy będzie zamieszkiwało 13 711 osób, czyli o 17,6% ludności mniej w porównaniu do roku 2023. Największy prognozowany spadek dotyczy gmin: Sosnowica (27,9%), Wiryki (26,8%) i Uścimów (23,6%), mniejszy zaś Gminy Dębowa Kłoda (19,6%) i Gminy Ludwin (5,4%). Przyczyn wyludniania się Leśnej Krainy Jezior należy upatrywać w niekorzystnych wartościach przyrostu naturalnego oraz migracji mieszkańców.

Przyrost naturalny i migracje

Jednym z głównych czynników decydujących o liczbie ludności jest przyrost naturalny, który stanowi różnicę między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów. W 2023 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior po raz kolejny odnotowano **ujemny przyrost naturalny**, w wyniku którego liczba mieszkańców zmalała o 84 osoby. W 2023 r. we wszystkich gminach partnerskich przyrost naturalny przyjął wartości ujemne. Na przestrzeni ostatniej dekady spośród gmin partnerskich dodatni przyrost naturalny odnotowano jedynie w dwóch gminach: Gminie Dębowa Kłoda (w latach 2015, 2017 i 2019) oraz Gminie Ludwin (w latach 2014-2019).

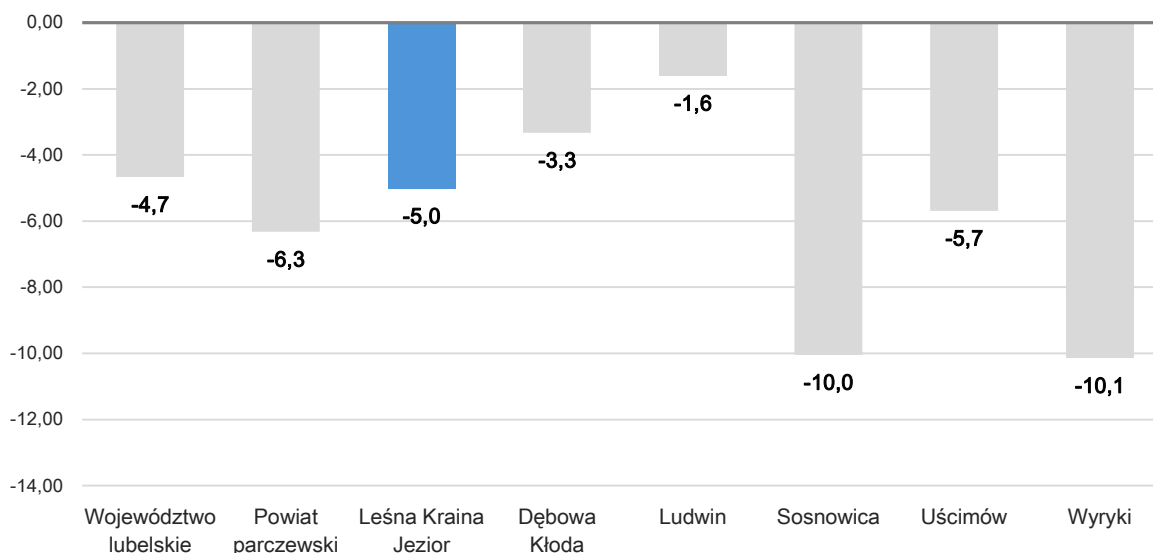
Wykres 3. Saldo przyrostu naturalnego w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. na obszarze funkcjonalnym, podobnie jak na terenie całego województwa lubelskiego, odnotowano **ujemny współczynnik przyrostu naturalnego** – minus 5,0‰, wobec minus 6,3‰ w powiecie parczewskim oraz minus 4,7‰ w województwie lubelskim. Największy ubytek naturalny nastąpił w gminach: Wiryki (minus 10,1‰) i Sosnowica (minus 10,0‰), a zdecydowanie mniejszy w gminach: Uścimów (minus 5,7‰), Dębowa Kłoda (minus 3,3‰) oraz Ludwin (minus 1,6‰).

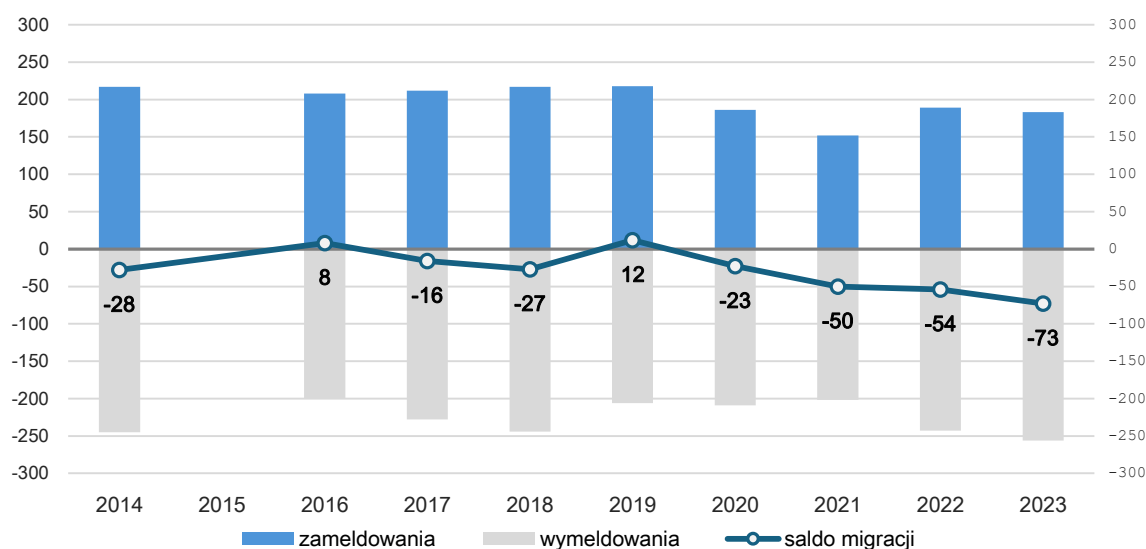
Wykres 4. Współczynnik przyrostu naturalnego na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wpływ na stabilność demograficzną obszaru mają również migracje, które nie tylko kreują wielkość populacji na danym obszarze, ale również wpływają na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania tzw. zastępowalności pokoleń. Niestety, w przypadku analizowanego partnerstwa **odpływ migracyjny ludności** stanowi poważny problem w odniesieniu do sytuacji demograficznej. Saldo migracji od 2020 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior niezmiennie przyjmuje wartości ujemne, a w 2023 r. osiągnęło wartość minus 73 osoby. W 2023 r. w czterech gminach partnerskich odnotowano ujemne saldo migracji, a najmniej korzystnie sytuacja przedstawia się w Gminie Wyrki, gdzie w 2023 r. saldo migracji wyniosło minus 45 osób. Dodatkim saldem migracji charakteryzowała się jedynie Gmina Ludwin, która zyskała 23 mieszkańców. Na dodatnie saldo migracji w gminie wpływa zarówno jej relatywna bliskość wobec stolicy województwa, jak i obserwowane w ostatnich latach nasilenie zjawiska suburbanizacji.

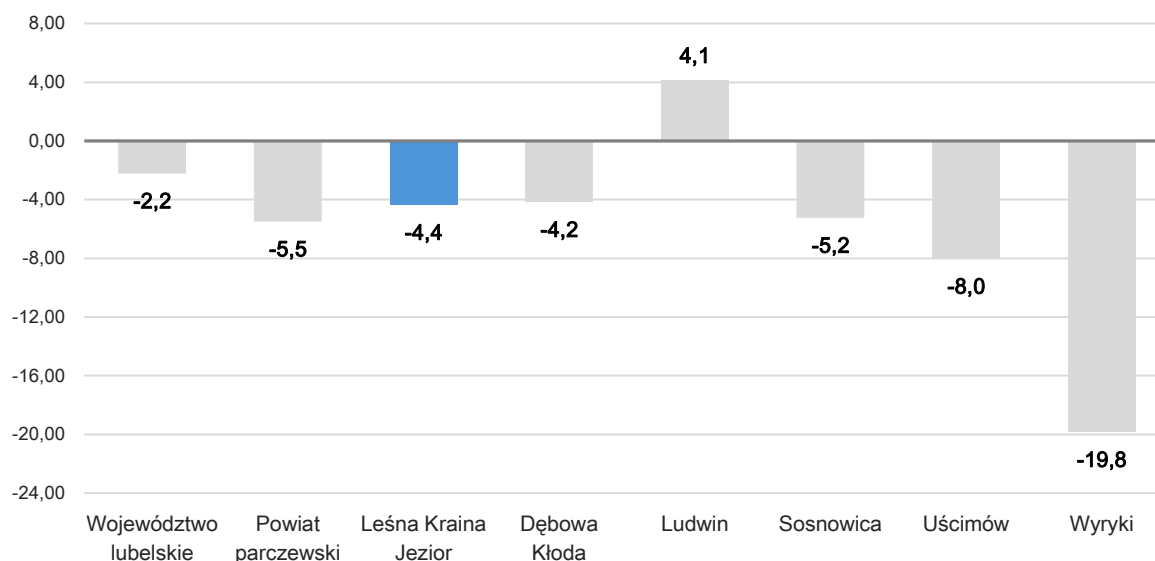
Wykres 5. Saldo migracji w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Współczynnik salda migracji⁴ na analizowanym terenie w 2023 r. osiągnął wartość minus 4,4‰, wobec minus 5,5‰ w powiecie parczewskim oraz minus 2,2‰ w województwie lubelskim. Zdecydowanie największy ubytek ludności w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w wyniku ruchu migracyjnego nastąpił w gminach: Wyryki (minus 19,8‰) i Uścimów (minus 8,0‰), nieco mniejszy zaś w gminach: Sosnowica (minus 5,2‰) i Dębowa Kłoda (minus 4,2‰). Dodatnią wartość współczynnika odnotowano jedynie w Gminie Ludwin (4,1‰).

⁴ Przyrost/ubytek ludności danej jednostki na skutek migracji przypadający na 1000 mieszkańców według stanu na połowę badanego okresu lub do średniego stanu ludności w tym okresie, wyrażony w ‰ (tj. na 1000 ludności).

Wykres 6. Współczynnik salda migracji na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ponadto, przyglądając się saldu migracji osób młodych w wieku 15-39 lat na 1 000 mieszkańców widzimy, że saldo migracji obszaru w ostatnich latach niezmiennie przyjmuje wskaźniki ujemne, co oznacza, że więcej osób w tej grupie wiekowej opuszcza gminę, niż do niej przyjeżdża. Zbyt mała atrakcyjność i konkurencyjność obszaru powoduje **migracje młodych osób** do miejsc, które oferują lepszą pracę, edukację i lepsze warunki życia. Duże ośrodki miejskie – głównie Lublin i Warszawa, przyciągają młodych ludzi możliwością edukacji na szczeblu wyższym oraz korzystniejszą ofertą miejsc pracy.

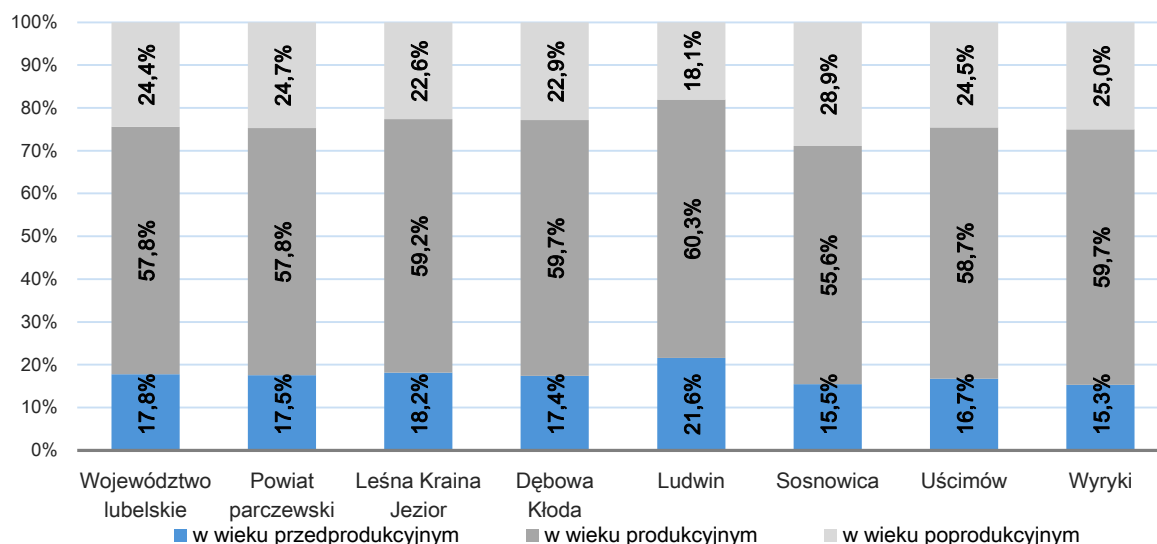
Zła sytuacja dotycząca odpływu migracyjnego ludności spowodowana jest przede wszystkim przyczynami ekonomicznymi, tj. chęcią poprawy warunków bytowych, lepszą dostępnością do pracy w większych ośrodkach miejskich, a także emigracją młodych ludzi w celu podjęcia nauki w ośrodkach akademickich znajdujących się poza obszarem partnerstwa. Jest to zjawisko bardzo negatywne, w szczególności ze względu na fakt, że migracja jest procesem selektywnym – wyraźnie wyższe od średnich są wskaźniki migracji dla ludzi młodych, o wyższym poziomie wykształcenia. W rezultacie znaczące ujemne saldo migracji może oznaczać odpływ najlepszej, z punktu widzenia ekonomicznej przyszłości obszaru, części jego mieszkańców. Nie dość, że obserwuje się w takiej sytuacji odpływ ludzi o wysokim potencjale, to dodatkowo w przyspieszonym tempie postępuje proces starzenia się społeczności, także za sprawą spadającego przyrostu naturalnego, będącego konsekwencją odpływu kobiet w wieku produkcyjnym. Powstrzymanie migracji osób młodych jest wyzwaniem, które wymaga zróżnicowanego podejścia i długofalowej strategii. Istnieje wiele czynników, które wpływają na decyzje młodych ludzi o emigracji, takie jak brak perspektyw zawodowych, brak dostępu do edukacji, usług kulturalnych. Skutecznymi narzędziami w walce z emigracją młodych osób z obszaru partnerstwa mogą być działania polegające na tworzeniu atrakcyjnych miejsc pracy, wsparciu przedsiębiorczości osób młodych, poprawie jakości życia poprzez inwestycje w infrastrukturę, kulturę, sport, opiekę zdrowotną i inne usługi publiczne czy budowie mieszkań socjalnych, zapewniających dostępność tańszego zakwaterowania.

Struktura wieku ludności

Niezwykle istotnym składnikiem potencjału demograficznego jest **struktura demograficzna** ludności, w tym przede wszystkim struktura wiekowa. Demograficzne starzenie się społeczeństwa, wyrażające się większym udziałem osób starszych w strukturze ludności, stanowi istotne wyzwanie dla rozwoju regionalnego i lokalnego. W przyszłości skutkować będzie m.in. rosnącym zapotrzebowaniem na świadczenia zdrowotne i społeczne. Dodatkowo spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), jak i produkcyjnym (18-59/64 lat) prowadzi do zmian na rynku pracy, związanych z niedoborem siły roboczej oraz koniecznością dostosowania oferowanych miejsc pracy do potrzeb i możliwości osób starszych.

Pierwszym ważnym wskaźnikiem sytuacji demograficznej analizowanego obszaru jest **relacja ilości osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym**. Relacje między liczebnością tych trzech grup wieku są szczególnie istotnym sygnałem dla obszaru w zakresie kształtowania jego potencjału gospodarczego, rynku pracy oraz zapotrzebowania na zmieniające się, wraz z przemianami struktury wieku ludności, usługi.

Wykres 7. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

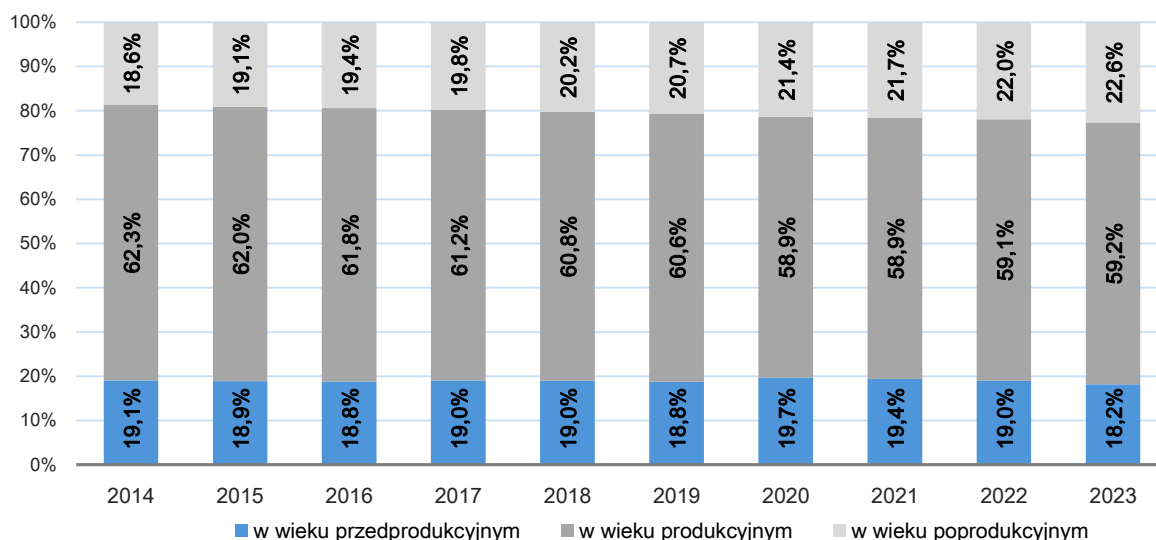

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na obszarze Leśnej Krainy Jezior w strukturze wieku ludności, według ekonomicznych grup wieku, dominują osoby w wieku produkcyjnym – 59,2%. Ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowi 18,2%, a w wieku poprodukcyjnym 22,6% mieszkańców obszaru funkcjonalnego. W porównaniu do powiatu parczewskiego oraz województwa lubelskiego proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym, poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym na analizowanych terenie są dość korzystne. W skali obszaru najkorzystniejszą strukturę wieku ekonomicznego ludności posiada Gmina Ludwin, wyróżniająca się najwyższym odsetkiem osób w wieku produkcyjnym – 60,3% oraz najniższym odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym – 18,1%. Najmniej korzystną zaś Gmina Sosnowica, charakteryzująca się niskim odsetkiem osób w wieku przedprodukcyjnym – 15,5%, najniższym odsetkiem osób w wieku produkcyjnym – 55,6% oraz najwyższym odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym – 28,9%.

Należy jednak zauważyć, że proporcje między ludnością w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ostatnim dziesięcioleciu wykazują tendencję do negatywnego układu. W porównaniu do roku 2014 na terenie partnerstwa nastąpił wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym (o 4,0 pkt proc.), przy jednoczesnym spadku odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 0,9 pkt proc.) i produkcyjnym (o 3,1 pkt proc.), co niewątpliwie świadczy o postępującym procesie starzenia się społeczeństwa na tym terenie.

Wykres 8. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Niekorzystnym odzwierciedleniem powyższych tendencji jest obserwowany od 2014 r. stały wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (o 8,3 pkt proc.) Warto jednak zaznaczyć, że w 2023 r. wartość przedmiotowego wskaźników obliczona dla obszaru partnerstwa, wynosząca 38,3% była niższa do wartości dla powiatu parczewskiego (42,7%) oraz województwa lubelskiego (42,2%). Biorąc pod uwagę powyższe można zauważyć, iż zjawisko postępującego starzenia się społeczeństwa wyraźniej odznacza się na obszarze województwa lubelskiego i powiatu niż na terenie Leśnej Krainy Jezior.

Z prognozy demograficznej wynika, iż w kolejnych latach – zarówno na obszarze całego województwa lubelskiego, jak i na terenie partnerstwa – **zwiększy się obciążenie demograficzne** spowodowane wzrostem liczby ludności w wieku poprodukcyjnym oraz zmniejszaniem się liczby osób w wieku przedprodukcyjnym oraz w wieku produkcyjnym. Prognoza zmian liczby ludności do roku 2040 przygotowana przez Główny Urząd Statystyczny wskazuje na istotne zwiększenie się udziału mieszkańców powyżej 65 roku życia. Należy mieć świadomość, że będzie to rodziło konieczność zmian w systemie opieki zdrowotnej oraz systemie oświaty, a także będzie oddziaływało na rynek pracy.

Analiza danych demograficznych wskazuje na konieczność podjęcia działań w zakresie zahamowania odpływu ludności z terenu partnerstwa oraz powstrzymania negatywnych trendów demograficznych związanych ze starzeniem się społeczeństwa. Opisane zmiany demograficzne powodują, że szczególnego znaczenia nabierają dwie grupy mieszkańców: osoby młode i osoby starsze. Liczba osób młodych stale się zmniejsza, zatem – biorąc pod uwagę ujemne saldo migracji oraz niekorzystny współczynnik przyrostu naturalnego – należy

podjąć działania mające za celu zachęcenie osób młodych do pozostania na tym obszarze. Zwiększający się udział osób w wieku poprodukcyjnym powoduje natomiast konieczność realizacji skutecznych działań ukierunkowanych na rozwiązywanie problemów, z którymi borykają się osoby starsze. Biorąc pod uwagę obecne tendencje, możemy spodziewać się dalszego wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym oraz wzrostu udziału ludności w tym wieku w ogólnej liczbie ludności, co będzie prowadzić do obciążenia osób pracujących kosztami utrzymania systemów zabezpieczenia społecznego. Uwzględniając wyniki prognozy demograficznej, w tym zmieniającą się strukturę ludności, konieczne jest dostosowanie działań związanych z rozwojem infrastruktury społecznej do potrzeb powiększającej się społeczności osób starszych, a także rozwój usług społecznych z zakresu opieki i aktywizacji osób starszych i długotrwale chorych. Należy również założyć, że w kolejnych latach będzie wzrastało zapotrzebowanie na różne formy wsparcia seniorów tj. usługi w miejscu zamieszkania, placówki pobytu całodobowego oraz wsparcia środowiskowego. Ponadto w obliczu depopulacji i starzenia się mieszkańców władze samorządowe powinny dążyć do zwiększenia aktywności i integracji społecznej przez wsparcie organizacji pozarządowych, a także aktywnie angażować mieszkańców w realizację wspólnych przedsięwzięć rozwojowych.

2.3. Rynek pracy

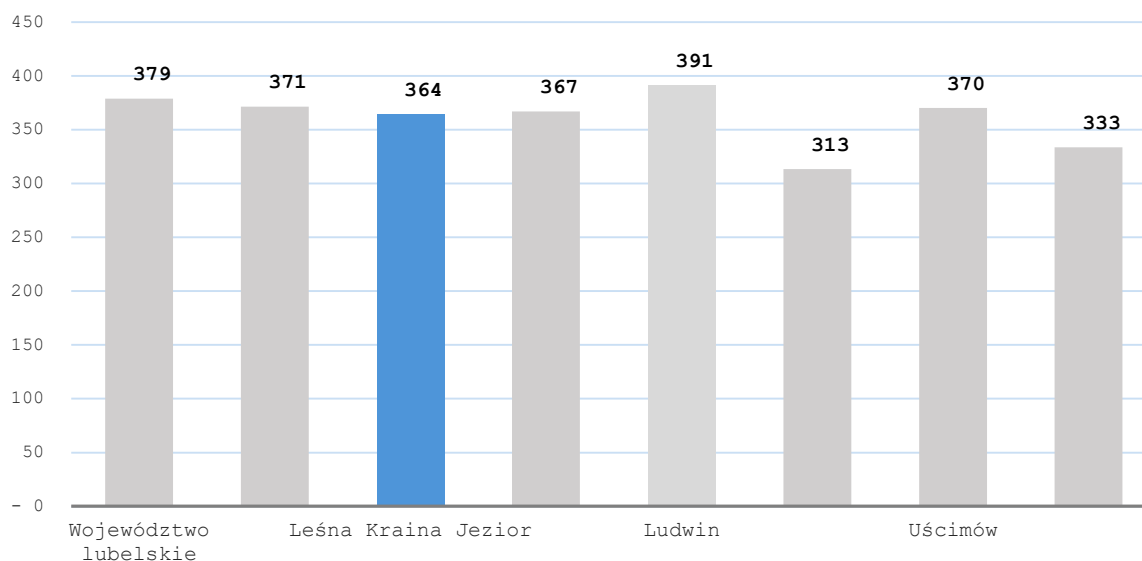
Rynek pracy stanowi kluczowy obszar funkcjonowania lokalnej gospodarki oraz istotny wyznacznik potencjału rozwojowego danego terytorium. Jego kondycja bezpośrednio przekłada się na jakość życia mieszkańców, atrakcyjność inwestycyjną obszaru oraz poziom wykorzystania zasobów ludzkich. Struktura zatrudnienia, poziom aktywności zawodowej, a także skala i charakter bezrobocia są wypadkowymi zarówno uwarunkowań demograficznych, jak i lokalnych procesów społeczno-gospodarczych. Analiza rynku pracy pozwala zidentyfikować główne wyzwania i szanse rozwojowe, a także stanowi nieodzowny element planowania strategicznego w kontekście wzmacniania spójności społecznej i gospodarczego ożywienia.

Pracujący

Według danych GUS w 2023 r. **zbiorowość osób pracujących** na obszarze Leśnej Krainy Jezior wynosiła 6 055 osób, w tym 2 614 kobiet i 3 441 mężczyzn⁵. Najwięcej osób pracujących odnotowano w gminach: Ludwin (976 osób), Dębowa Kłoda (555 osób) i Uścimów (488 osób). Najmniej osób pracowało w Gminie Sosnowica (282 osoby) i Gminie Wiryki (313 osób).

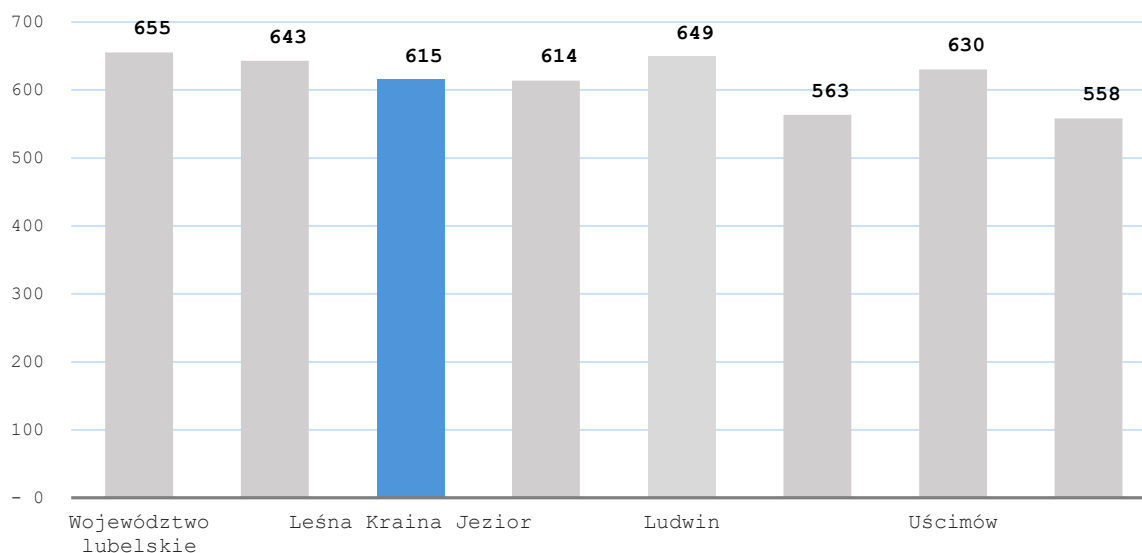
⁵ Pracujący to osoby wykonujące pracę przynoszącą im zarobek (w formie wynagrodzenia za pracę) lub dochód. Do pracujących zalicza się:

- 1) pracowników najemnych, czyli osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy (umowa o pracę, powołanie, mianowanie, wybór) lub stosunek służbowy;
- 2) pracujących na własny rachunek łącznie z pomagającymi członkami rodziny;
- 3) osoby wykonujące pracę nakładczą;
- 4) członków spółdzielni produkcji rolniczej;
- 5) duchownych pełniących obowiązki duszpasterskie.

Wykres 9. Liczba pracujących na 1 000 mieszkańców w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (osoby)

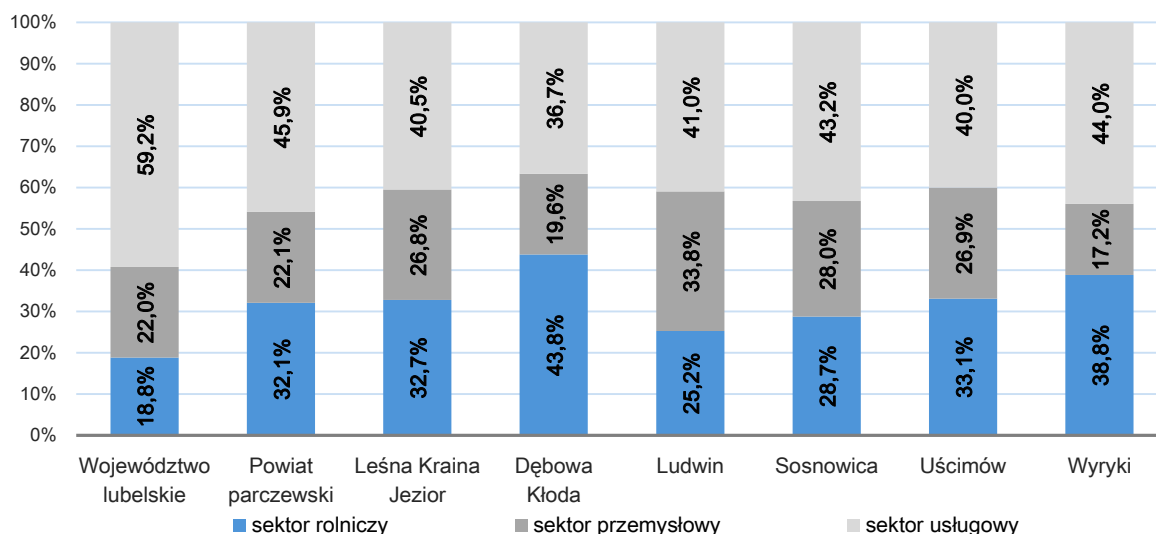
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wskaźnik prezentujący **liczbę osób pracujących na 1 000 mieszkańców** w 2023 r. wynosił 364 osoby, wobec 371 na terenie powiatu parczewskiego i 379 na terenie całego województwa lubelskiego.

Wykres 10. Liczba pracujących na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na jeszcze pełniejszy ogląd sytuacji grupy osób pracujących pozwala **wskaźnik odnoszący ich liczbę do liczby osób w wieku produkcyjnym**. Również w przypadku tego wskaźnika wartość obliczona dla obszaru partnerstwa - 615 osób - była nieznacznie niższa od średniej wartości dla powiatu parczewskiego (643 osoby) i regionu (655 osób). Najwyższą wartość wskaźnik ten osiągnął w gminach: Ludwin (649 osób), Uścimów (630 osób) oraz Dębowa Kłoda (614 osób), najniższą zaś w gminach: Sosnowica (563 osoby) i Wiryki (558 osób).

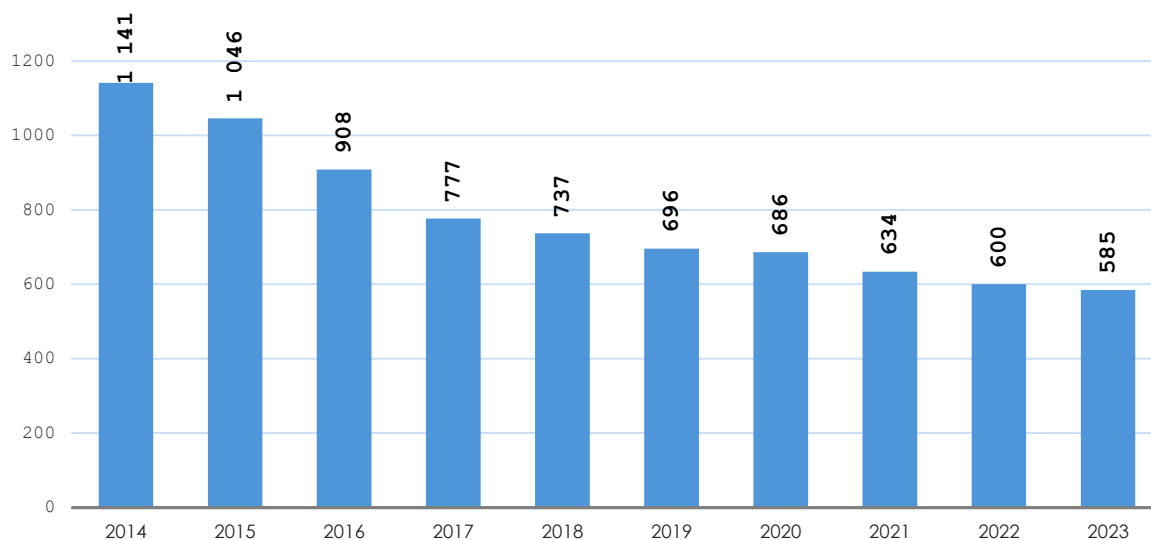
Wykres 11. Udział pracujących według sektorów ekonomicznych w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dane dotyczące **struktury zatrudnienia według sektorów ekonomicznych** wskazują, że największy odsetek osób pracujących stanowiły osoby zatrudnione w sektorze usługowym – 40,5% oraz osoby pracujące w sektorze rolniczym – 32,7%. Najmniejszą grupę stanowiły osoby zatrudnione w sektorze przemysłowym – 26,8%.

Bezrobocie i jego struktura

Skrajny – wobec pracujących - wymiar rynku pracy stanowi grupa **osób bezrobotnych**. Według stanu na koniec 2023 r. na obszarze funkcjonalnym zarejestrowanych było 585 bezrobotnych, z czego większy odsetek stanowiły kobiety (54,4%). W przekroju terytorialnym najwięcej bezrobotnych zarejestrowanych było w gminach: Wiryki (145 osób), Dębowa Kłoda (133 osoby) oraz Ludwin (131 osób), zaś najmniej w gminach: Sosnowica (83 osoby) i Uścimów (93 osoby).

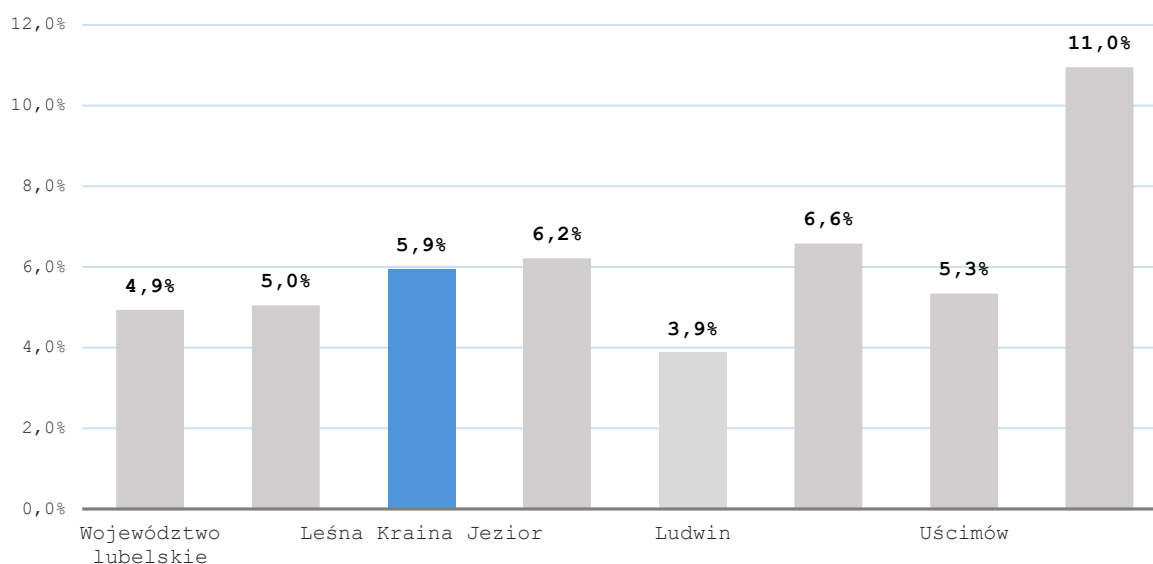
Wykres 12. Liczba bezrobotnych na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Podobnie do obserwowanego trendu w województwie w ostatnim dziesięcioleciu liczba osób bezrobotnych na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior spadała systematycznie z 1 141 osób w 2014 r. do 585 osób w 2023 r. Największy spadek nastąpił w Gminie Dębowa Kłoda (52,5%), najmniejszy zaś w Gminie Ludwin (39,9%). Jednakże, przy obserwowanych pozytywnych zmianach dotyczących spadku bezrobocia, nie można zapominać o istotnym uwarunkowaniu, jakim jest równoczesny spadek liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym.

Wskaźnik bezrobocia (mierzony stosunkiem liczby zarejestrowanych osób bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym) na obszarze funkcjonalnym w 2023 r. wyniósł 5,9% i jego wartość była nieznacznie wyższa zarówno od wartości tego wskaźnika dla powiatu parczewskiego (5,0%), jak i dla województwa lubelskiego (4,9%). W poszczególnych gminach partnerskich wskaźnik bezrobocia był bardzo zróżnicowany i wahał się od 3,9% w Gminie Ludwin do 11,0% w Gminie Wyrki.

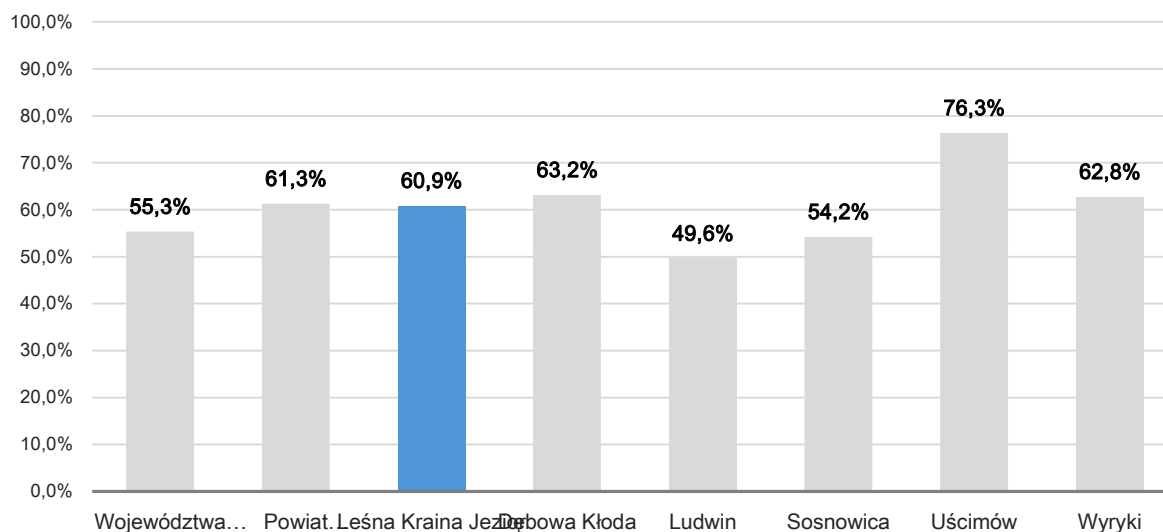
Wykres 13. Liczba bezrobotnych na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

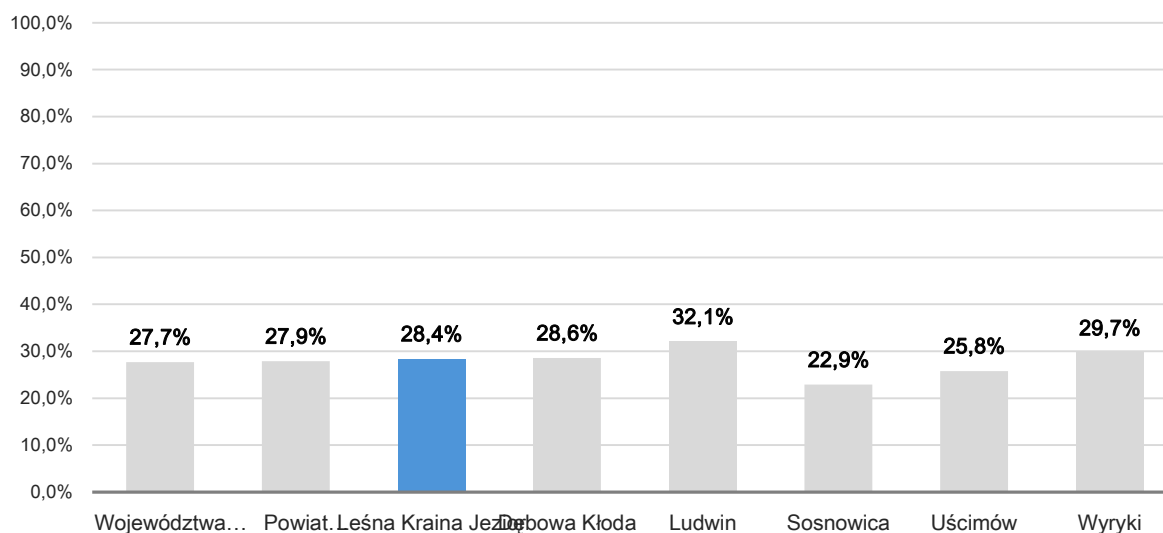
Dodatkowo obszar wykazuje wiele problemów związanych ze **strukturą bezrobocia**. Dotyczy to przede wszystkim wysokiego bezrobocia wśród ludzi młodych, w tym osób wchodzących na rynek pracy, bezrobocia osób po 50 roku życia oraz istnienia ukrytego bezrobocia (bezrobocia agrarnego). Ponadto, na analizowanym obszarze, podobnie jak na terenie całego kraju, występuje również bezrobocie strukturalne, które charakteryzuje się niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych pracowników do potrzeb rynku pracy.

Wykres 14. Udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (%)

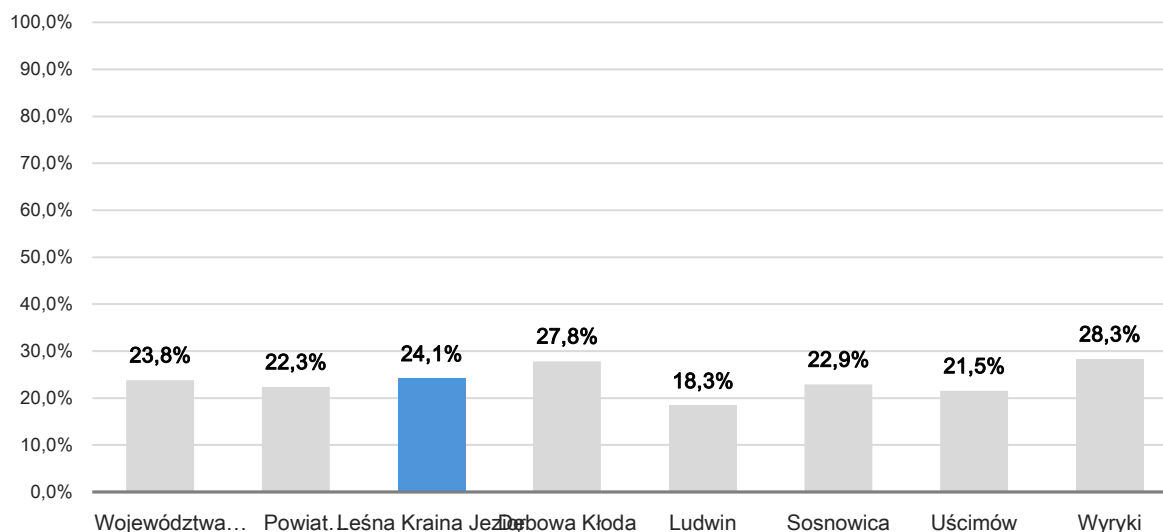

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wykres 15. Udział osób do 30 roku życia w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (%)

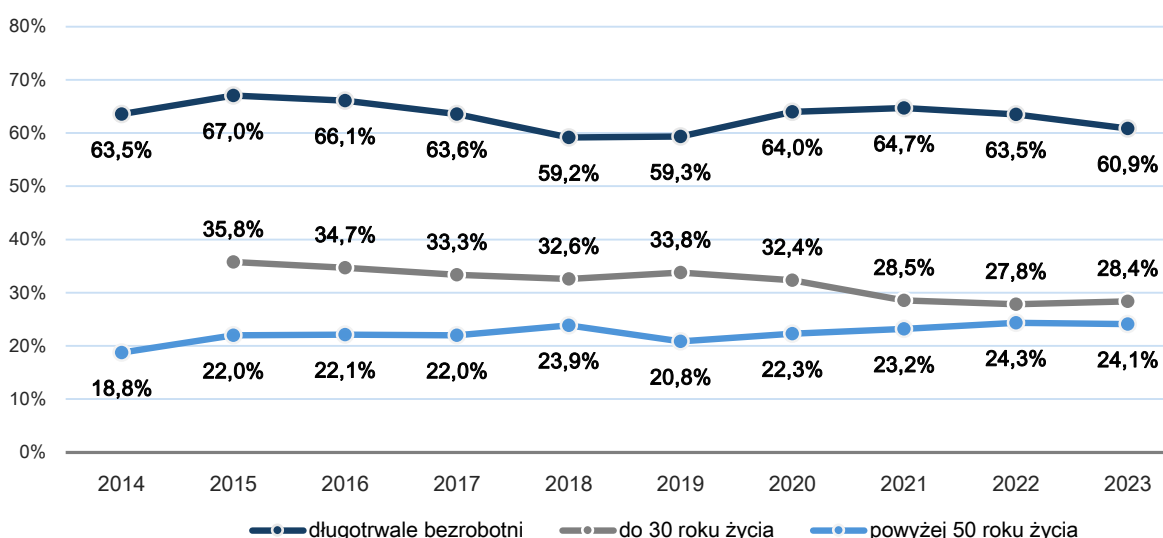

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wykres 16. Udział osób po 50 roku życia w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Najistotniejszym problemem jest **bezrobocie długotrwałe**, dotykające ponad połowę zarejestrowanych bezrobotnych – według danych GUS na koniec 2023 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior 60,9% bezrobotnych pozostawało bez pracy dłużej niż 24 miesiące oraz **bezrobocie osób młodych** – ponad 28,4% bezrobotnych stanowiły osoby poniżej 30 roku życia. Najwyższe bezrobocie w grupie osób długotrwałe bezrobotnych wystąpiło na terenie Uścimów (76,3%) i Gminy Dębowa Kłoda (63,2%), natomiast bezrobocie osób młodych do 30 roku życia w Gminie Ludwin (32,1%) i w Gminie Wyryki (29,7%). Dodatkowo aż 24,1% bezrobotnych to **osoby powyżej 50 roku życia**, przy czym najniższy poziom tego wskaźnika zanotowano w Gminie Ludwin (18,3%), zaś najwyższy w Gminie Wyryki (28,3%).

Wykres 17. Wskaźniki dotyczące struktury bezrobocia w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat można zaobserwować pewne pozytywne trendy: na obszarze partnerstwa zmniejszyły się udziały bezrobotnych do 30 roku życia oraz długotrwale bezrobotnych w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych ogółem. Wzrósł natomiast wskaźnik dotyczący bezrobocia osób po 50 roku życia.

Zjawisko bezrobocia, a w szczególności bezrobocia długookresowego, jest na ogół przyczyną innych problemów społecznych. Osoby bezrobotne są bardziej zagrożone ubóstwem, wykluczeniem społecznym, a nawet problemami zdrowotnymi. Przyczynami przedłużania się okresu pozostawania bez pracy większości osób długotrwale bezrobotnych jest niskie wykształcenie oraz brak kwalifikacji zawodowych i doświadczenia zawodowego. Bezrobocie długotrwale jest wysoce niekorzystne społecznie, wpływa bowiem zarówno na warunki bytowe rodziny (długotrwały brak stałego wynagrodzenia), jak i na kondycję psychiczną i społeczną osoby pozostającej bez pracy. Ponadto, wśród osób długotrwale bezrobotnych następuje dezaktualizacja kwalifikacji zawodowych, a ich aktywizacja zawodowa i przywrócenie do grona pracujących staje się bardzo trudne. Osoby, które pozostają bez pracy przez dłuższy czas, mają większe problemy ze znalezieniem zatrudnienia, ponieważ tracą motywację, pewność siebie i umiejętności. Długotrwały brak stałego wynagrodzenia prowadzi również często do uzależnienia finansowego od transferów z pomocy społecznej i oddalenia od rynku pracy.

Trudna sytuacja osób dopiero wkraczających na rynek pracy najczęściej wiąże się z brakiem odpowiedniego doświadczenia oraz niedopasowaniem kwalifikacji do potrzeb rynku pracy. Na zróżnicowanie szans zawodowych osób młodych wpływ ma wiele czynników: posiadane wykształcenie, zdobyte doświadczenie, kwalifikacje, miejsce zamieszkania, jak również ich oczekiwania. Wysoka stopa bezrobocia wśród młodych ludzi uwydatnia potrzebę wdrożenia programów wsparcia, takich jak praktyki zawodowe, staże, które mogłyby pomóc w zdobyciu odpowiednich umiejętności i doświadczeń.

Niepokojący jest również wzrost poziomu bezrobocia osób po 50 roku życia. Przyczyn bezrobocia wśród osób po 50. roku życia można upatrywać w kilku zjawiskach: ogólnym pogorszeniu sytuacji na rynku pracy, niższym poziomie wykształcenia osób po 50. roku życia w porównaniu z młodszymi rocznikami, niewielkim zainteresowaniu pracodawców inwestowaniem w poprawę kwalifikacji tych osób, a także bardzo małą skłonnością osób w tej grupie wieku do podnoszenia kwalifikacji poprzez uczestnictwo w edukacji dorosłych, upowszechnieniu wśród pracodawców stereotypu niższej wydajności pracy osób po 50. roku życia. W obliczu starzenia się ludności obszaru partnerstwa zwiększenie zatrudnienia starszych bezrobotnych oraz ich aktywizacja zawodowa może stanowić kluczowy priorytet polityki rynku pracy. Konieczne jest zatem podjęcie działań rzecz aktywizacji zawodowej i integracji społecznej osób w wieku 50+, wspierania kształcenia ustawicznego oraz promocji przedsiębiorczości.

2.4. Gospodarka

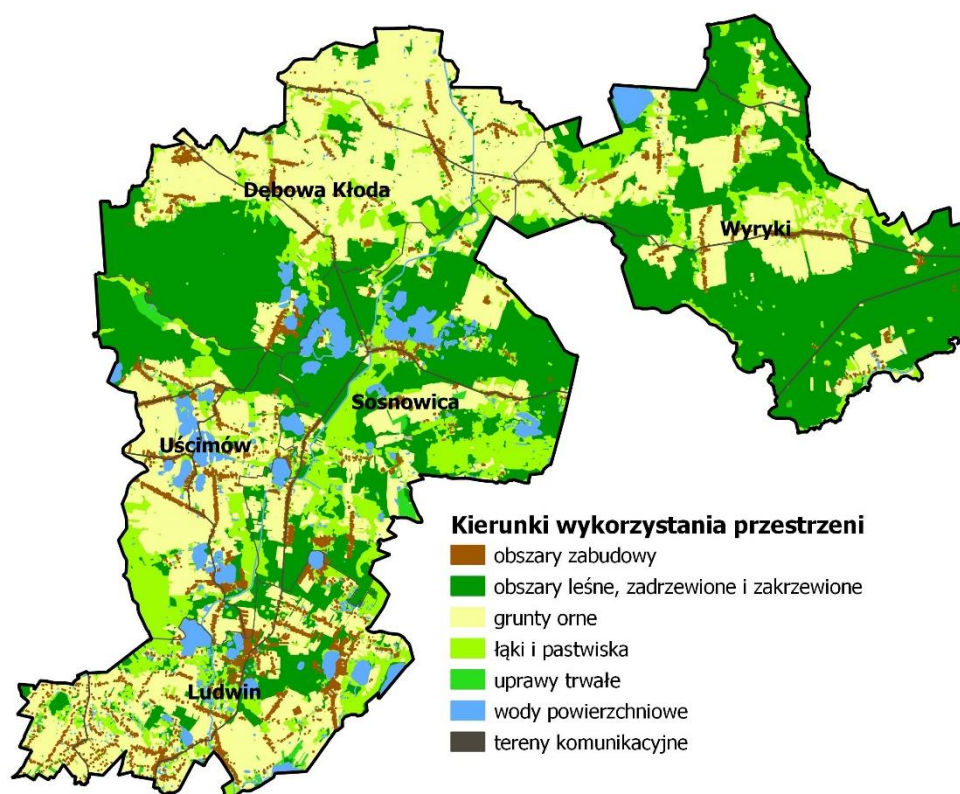
Struktura funkcjonalno-przestrzenna

Według ewidencji geodezyjnej (stan na dzień 1 stycznia 2014 r.⁶) największą część obszaru partnerstwa stanowią **użytki rolne**, które zajmują 42 670 ha, czyli ponad połowę jego powierzchni (52,7%). Gminą partnerską charakteryzującą się największym udziałem użytków rolnych w powierzchni ogółem jest Gmina Ludwin, gdzie użytki rolne stanowią 69,6%

⁶ Ostatnie dostępne dane GUS dotyczące ewidencji geodezyjnej w podziale na gminy pochodzą z 2014 r.

powierzchni gminy. Najmniejszym odsetkiem gruntów rolnych cechuje się Gmina Wiryki – grunty rolne stanowią 35,0% jej powierzchni. Struktura użytkowania użytków rolnych na obszarze partnerstwa wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne – 25 752 ha (60,4% powierzchni użytków rolnych), następnie łąki trwałe – 10 335 ha (24,2%), pastwiska – 3 177 ha (7,4%), grunty rolne zabudowane – 1 229 ha (2,9%) oraz stawy – 1 076 ha (2,5%). **Grunty zabudowane i zurbanizowane** stanowią jedynie 2,9% (2 348 ha) obszaru Leśnej Krainy Jezior, przy czym największym udziałem gruntów zabudowanych charakteryzuje się Gmina Ludwin – 4,2%. Znaczną część partnerstwa zajmują **grunty pod wodami** – płynącymi i stojącymi, które zajmują 1 657 ha, czyli 2,0% powierzchni obszaru partnerstwa.

Ryc. 6. Kierunki wykorzystania przestrzeni partnerstwa Leśna Kraina Jezior

Źródło: Opracowanie własne.

Obszar Leśnej Krainy Jezior charakteryzuje się stosunkowo dużą lesistością – według stanu na koniec 2023 r. **lasy** zajmowały 30 913 ha, czyli 38,2% jego powierzchni. Największa lesistość występuje w gminach: Wiryki – 59,2% (13 020 ha) i Sosnowica – 45,0% (7 727 ha). Na przeciwnym biegunie znajduje się Gmina Ludwin, w której lasy zajmują zaledwie 14,7% powierzchni (1 797 ha).

Rolnictwo

Według danych GUS, uzyskanych w ramach Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r., na terenie partnerstwa zlokalizowane były 2 594 **gospodarstwa rolne**, co stanowi 1,6% gospodarstw rolnych z terenu całego województwa lubelskiego. Najwięcej gospodarstw rolnych znajdowało się na terenie Gminy Ludwin (792) i Gminy Dębowa Kłoda (577), najmniej zaś na obszarze Gminy Sosnowica (311). Wiodącą rolę w strukturze własnościowej

gospodarstw odgrywały gospodarstwa indywidualne, które stanowiły 99,7% gospodarstw na analizowanym terenie.

Czynnikiem wpływającym na stan rolnictwa i intensywność produkcji rolnej jest **struktura agrarna**. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego na terenie partnerstwa wynosiła 13,2 ha, wobec 9,64 ha w województwie lubelskim. Pod względem wielkości dominują małe gospodarstwa rolne – gospodarstwa o powierzchni do 5 ha stanowią 44,0% ogółu gospodarstw. Jednak aż 17,1% wszystkich gospodarstw to gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 15 ha. Dodatkowo, porównując wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r. z wynikami spisu przeprowadzonego w roku 2010, widać wyraźnie, że zmiany jakie zaszły w ostatnich latach jeszcze poprawiły strukturę agrarną obszaru partnerstwa, przez co stała się ona bardziej efektywna.

Cały obszar funkcjonalny posiada **średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej**, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę gleb zaliczanych do średnich i słabych. Powyższe uwarunkowania glebowe bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów oraz rozwój gospodarki hodowlanej. W zakresie **upraw** na obszarze partnerstwa dominują zboża, które stanowią 74,2% powierzchni zasiewów na tym terenie. Wśród zbóż przeważają pszenżyto ozime, owies i pszenica. Największa powierzchnia upraw zbóż w stosunku do ogólnej powierzchni upraw znajduje się w gminach: Uścimów (81,3%) i Sosnowica (77,3%). Obszar wyróżnia się również pod względem upraw przemysłowych (przeznaczanych do produkcji roślinnych surowców dla przemysłu spożywczego i innych), które stanowią 12,0% powierzchni zasiewów ogółem. Tego rodzaju uprawy koncentrują się głównie na terenie gmin: Dębowa Kłoda (16,5%) i Ludwin (15,7%). W dalszej kolejności charakterystycznymi uprawami dla obszaru partnerstwa są rzepak i rzepik, które stanowią 9,8% powierzchni zasiewów ogółem na terenie obszaru oraz kukurydza – 8,3%. W **hodowli** zwierząt gospodarskich dominują tradycyjne kierunki – najczęściej gospodarstw na obszarze partnerstwa prowadzi hodowlę drobiu, trzody chlewnej i bydła.

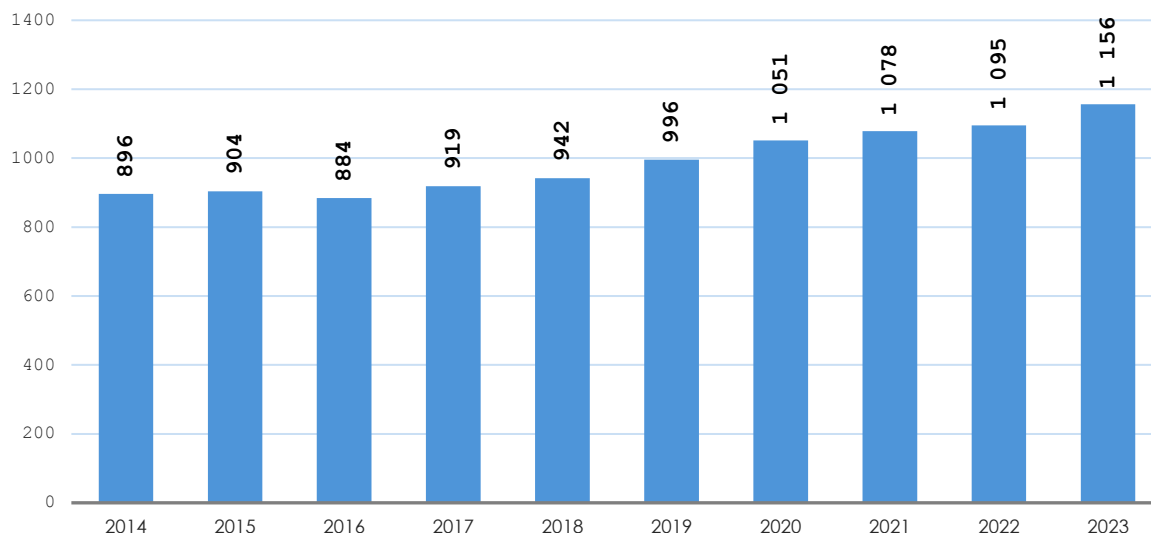
Pomimo obserwowanych zmian – na przestrzeni ostatnich lat odnotowuje się tendencję zmniejszania liczby gospodarstw rolnych, przy jednoczesnym zwiększaniu ich średniej powierzchni oraz postępujący proces specjalizacji i mechanizacji gospodarstw - gospodarka rolna nie gwarantuje mieszkańcom znaczących dochodów. W związku z tym zmniejsza się liczba osób zatrudnionych w rolnictwie, które coraz częściej poszukują pracy poza sektorem rolnym lub prowadzą dodatkowe działalności. Szansą na tworzenie pozarolniczych źródeł dochodów może być rozwój sektora usług. Ze względu na położenie obszaru na terenach atrakcyjnych krajobrazowo, istotną szansą dla rolników może być **rozwój sektora usług turystycznych, w szczególności agroturystyki**. Coraz większe zainteresowanie turystyką wiejską, wypoczynkiem blisko natury oraz możliwością poznawania lokalnych tradycji i kuchni sprzyja tworzeniu alternatywnych źródeł dochodu dla mieszkańców wsi i może przyczynić się do ożywienia lokalnej gospodarki. Obszar partnerstwa charakteryzuje się szczególnie dużą koncentracją terenów o cennych walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Występują tu liczne kompleksy leśne oraz atrakcyjne zbiorniki wodne. Wysoki poziom koncentracji obszarów prawnie chronionych wyraźnie podkreśla nadrzędność funkcji ekologicznej obszaru nad pozostałymi funkcjami, dlatego wskazane jest rozwijanie na tym terenie ekologicznych form rolnictwa.

Podmioty gospodarcze

Rozwój przedsiębiorczości stanowi jeden z kluczowych czynników wpływających na sytuację społeczno-gospodarczą obszaru objętego partnerstwem samorządowym. Dynamicznie

działające podmioty gospodarcze nie tylko generują miejsca pracy, ale również przyczyniają się do aktywizacji lokalnych zasobów i kapitału ludzkiego. Przedsiębiorczość lokalna ma także istotne znaczenie w kontekście walki z bezrobociem. W wielu przypadkach to właśnie samozatrudnienie staje się realną alternatywą dla osób, które nie znajdują zatrudnienia na tradycyjnym rynku pracy.

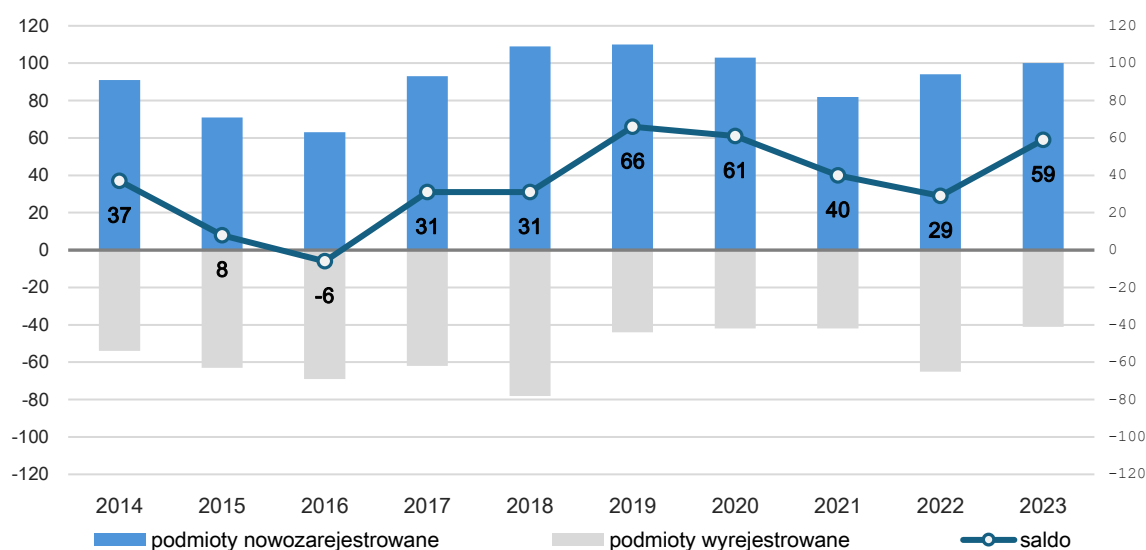
Wykres 18. Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (podmioty)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na obszarze Leśnej Krainy Jezior na koniec 2023 r. w **rejestrze REGON** zaewidencjonowanych było 1 156 podmiotów, czyli zaledwie 0,5% ogółu podmiotów zarejestrowanych w województwie lubelskim. W rozkładzie gminnym najwięcej podmiotów zarejestrowanych było w Gminie Ludwin – 393 podmiotów (34,0% przedsiębiorstw zarejestrowanych na obszarze partnerstwa) oraz w Gminie Dębowa Kłoda - 288 podmiotów (24,9% ogółu przedsiębiorstw). Najmniej podmiotów zarejestrowanych było w Gminie Wiryki – 143 podmioty (12,4%).

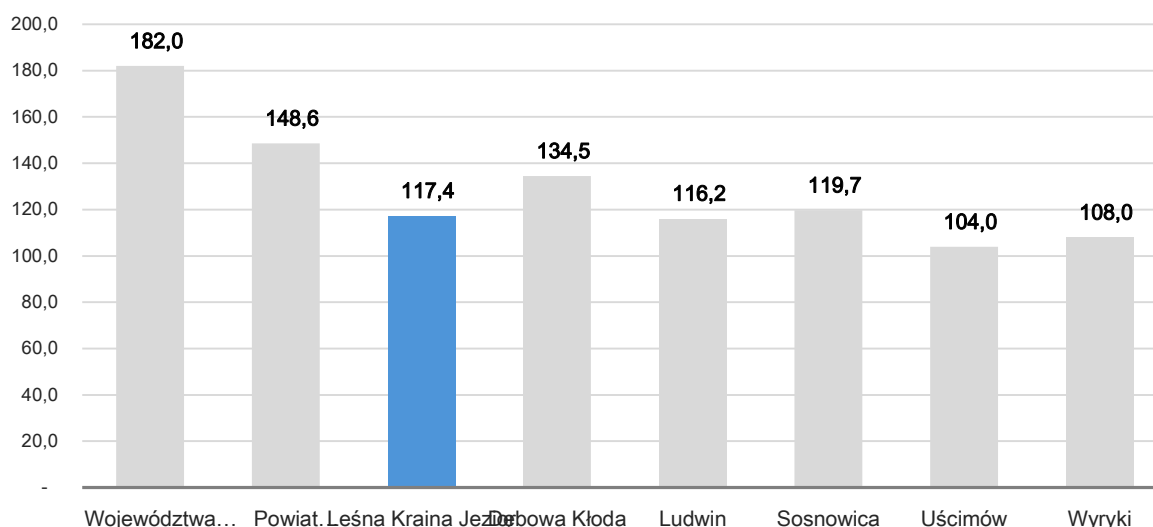
Wykres 19. Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych i wyrejestrowanych w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior (podmioty)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W ciągu ostatniej dekady liczba podmiotów gospodarki narodowej na obszarze partnerstwa wzrosła o 260 przedsiębiorstw, co stanowi 29,0% podmiotów z 2014 r. Najwyższy wzrost w stosunku do 2014 r. odnotowano w Gminie Ludwin – o 70,1% (162 podmioty), najniższy zaś w Gminie Sosnowica - o 1,3% (2 podmioty). Analiza zmian w liczbie podmiotów gospodarczych pokazuje, że w badanym okresie (z wyjątkiem roku 2016) liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON przewyższała – w ostatnich latach nawet dwukrotnie – liczbę podmiotów wyrejestrowanych z rejestru. W 2023 r. na terenie partnerstwa zarejestrowano 100 nowych przedsiębiorstw, a wyrejestrowano 41.

Wykres 20. Wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 ludności w wieku produkcyjnym) w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego (podmioty)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wskaźnik przedsiębiorczości obszaru, obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, na koniec 2023 r. wynosił 117,4. Pomimo, iż wskaźnik ten z roku na rok wzrasta, nadal jest on istotnie niższy od średniej wartości dla powiatu parczewskiego (148,6) oraz województwa lubelskiego (182,0). Najwyższą wartość wskaźnik przyjął w gminach: Dębowa Kłoda i Sosnowica – odpowiednio 134,5 i 119,7 podmiotów na 1 000 mieszkańców, a najmniejszą w gminach: Uścimów i Wiryki – 104,0 i 108,0.

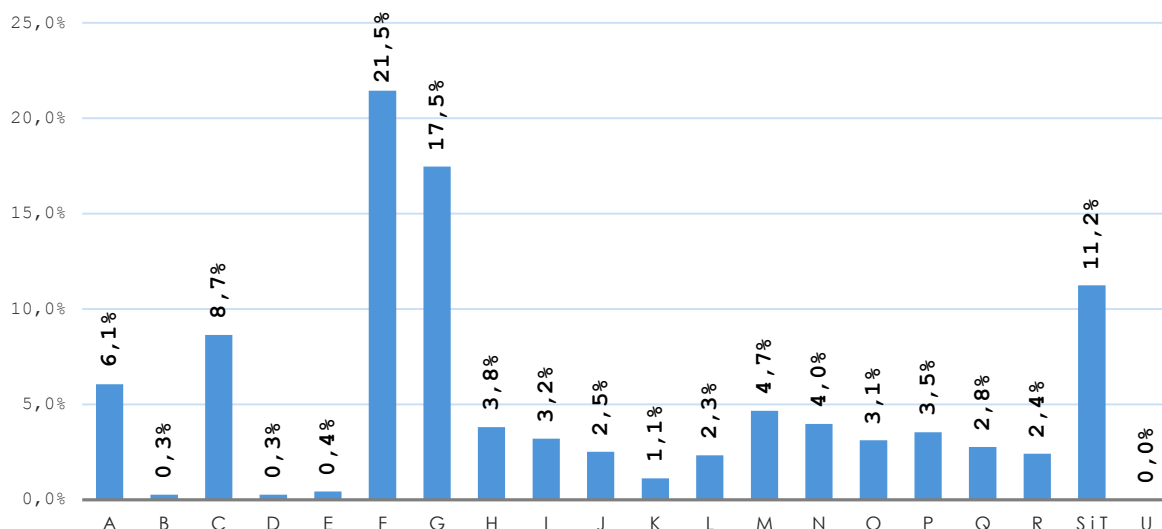
Zdecydowana większość – 94,8% - zarejestrowanych podmiotów działała w sektorze prywatnym. Najliczniejszą grupę stanowiły **osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą** (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) – ich udział wyniósł 78,5% ogółu podmiotów prywatnych. Znacznie mniejszy udział w rejestrze miały fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 7,4%, spółki handlowe – 2,8% i spółdzielnie – 1,0%. Struktura podmiotów według form prawnych na analizowanym obszarze, w porównaniu ze strukturą w województwie lubelskim, wykazała niższy udział spółek handlowych, zaobserwowano natomiast wyższe udziały spółdzielni oraz fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych. Formy prawne prowadzonej działalności przekładają się na **strukturę wielkościową** przedsiębiorstw. W strukturze podmiotów gospodarki narodowej w gminach partnerskich zdecydowanie dominowały mikroprzedsiębiorstwa o liczbie pracujących do 9 osób – stanowiły one 96,5% zarejestrowanych podmiotów. Podmioty małe, liczące od 10 do 49 pracujących, obejmowały 2,9%, a jednostki średnie od 50 do 249

pracujących stanowiły jedynie 0,6% wszystkich podmiotów. Zbliżone wartości dotyczące struktury wielkościowej podmiotów odnotowano w powiecie parczewskim oraz w województwie lubelskim.

Biorąc pod uwagę podział podmiotów według sekcji **Polskiej Klasyfikacji Działalności**⁷ (PKD) na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w 2023 r. najwięcej podmiotów prowadziło działalność w **Sekcji F „Budownictwo”** – 21,5% (248 podmiotów), przy czym aż 76,6% prowadziło działalność w zakresie specjalistycznych robót budowlanych (dział 43). Drugą pod względem liczebności grupę jednostek gospodarczych tworzyły przedsiębiorstwa z **Sekcji G „Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych”**, które stanowiły 17,5% ogółu firm działających na tym obszarze (202 podmioty). W tej grupie najliczniej reprezentowane były firmy z działu 47 – „Handel detaliczny, z wyłączeniem handlu detalicznego pojazdami samochodowymi”, które stanowiły 63,4% podmiotów w sekcji. Znacznie mniej przedsiębiorstw prowadziło działalność w zakresie handlu hurtowego i detalicznego pojazdami samochodowymi oraz naprawy pojazdów samochodowych (dział 45) – 24,8% oraz handlu hurtowego, z wyłączeniem handlu pojazdami samochodowymi (dział 46) – 11,9%. Kolejno największa liczba podmiotów prowadziła działalność w Sekcjach S „Pozostała działalność usługowa” oraz T „Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby” – 11,2% (130 podmiotów), Sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe” – 8,7% (100 podmiotów), Sekcji A „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” – 6,1% (70 podmiotów), Sekcji M „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” – 4,7% (54 podmioty), Sekcji N „Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca” – 4,0% (46 podmiotów) oraz Sekcji H „Transport i gospodarka magazynowa” – 3,8% (44 podmioty).

Warto zauważyć, że 33,0% podmiotów prowadzących działalność w ramach **Sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe”** zajmowało się produkcją wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania (dział 16), 11,0% - produkcją metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń (dział 25), 11,0% - naprawą, konserwacją i instalowaniem maszyn i urządzeń, w tym metalowych wyborów gotowych (dział 33), 11,0% - produkcją wyrobów z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych, a 8,0% - produkcją artykułów spożywczych (dział 10).

⁷ Sekcje Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007: Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo; Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie; Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe; Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych; Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją; Sekcja F – Budownictwo; Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle; Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa; Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; Sekcja J – Informacja i komunikacja; Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości; Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; Sekcja P – Edukacja; Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna; Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; Sekcja S – Pozostała działalność usługowa; Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby; Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne.

Wykres 21. Podmioty gospodarki narodowej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior według sekcji PKD (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ponadto, na obszarze Leśnej Krainy Jezior zaobserwowano ponadprzeciętną koncentrację podmiotów prowadzących działalność w Sekcji A „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” - współczynnik lokalizacji⁸ (LQ. – Location Quotient) obliczony dla omawianej sekcji osiągnął wartość 3,4 w odniesieniu do województwa lubelskiego, co świadczy o lokalnej specjalizacji sektorowej obszaru. Podmioty prowadzące działalność w tym zakresie były zlokalizowane przede wszystkim na terenie gmin: Dębowa Kłoda – 19 podmiotów, Wiryki – 19 podmiotów oraz Uścimów – 18 podmiotów. Warto zauważyć, że 55,7% podmiotów z tej sekcji prowadziło działalność w zakresie upraw rolnych, chowu i hodowli zwierząt, łowiectwa (dział 1), natomiast 42,9% działalność związaną z leśnictwem i pozyskiwaniem drewna. Ponadprzeciętną koncentrację podmiotów odnotowano również w ramach Sekcji O „Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca” oraz w ramach Sekcji B „Górnictwo i wydobywanie” - współczynnik lokalizacji obliczony dla tych sekcji osiągnął odpowiednio wartości 2,7 i 2,2.

Turystyka

Atrakcyjność turystyczna to zespół właściwości przyrodniczych i pozaprzyrodniczych danego obszaru, który przyciąga uczestników ruchu turystycznego. O atrakcyjności turystycznej decydują głównie walory turystyczne i krajobrazowe, zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność komunikacyjna. Teren partnerstwa należy do ciekawych i wyjątkowo atrakcyjnych zakątków województwa lubelskiego. Obszar Leśnej Krainy Jezior posiada **potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy** sprzyjający rozwojowi różnych form turystyki. Zróżnicowany krajobraz, kompleksy leśne, malownicze jeziora i stawy stwarzają doskonałe warunki do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej, wodnej i jeździeckiej.

⁸ Poziom wskaźnika lokalizacji, będący miarą koncentracji działalności na obszarze badanym w odniesieniu do obszaru referencyjnego (województwa lubelskiego), obliczono według wzoru:

$LQ = (E_{ib} / E_{tb}) / (E_{5,tir} / E_{tr})$ gdzie:

E_{ib} – zmienna w sektorze i, w obszarze badanym b, w danym okresie t,

E_{tb} – zmienna we wszystkich sektorach w badanym obszarze b, w danym okresie t,

E_{ir} – zmienna w sektorze i, w obszarze referencyjnym r, w danym okresie t,

E_{tr} – zmienna we wszystkich sektorach w obszarze referencyjnym r, w danym okresie t.

Znaczna część terenów przyrodniczych obszaru partnerstwa wchodzi w skład **systemu obszarów chronionych**, w ramach którego wyznaczono Poleski Park Narodowy, Poleski Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Pojezierze Łęczyńskie. Na terenie gmin partnerskich znajdują się również liczne rezerваты przyrody oraz ostoje europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000. Obszar partnerstwa znajduje się w obrębie **Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”** – ten transgraniczny obszar chroniony powstał dla zachowania unikatowych wartości przyrodniczych ekosystemów wodnych i torfowiskowych oraz niepowtarzalnej mozaiki kulturowej Polesia Zachodniego. Rezerwat to międzynarodowy projekt realizowany pod auspicjami UNESCO, łączący trzy cenne kompleksy przyrodnicze rezerwatów biosfery: Polesie Zachodnie (Rzeczpospolita Polska), Pribużskoje Polesie (Republika Białorusi) i Szacki (Ukraina).

Niewątpliwym atutem obszaru są **jeziora** o wysokich walorach turystycznych i rekreacyjnych. Jeziora różnią się kształtem, czystością i przejrzystością wody, zawartością składników mineralnych i organicznych oraz charakterem brzegów i roślinności. Część jezior wykorzystywana jest turystycznie, część dzika i niedostępna, otoczona bagnami stanowi ostoję dla ptactwa wodnego. Do najpiękniejszych i najbardziej atrakcyjnych pod względem turystycznym zbiorników wodnych położonych na terenie partnerstwa należą jeziora: Piaseczno, Łukcze, Rogóźno (Gmina Ludwin), Zagłębocze (Gmina Ludwin, Gmina Sosnowica), Bialskie (Gmina Dębowa Kłoda), Białe Sosnowickie, Skomielno (Gmina Sosnowica), Krasne (Gmina Uścimów) oraz Zahajskie (Gmina Wiryki). Są one popularnym miejscem wypoczynku i rekreacji mieszkańców Lubelszczyzny. Jeziora nadają się do kąpeli, zlokalizowano nad nimi sezonowe obiekty turystyczne: ośrodki wypoczynkowe, kempingi i obiekty gastronomiczne oraz wypożyczalnie sprzętu wodnego. To także znane łowiska wędkarskie, zarówno letnie jak i zimowe - podlodowe. Jezioro Piaseczno to także popularne miejsce do uprawiania żeglarsstwa oraz nurkowania z butlą.

Obszar partnerstwa wyróżnia się bogatą historią, a pozostałością dziejów historycznych obszaru partnerstwa są liczne **zabytki architektury**. Zgodnie z wykazem zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na obszarze Leśnej Krainy Jezior znajduje się 16 zabytków architektury i budownictwa, wykazanych we wpisach księgi A. Do najważniejszych zabytków obszaru partnerstwa należą: Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Kodeńcu, Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Białce, Kościół pw. Świętej Trójcy w Sosnowicy, Cerkiew pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Horostycie, Cerkiew pw. św. Mikołaja w Dratowie oraz Zespół rezydencyjny w Sosnowicy.

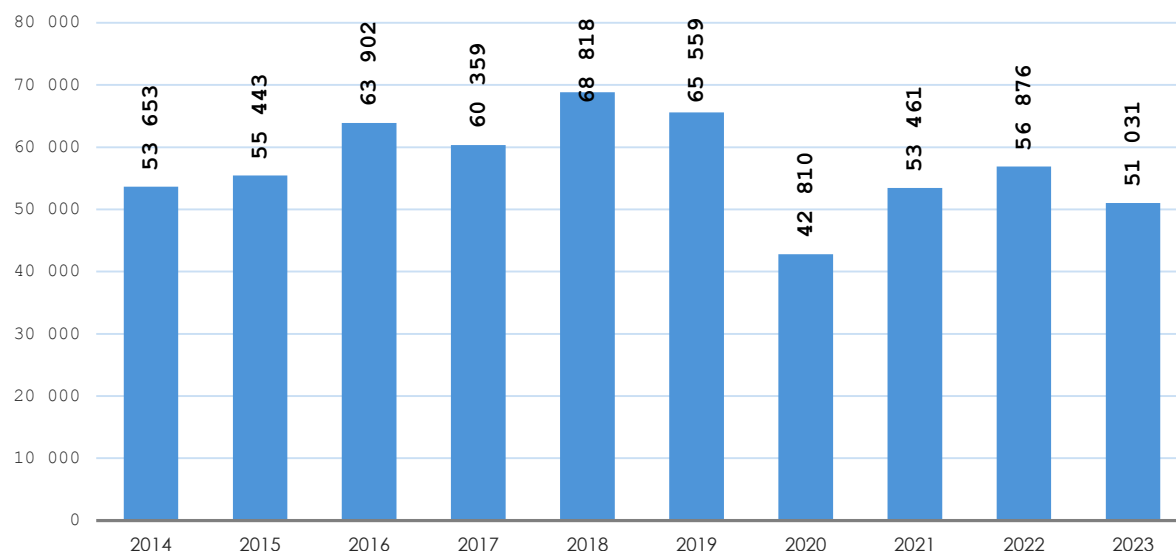
Jednym z podstawowych elementów zagospodarowania turystycznego, w skład którego wchodzi różnego rodzaju obiekty noclegowe i urządzenia towarzyszące, pozwalające turystom na przebywanie poza miejscem stałego zamieszkania jest **baza noclegowa**. Na bazę noclegową składa się ogół obiektów i miejsc noclegowych znajdujących się na określonym obszarze udostępnianych turystom sezonowo lub całorocznie. Charakter i struktura bazy noclegowej w znacznym stopniu zależą od uwarunkowań przyrodniczych oraz społeczno-ekonomicznych. Na zróżnicowanie bazy wpływa m.in. typ krajobrazu i warunki klimatyczne, specyficzne cechy ruchu turystycznego na danym terenie oraz charakter poszczególnych miejscowości i ich rola w recepcji ruchu turystycznego.

Na obszarze partnerstwa w 2023 r. w Sekcji I „Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi” działało 37 podmiotów, z czego najwięcej zarejestrowanych

było w Gminie Dębowa Kłoda (16 podmiotów) oraz w Gminie Ludwin (14 podmiotów). Warto zaznaczyć, iż w dziale 55 tej sekcji, obejmującym działalność związaną z zakwaterowaniem zarejestrowanych było jedynie 12 podmiotów – po 4 podmioty w gminach Dębowa Kłoda i Ludwin, 3 podmioty w Gminie Sosnowica oraz 1 podmiot w Gminie Uścimów. Według danych GUS (stan na dzień 31 lipca 2024 r.) na obszarze partnerstwa zlokalizowanych było **9 obiektów zakwaterowania zbiorowego objętych statystyką publiczną**, w których dla turystów przygotowanych było 650 miejsc noclegowych. W gminach partnerskich znajdują się również liczne **obiekty noclegowe zakwaterowania indywidualnego** – kwatery prywatne, gospodarstwa agroturystyczne, apartamenty, nieobjęte statystyką publiczną, które mogą być miejscem odpoczynku oraz punktem wypadowym dla zwiedzania i korzystania z atrakcji dostępnych na tym obszarze. Duża część turystów wypoczywa również indywidualnie we własnych domkach letniskowych położonych nad jeziorami.

Biorąc pod uwagę obszar czterech powiatów (parczewskiego, lubartowskiego, łęczyńskiego i włodawskiego), w granicach których położony jest teren partnerstwa Leśna Kraina Jezior, należy zauważyć, że w 2023 r. z turystycznych obiektów noclegowych działających na ich terenie skorzystało 51 031 turystów, którym udzielono 153 108 noclegów. Stanowi to jedynie 4,3% ogółu turystów odwiedzających w 2023 r., województwo lubelskie. Średni czas pobytu turystów w turystycznych obiektach noclegowych wynosił przeciętnie 3,0 noclegu, przy czym turyści najdłużej korzystali z noclegów w powiecie włodawskim (3,8 noclegu) oraz parczewskim (3,2 noclegu). **Liczba turystów, którym udzielono noclegów** na terenie analizowanych powiatów podlegała w ostatnich 10 latach znacznym wahaniom. Najwięcej turystów odwiedziło powiaty w latach 2018-2019, a w następnie w wyniku obostrzeń związanych pandemią COVID-19 zaobserwowano bardzo duży spadek liczby odwiedzających. W kolejnych latach liczba turystów korzystających z noclegów wzrosła, lecz nie osiągnęła poziomu sprzed pandemii.

Wykres 22. Liczba turystów, którym udzielono noclegów na terenie powiatów: lubartowskiego, łęczyńskiego, parczewskiego i włodawskiego w lata 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ważnym elementem infrastruktury turystycznej jest również istniejąca **sieć szlaków i tras turystycznych**. Przez obszar Leśnej Krainy Jezior przebiegają szlaki turystyczne o znaczeniu lokalnym, regionalnym oraz ponadregionalnym.

Szlaki piesze:

- **Szlak Centralny Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego** (znakowany kolorem niebieskim o długości 126 km): Urszulin – Andrzejów – Wereszczyn – Świerszczów – rezerwat przyrody „Jezioro Świerszczów” – Kopina – Załucze Stare – Jezioro Zagłęboce – Orzechów Stary – Jezioro Białka – Libiszów – Sosnowica – Pieszowola – Wytyczno – Hańsk – Luta – Okuninka (Jezioro Białe, Jezioro Glinki) – Orchówek – Włodawa.
- **Poleski Szlak Partyzancki** (znakowany kolorem czerwonym o długości 105 km): Parczew – Laski – rezerwat przyrody „Jezioro Obradowskie” – Makoszka – rezerwat przyrody „Królowa Droga” – rezerwat przyrody „Lasy Parczewskie” – Ostrów Lubelski – Jedlanka – Stary Uścimów – Krasne – Rogóźno – rezerwat przyrody „Jezioro Brzeziczno” – Piaseczno – Kaniwola – Jezioro Uściwierz – Stare Załucze – Zawadówka – Jamniki – Kol. Wola Wereszczyńska – Babsk – Urszulin.
- **Szlak „Pojezierny Południowy”** (znakowany kolorem żółtym o długości 58 km) Urszulin – Wereszczyn – Sęków – Wielkopole – Tarnów – Serniawy – Rezerwat Bachus – Sawin – Ruda Opalin – Hniszów.
- **Szlak historyczno – przyrodniczy Sosnowica – Jamniki „Nałęcz”** (znakowany kolorem czarnym o długości 10 km): Sosnowica – staw Hetman – staw Anielski – Górki – Zienki – Jamniki.
- **Szlak „Leśny”** (znakowany kolorem zielonym o długości 29 km): Parczew – Białka.
- **Szlak „Lasów Włodawskich”** (znakowany kolorem zielonym o długości 44 km): Włodawa – Adampol – Wiryki – Suchawa – Adamki – Włodawa.

Szlaki rowerowe:

- **Szlak „Śladami wschodnio-słowiańskiej tradycji cerkiewnej na Polesiu Lubelskim”** (znakowany kolorem żółtym o długości 53 km): Puchaczów – Kaniwola – Lejno – Zienki – Górki – Sosnowica – Turno – Hola – Horostyta.
- **Szlak „Dzikiej Przyrody”** (znakowany kolorem czerwonym o długości 42 km): Parczew – Laski – Pohulanka – Białka – Libiszów – Sosnowica. Szlak położony na terenie Lasów Parczewskich.
- **Szlak Lublin – Wola Uhruska** (znakowany kolorem czerwonym o długości 114 km): Lublin (rondo Berbeckiego) – Jakubowice Murowane – Pliszczyn – Bystrzyca – Zawieprzycze – Łączna – Puchaczów – Nadrybie – Kaniwola – Grabów – Stare Załucze – Urszulin – Zastawie – Wereszczyn – Wojciechów – Ujazdów – Hańsk – Macoszyn Duży – Kosyń – Stulno – Wola Uhruska (kąpielisko).

Na uprawiających turystykę kwalifikowaną czeka „**Poleski Szlak Konny**”. Jego długość wynosi 280 km, co czyni go jednym z najdłuższych szlaków konnych w Polsce. Prowadzi przez Polesie Lubelskie i Wołyńskie po obszarach o urozmaiconej rzeźbie terenu z licznymi jeziorami i dużymi kompleksami leśnymi. Jego przebycie pozwala poznać najciekawsze zakątki Poleskiego Parku Narodowego oraz Chełmskiego, Sobiborskiego i Poleskiego Parku Krajobrazowego. Fragment szlaku biegnie również wzdłuż rzeki Bug. Na trasie znajdują się cenne zabytki architektury.

Poznanie atrakcji przyrodniczych obszaru partnerstwa ułatwiają liczne **ścieżki edukacyjne**, przygotowane przez Poleski Park Narodowy oraz nadleśnictwa. Są one dobrze oznakowane w terenie i wyposażone w infrastrukturę ułatwiającą zwiedzanie: parkingi, wiaty przystankowe z miejscem na ognisko, tablice informacyjne, kładki, pomosty, wieże widokowe. Do najważniejszych ścieżek edukacyjnych zlokalizowanych na obszarze Leśnej Krainy Jezior

należą: Ścieżka przyrodnicza „Perehod”; Ścieżka przyrodniczo-historyczna „Obóz powstańczy”; Ścieżka edukacyjna „Bobrówka”; Ścieżka edukacyjna „Borek”.

Wymienione walory krajoznawcze, wypoczynkowe, kulturowe obszaru mają zauważalny potencjał dla przyciągnięcia turystów i mogą stanowić podstawę dla kreowania spójnych i kompleksowych produktów turystycznych. Występujące na analizowanym obszarze walory przyrodnicze i antropogeniczne w powiązaniu z czystym środowiskiem i dobrą dostępnością komunikacyjną stwarzają doskonałe warunki do rozwoju turystyki. Niewątpliwym atutem obszaru są jeziora o wysokich walorach turystycznych i rekreacyjnych oraz tereny cenne przyrodniczo. Przez teren partnerstwa przebiegają szlaki piesze oraz coraz liczniejsze i cieszące się dużym zainteresowaniem szlaki rowerowe. Obszar posiada szczególnie dobre warunki do **rozwój turystyki wypoczynkowej i krajobrazowej**. Dzięki korzystnemu położeniu i niewielkim oddaleniu od ważniejszych ośrodków miejskich regionu, Leśna Kraina Jezior może stać się również ważnym ośrodkiem uprawiania **turystyki weekendowej** na obszarze województwa lubelskiego. Turystyka weekendowa jest szczególnie popularna wśród mieszkańców większych miast, którzy za cel krótkich podróży obierają sobie najczęściej obszary o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych, położone w niedalekiej odległości od ich miejsc zamieszkania. Już teraz cały obszar Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego cieszy się dużą popularnością wśród mieszkańców Lublina jako miejsce krótkich, weekendowych wyjazdów. Obszar partnerstwa to także idealne miejsce dla miłośników ptaków, które od lat przyciąga turystów poszukujących bliskiego kontaktu z naturą.

Obszar partnerstwa, jako teren o bardzo wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowo-kulturowych, może zyskać pozycję ważnego ośrodka turystycznego o znaczeniu ponadregionalnym. Niezbędnym warunkiem w tym zakresie jest **jednak stworzenie marki turystycznej promującej obszar partnerstwa** jako teren o znacznym potencjale inwestycyjnym i dużej atrakcyjności turystycznej. Konieczna jest **kontynuacja działań mających na celu dalszy rozwój potencjału i atrakcyjności turystycznej obszaru – stworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, tworzenie nowych, sieciowych produktów turystycznych oraz prowadzenie skutecznych działań promocyjnych**. Wspólne przedsięwzięcia samorządów w obszarze świadczenia usług kultury, sportu i rekreacji mogą wzmocnić markę i przyciągnąć zarówno turystów, jak i inwestorów, wspierając zintegrowany rozwój obszaru partnerstwa. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na konieczność prowadzenia skutecznej informacji i promocji oferty turystycznej dostępnej na tym obszarze, m.in. poprzez sprawnie funkcjonującą sieć punktów informacji turystycznej, ale przede wszystkim przez umieszczenie kompleksowej, jednolitej informacji o atrakcjach turystycznych obszaru w Internecie. W dobie powszechnego dostępu do Internetu konieczne jest **utworzenie portalu internetowego o charakterze turystycznym i kulturalnym** obejmującego obszar Leśnej Krainy Jezior wraz ze zintegrowaną mobilną aplikacją, które będą promować walory całego obszaru. W celu zwiększenia atrakcyjności turystycznej obszaru partnerstwa zaleca się również **rozwój bazy noclegowej**.

Obecny stan infrastruktury rekreacyjnej wokół zbiorników wodnych wciąż w znacznym stopniu ogranicza pełne wykorzystanie potencjału turystycznego obszaru. W celu poprawy atrakcyjności turystycznej terenu partnerstwa konieczne jest podjęcie kompleksowych działań ukierunkowanych na **zagospodarowanie terenów wokół jezior**, w tym przede wszystkim modernizacja i uzupełnienie infrastruktury turystycznej. Brakuje nowoczesnych pomostów, ciągów pieszo-rowerowych, punktów widokowych, odpowiedniego zaplecza sanitarnego, które znacząco podniosłyby komfort odwiedzających. Zagospodarowanie zieleni oraz instalacja tablic informacyjnych i edukacyjnych mogłyby dodatkowo wzbogacić ofertę turystyczną

obszaru. Istotne jest także przygotowanie miejsc parkingowych oraz modernizacja dróg dojazdowych. Inwestycje w tego typu infrastrukturę stworzą warunki do całorocznego, zrównoważonego wykorzystania zasobów przyrodniczych i rekreacyjnych obszaru, przyciągając turystów oraz wspierając lokalną gospodarkę. Odpowiednio wyposażone zbiorniki wodne mogą stać się centralnymi punktami turystycznymi, odwiedzanymi zarówno przez lokalnych mieszkańców, jak i turystów. To z kolei wpłynie na rozwój gospodarczy obszaru, zwiększenie dochodów z turystyki oraz poprawę jakości życia lokalnych społeczności. Należy przy tym pamiętać, że rozwój rekreacji na obszarze partnerstwa, a tym samym rozwój ruchu turystycznego, winien postępować zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Oznacza to konieczność dostosowania zagospodarowania rekreacyjnego w formach i intensywności do pojemności turystycznej środowiska.

2.5. Infrastruktura komunikacyjna i techniczna

Infrastruktura techniczna, utożsamiana z dostępnością i jakością urządzeń, jak i sieci przesyłowej (m.in. energetycznej, ciepłowniczej, gazowej), a także ze świadczeniem określonych usług w istotnym stopniu decyduje o atrakcyjności lokalizacyjnej obszaru, wpływa na produktywność czynników wytwórczych, a także określa poziom życia jego mieszkańców.

Infrastruktura komunikacyjna i dostępność transportowa

Jednym z kluczowych elementów organizacji przestrzeni, warunkującym rozwój społeczno-gospodarczy obszaru funkcjonalnego, jest jego dostępność komunikacyjna. Na układ funkcjonalny podstawowych powiązań drogowych obszaru Leśnej Krainy Jezior składają się drogi krajowe, wojewódzkie oraz sieć dróg powiatowych i gminnych.

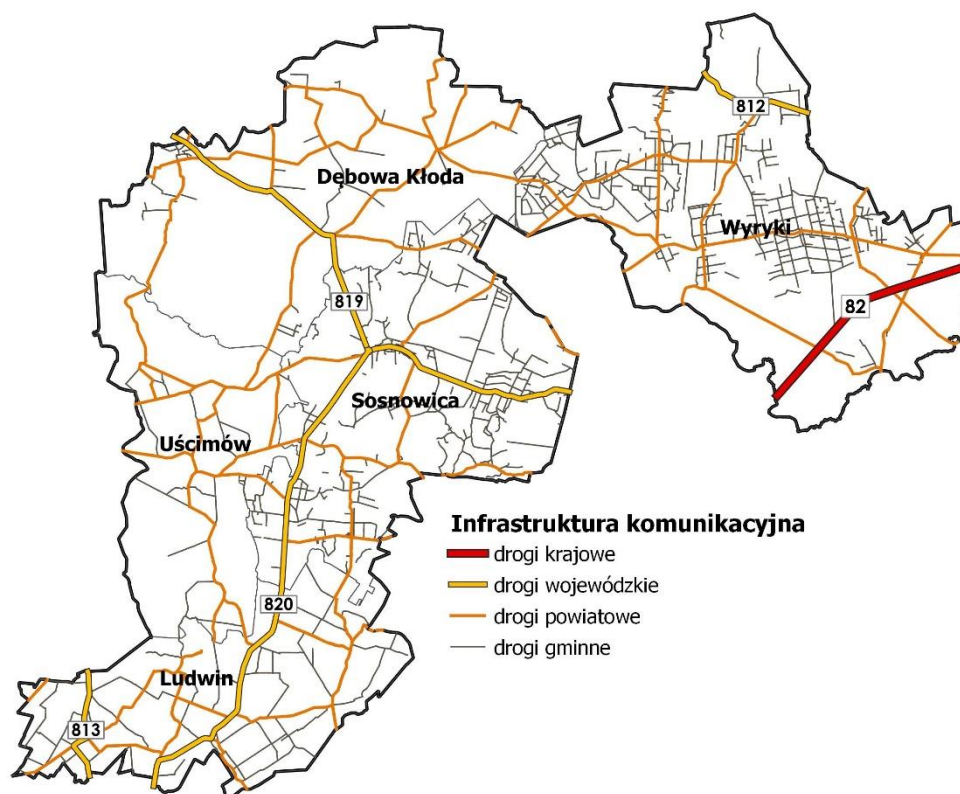
Nadrzędny układ komunikacyjny obszaru stanowi korytarz **drogi krajowej nr 82** Lublin - Cyców - Włodawa - granica państwa (Białoruś) leżącej na obszarze województwa lubelskiego. Przebiega ona przez trzy powiaty: lubelski, łęczyński oraz włodawski. Trasa rozpoczyna się w węźle Lublin Tatary na skrzyżowaniu z drogami ekspresowymi S12 i S17, a następnie biegnie w kierunku północno-wschodnim, prowadząc do Włodawy. Na jej końcu planowana jest budowa przejścia granicznego z Białorusią. Na terenie analizowanego obszaru droga przebiega przez teren Gminy Wiryki.

Przez teren partnerstwa przebiegają również trasy czterech **dróg wojewódzkich**:

- **drogi wojewódzkiej nr 812** (Biała Podlaska - Wisznice - Włodawa - Chełm - Rejowiec – Krasnystaw), która na obszarze Leśnej Krainy Jezior przebiega przez północny fragment Gminy Wiryki;
- **drogi wojewódzkiej nr 813** (Międzyrzec Podlaski - Parczew - Ostrów Lubelski – Łęczna), która na obszarze partnerstwa przebiega południkowo przez zachodnią część Gminy Ludwin;
- **drogi wojewódzkiej nr 819** (Parczew - Kołacz - Łowcza - Wola Uhruska), która na analizowanym terenie przebiega przez gminy: Dębowa Kłoda i Sosnowica);
- **drogi wojewódzkiej nr 820** (Sosnowica- Łęczna), która na obszarze partnerstwa przebiega południkowo przez gminy: Sosnowica i Ludwin.

Droga wojewódzka nr 812 stanowi bezpośrednie połączenie z drogą krajową nr 2 (Warszawa - Siedlce - Terespol - granica państwa Białoruś), będącą polską częścią międzynarodowego szlaku komunikacyjnego E30 oraz drogą krajową nr 63.

Ryc. 7. Infrastruktura komunikacyjna na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior

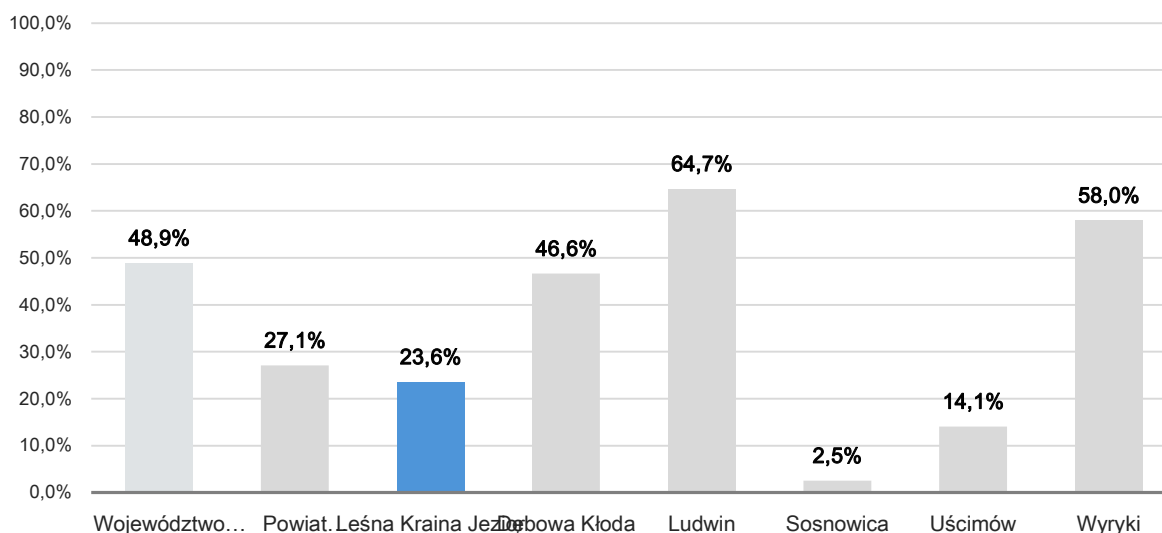

Źródło: Opracowanie własne.

Wewnętrzną komunikację zapewniają głównie **drogi powiatowe i gminne**. Drogi te stanowią podstawową sieć drogową, niezbędną do obsługi zapotrzebowania komunikacyjnego lokalnej społeczności oraz zapewnienia powiązań jednostek z drogami wyższej kategorii. Pomimo faktu, iż drogi gminne są najniższą kategorią dróg publicznych, zazwyczaj o parametrach dostosowanych do drogi klasy dojazdowej lub lokalnej, to stanowią największy procent udziału w długości dróg publicznych większości gmin. Układy drogowe gmin partnerskich zapewniają dogodne połączenia wewnętrzne, między poszczególnymi rejonami, jednak ze względu na niedostateczny stan techniczny wymagają bieżących remontów, a w dalszej perspektywie modernizacji i przebudowy. Ponadto jedynie niewielki odsetek dróg gminnych stanowią drogi o nawierzchni twardej, natomiast zdecydowana większość to drogi gruntowe.

Posługując się danymi GUS należy zauważyć, że w 2023 r. odsetek długości dróg gminnych o nawierzchni twardej na terenie partnerstwa w 2023 r. wyniósł jedynie 23,6%, wobec 27,1% w powiecie parczewskim oraz 48,9% w województwie lubelskim. Zdecydowanie najgorzej sytuacja przedstawia się w Gminie Sosnowica, gdzie jedynie 2,5% dróg gminnych posiada twardą nawierzchnię.

Wykres 23. Udział dróg gminnych o nawierzchni twardej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

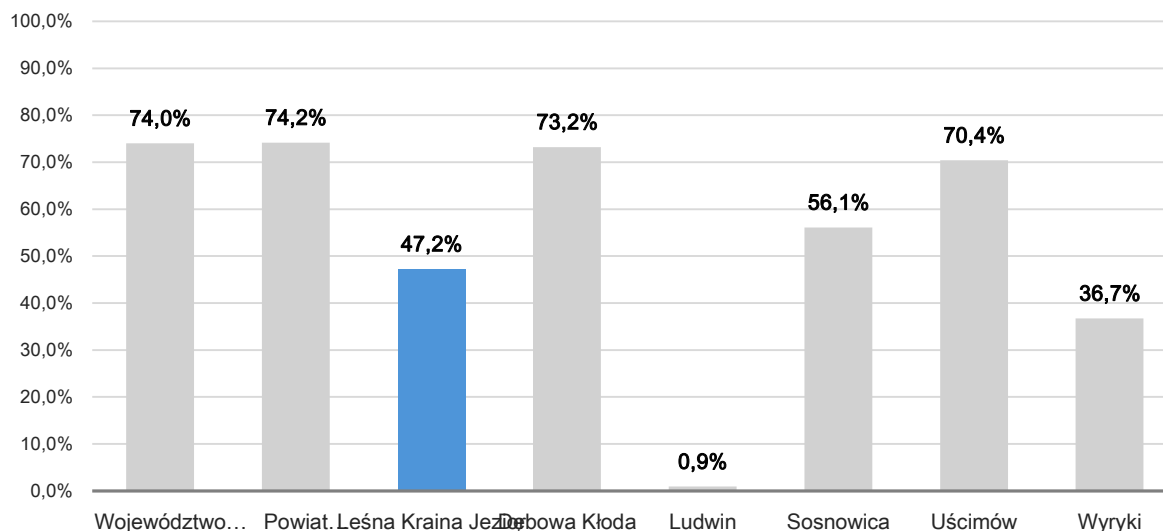
Dzięki realizacji licznych inwestycji drogowych oraz prowadzonym pracom związanym z remontami bieżącymi i utrzymaniem infrastruktury drogowej, stan dróg powiatowych i gminnych Leśnej Krainy Jezior w ciągu ostatnich lat uległ poprawie. Jednak pomimo podejmowanych działań, ze względu na zły stan techniczny, sieć drogowa na obszarze partnerstwa nadal jest niekorzystna i wymaga podjęcia intensywnych działań zmierzających do przebudowy oraz remontów dróg i obiektów mostowych. Ponadto znaczna część dróg nie jest przystosowana do systematycznie wzrastającego natężenia ruchu drogowego. Ruch tranzytowy przebiegający przez sieć osadniczą, m.in. poprzez emisję spalin i hałasu, wpływa na zmniejszenie poziomu bezpieczeństwa, prowadzi do nadmiernego zatłoczenia dróg oraz obniża poziom życia mieszkańców gmin partnerskich. W kontekście bezpieczeństwa drogowego warto również podkreślić, że przy wielu ciągach drogowych na obszarze Leśnej Krainy Jezior brak jest chodników oraz ścieżek rowerowych. Łączna długość ścieżek rowerowych (dróg dla rowerów) na obszarze Leśnej Krainy Jezior – według danych GUS – wynosi jedynie 11,1 km.

Infrastruktura telekomunikacyjna o wysokich przepustowościach stanowi obecnie element podstawowej infrastruktury komunikacyjnej zapewniającej dostęp do usług i informacji. Na obszarze Leśnej Krainy Jezior istnieje sieć szerokopasmowa z węzłami dostępowymi. Na przestrzeni ostatnich lat należy dostrzec pozytywny wzrost poziomu pokrycia obszaru infrastrukturą szerokopasmową, umożliwiającą korzystanie z usług **dostępu do Internetu**. Należy jednak zauważyć, że w 2025 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior nadal istniało wiele miejsc (punktów adresowych), które nie znajdowały się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającej świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 100 Mb/s. Zgodnie z raportem „Polska w zasięgu stacjonarnego dostępu do Internetu” opracowanym przez Ministerstwo Cyfryzacji, według stanu na koniec marca 2025 r. na obszarze partnerstwa w zasięgu stacjonarnego dostępu do Internetu było 4 342 z 8 706 punktów adresowych. Oznacza to, że 4 364 punkty adresowe pozostały bez dostępu do szerokopasmowego Internetu. Na wskazanym obszarze były 4 593 białe plamy NGA, czyli punkty adresowe, które nie znajdują się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającej świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 100 Mb/s.

Średnia penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 100 Mb/s na obszarze Leśnej Krainy Jezior wyniosła 47,2%, wobec 74,2% w powiecie

parczewskim i 74,0% w województwie lubelskim. W ujęciu gminnym najwyższą penetracją zasięgów tego typu charakteryzują się gminy: Dębowa Kłoda - 73,2% oraz Uścimów - 70,4%. Obszarem o skrajnie niskiej penetracji opisywanych zasięgów jest Gmina Ludwin, gdzie zaledwie 0,9% budynków ma dostęp do łączności o przepustowości co najmniej 100 Mb/s.

Wykres 24. Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 100 Mb/s na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Cyfryzacji.

W ostatnich latach, również dzięki projektom realizowanym przy współudziale środków UE, systematycznie wzrastał poziom **rozwój e-usług publicznych** na terenie partnerstwa. Nadal jednak istnieje wyraźna potrzeba podejmowania kolejnych działań stymulujących **rozwój elektronicznych usług publicznych** na terenie Leśnej Krainy Jezior, ponieważ pomimo zwiększających się możliwości związanych z dostępem do Internetu skala wykorzystania i oferta świadczonych e-usług w administracji publicznej jest nadal niewystarczająca. Poziom wykorzystanie technologii informatycznych na terenie partnerstwa kształtuje się na niższym niż oczekiwany poziomie, który pozwala na załatwienie tylko wybranych spraw w sposób elektroniczny. Posiadane przez samorządy narzędzia są już przestarzałe, a poziom dojrzałości świadczonych e-usług jest niedostateczny. Problemem jest również niski poziom świadomości mieszkańców w zakresie możliwości korzystania z cyfrowych usług w kontaktach z administracją publiczną.

W wyniku rozwoju technologii informatycznych pojawiają się nowe możliwości usprawnienia funkcjonowania administracji publicznej w zakresie obsługi mieszkańców i innych podmiotów. Na obszarze partnerstwa konieczny jest dalszy rozwój elektronicznych usług publicznych w celu zwiększenia ich dostępności i funkcjonalności. Istotny jest również poziom dojrzałości na jakim uruchamiane są e-usługi. Im jest on wyższy, tym większa szansa, że usługa spotka się z większym zainteresowaniem mieszkańców. W celu znaczącego zwiększenia wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych przez urzędników oraz obywateli w trakcie załatwiania spraw urzędowych należy wdrażać e-usługi o przynajmniej czwartym poziomie dojrzałości, czyli poziomie transakcyjnym. Ten poziom dojrzałości zakłada, że całość usługi, w szczególności dostarczenie wszystkich dokumentów i doręczeń, realizowana jest w postaci elektronicznej. Brak jest czynności, które obywatel lub przedsiębiorca musiałby wykonać w postaci papierowej. Klient może dokonać wszystkich czynności niezbędnych do załatwiania

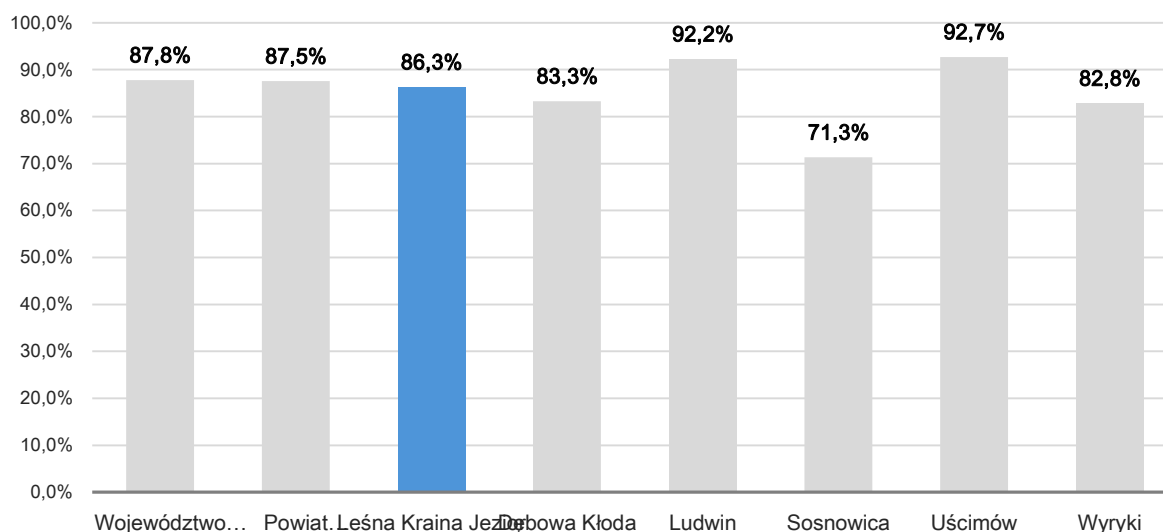
danej sprawy urzędowej drogą elektroniczną, tzn. możliwa jest pełna elektroniczna obsługa sprawy, uzyskanie odpowiedzi z urzędu tą samą drogą uwzględniające wydanie decyzji oraz dokonanie płatności za usługę online. Równocześnie z rozwojem e-usług konieczne będzie również podniesienie poziomu ich bezpieczeństwa. Wzmacnianie cyberbezpieczeństwa w administracji publicznej wymagać będzie inwestycji w odpowiednie technologie, szkolenia personelu oraz stałego monitoringu i aktualizacji systemów.

Infrastruktura wodno-kanalizacyjna

Jednym z elementów infrastrukturalnych niezbędnych do rozwoju obszaru oraz w zasadniczy sposób wpływającym na ochronę środowiska jest sieć wodno-kanalizacyjna. Brak przyłączy do sieci może powodować nieefektywne korzystanie z obiektów budowlanych, zwiększać prawdopodobieństwo występowania negatywnych konsekwencji zdrowotnych dla mieszkańców, a także negatywnie wpływać na stan środowiska przyrodniczego.

Na koniec 2023 r. rozdzielcza **sieć wodociągowa** na terenie partnerstwa osiągnęła długość 416,6 km. Dzięki istniejącej sieci liczba przyłączy do budynków mieszkalnych i budynków zbiorowego zamieszkania wyniosła łącznie 5 704. **Odsetek ludności korzystającej z wodociągów** na terenie Leśnej Krainy Jezior wynosił 86,3% wobec 87,5% w powiecie parczewskim oraz 87,8% w województwie lubelskim. Należy jednak zauważyć, iż stopień zwodociągowania poszczególnych gmin partnerskich był zróżnicowany i wahał się od 71,3% w Gminie Sosnowica do 92,7% w Gminie Uścimów.

Wykres 25. Odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

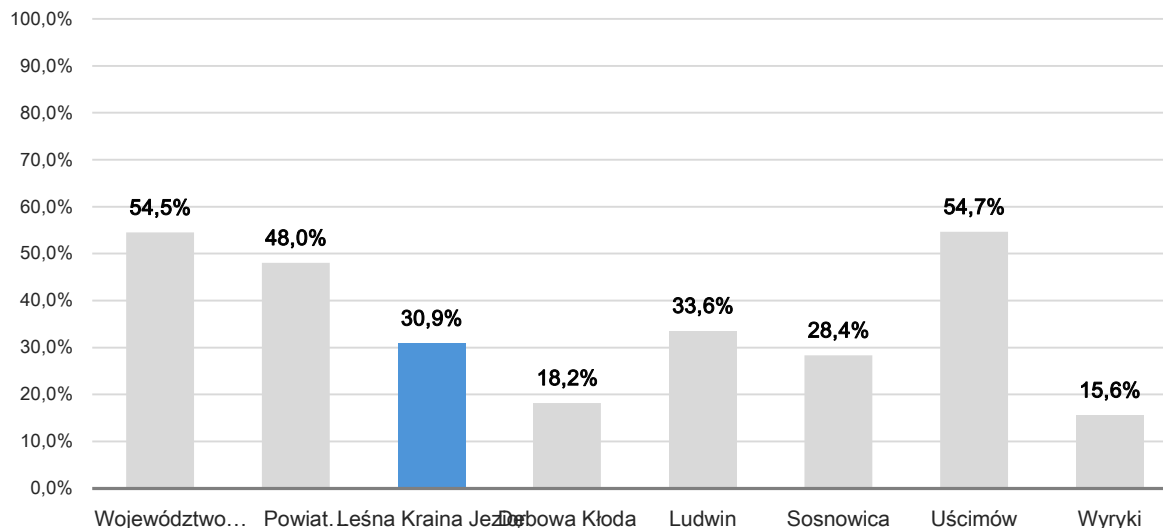

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do **sieci kanalizacyjnej**. Długość kanalizacji sanitarnej na obszarze Leśnej Krainy Jezior w 2023 r. wyniosła łącznie 125,8 km, przy liczbie przyłączy do budynków mieszkalnych wynoszącej 1 760. Długość sieci kanalizacyjnej stanowiła zaledwie 30,2% długości sieci wodociągowej na analizowanym obszarze. W 2023 r. z kanalizacji sanitarnej korzystało jedynie 30,9% ludności zamieszkującej teren partnerstwa. W tym samym okresie **odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej** w powiecie parczewskim wynosił 48,0%, a w województwie lubelskim 54,5%. Czynnikiem wpływającym na niski poziom skanalizowania obszaru jest wstępująca zabudowa rozproszona. Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną jest bardzo

różnicowany. Najlepiej sytuacja przedstawia się w Gminie Uścimów, gdzie 54,7% mieszkańców korzysta z kanalizacji zbiorowej. W gminach: Wiryki i Dębowa Kłoda ilość korzystających nie przekracza natomiast 20% mieszkańców (odpowiednio 15,6% i 18,2%).

Wykres 26. Odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną mieszkańcy obszaru korzystają z **przydomowych systemów do odprowadzania ścieków** – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Z danych GUS wynika, że w 2023 r. na analizowanym terenie funkcjonowały 2 284 zbiorniki bezodpływowe oraz 443 przydomowe oczyszczalnie ścieków. Nieczystości ciekłe były odbierane od właścicieli ze zbiorników bezodpływowych i dostarczane wozami asenizacyjnymi do stacji zlewnych.

Na analizowanym obszarze na koniec 2024 r. funkcjonowało 14 komunalnych biologicznych oczyszczalni ścieków.

Opisane wyżej parametry wskazują na potrzebę wdrożenia **kompleksowych rozwiązań w zakresie gospodarki wodnej i kanalizacyjnej**. W zakresie kanalizacji sanitarnej wskazuje się na dalszą konieczność rozwoju infrastruktury sieciowej. Niezbędna jest **rozbudowa istniejącej sieci kanalizacyjnej**, zwłaszcza w obszarach zurbanizowanych oraz tam, gdzie występuje intensyfikacja zabudowy mieszkalnej lub rozwój funkcji turystycznych. Niewystarczająca infrastruktura kanalizacyjna skutkuje niekontrolowanym odprowadzaniem ścieków, co może prowadzić do zanieczyszczenia wód oraz degradacji środowiska naturalnego. W pierwszej kolejności wyposażanie w sieć kanalizacji sanitarnej powinno dotyczyć terenów, które zaopatrywane są w wodę z sieci wodociągowej. W miejscach, w których budowa sieci kanalizacyjnej jest technicznie lub ekonomicznie nieuzasadniona, należy wdrażać alternatywne rozwiązania w postaci przydomowych oczyszczalni ścieków, z zapewnieniem ich właściwego nadzoru i konserwacji. Równolegle konieczne jest planowanie i realizacja inwestycji związanych z **modernizacją i rozbudową oczyszczalni ścieków**. Nowoczesne oczyszczalnie, wyposażone w technologie umożliwiające efektywne oczyszczanie ścieków i minimalizację ich oddziaływania na środowisko, są kluczowym elementem zrównoważonej gospodarki wodno-ściekowej. Inwestycje te powinny być dostosowane do lokalnych uwarunkowań demograficznych, przestrzennych

i środowiskowych, a ich realizacja powinna uwzględniać prognozowany rozwój osadnictwa oraz wzrost obciążeń związanych z działalnością turystyczną i przemysłową.

Równocześnie konieczne jest zintensyfikowanie działań w zakresie **modernizacji i rozwoju sieci wodociągowej**, a także **unowocześnienia i rozbudowy stacji uzdatniania wody**. W wielu miejscowościach istniejące systemy wodociągowe są przestarzałe, co skutkuje awaryjnością, stratami wody oraz ryzykiem pogorszenia jakości dostarczanej wody. Długofalowe zaniedbania w tej dziedzinie mogą prowadzić do zagrożeń dla zdrowia mieszkańców, a także ograniczać możliwości rozwoju osadnictwa oraz lokalnej gospodarki, w tym usług turystycznych i rekreacyjnych. Ponadto nieefektywna gospodarka wodna zwiększa presję na zasoby wodne oraz może prowadzić do degradacji cennych ekosystemów wodnych i przyrodniczych.

Infrastruktura energetyczna i odnawialne źródła energii

Przez teren partnerstwa przebiegają trzy linie wysokiego napięcia 110 kV o relacjach Łęczna – Bogdanka, Wisznice – Lubień, Włodawa – Lubień. Podstawowym źródłem zasilania obszaru w energię elektryczną jest stacja transformatorowa 110/30/15 kV tzw. Główny Punkt Zasilający, usytuowany w miejscowości Lubień w Gminie Wiryki. Energia elektryczna jest dostarczana odbiorcom liniami energetycznymi średniego napięcia 15 kV w wykonaniu napowietrznym. Zasilanie zabudowy mieszkaniowej, usługowej oraz gospodarstw rolnych odbywa się ze słupowych stacji transformatorowych. Aktualnie funkcjonujący system linii energetycznych i stacji transformatorowych pokrywa potrzeby w zakresie zaopatrzenia w energię elektryczną. System wymaga jednak ciągłej rozbudowy i modernizacji.

Obszar Leśnej Krainy Jezior nie ma zorganizowanej gospodarki w zakresie zaopatrzenia i pokrycia potrzeb cieplnych mieszkańców. Obecnie **gospodarka ciepła** bazuje na indywidualnych źródłach ciepła. Źródła te tworzą tzw. niską emisję, która pogarsza stan środowiska naturalnego obszaru. Niska emisja stanowi emisję spalania paliw stałych, ciekłych i gazowych do atmosfery, ze źródeł emisji znajdujących się na wysokości nie większej niż 40 m, głównie z lokalnych kotłowni i domowych źródeł ciepła. Cechą charakterystyczną niskiej emisji jest to, że powodowana jest ona przez liczne źródła ciepła wprowadzające do powietrza niewielkie ilości zanieczyszczeń. Należy dążyć do eliminacji uciążliwych palenisk węglowych i stosowania do celów grzewczych i bytowych gazu ziemnego lub lekkiego oleju opałowego, a także pozyskiwania ciepła z odnawialnych źródeł energii. W powyższym kontekście należy zauważyć, że na analizowanym terenie realizowane były liczne inwestycje, finansowane zarówno ze środków unijnych, jak i krajowych, przyczyniające się do poprawy efektywności energetycznej obiektów, promocji niskoemisyjności, a także programy dotyczące wymiany nieefektywnych źródeł ciepła.

Sytuacja obszaru dotycząca **infrastruktury gazowej** przedstawia się również bardzo niekorzystnie – gaz dostępny jest jedynie na terenie Gminy Ludwin. Wskaźnik gazyfikacji gminy wyrażony procentowym udziałem ludności korzystającej z sieci gazowej do ogólnej liczby ludności w 2023 r. wynosił 25,0%. Sieć gazowa na terenie gminy osiągnęła długość 37 571 m i korzystało z niej 1 402 odbiorców.

Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter stwarzają sprzyjające warunki do rozwoju **energetyki odnawialnej** - na terenie gminy teoretycznie do pozyskania jest energia słońca oraz biomasy.

Obszar całego województwa lubelskiego należy do regionów posiadających jedno z najlepszych warunków wykorzystywania **energii słonecznej** w kraju i został, zgodnie

z „Programem rozwoju odnawialnych źródeł energii dla województwa lubelskiego”, w całości zakwalifikowany do obszarów preferowanych dla lokalizacji urządzeń i instalacji wykorzystujących energię słoneczną. Potencjał wykorzystania energii słonecznej, określany przez roczną gęstość mocy promieniowania słonecznego, w obszarze regionu waha się w granicach od ok. 1 050 do ok. 1 150 kWh/m², podczas gdy w kraju potencjał ten zasadniczo zawiera się w przedziale 950 kWh/m² - 1 150 kWh/m². Potrzeby własne mieszkańców w zakresie produkcji energii elektrycznej i ciepłej z energii słonecznej mogą być zaspokajane poprzez stosowanie kolektorów słonecznych. Należy jednak wziąć pod uwagę, że lokalizacja ogniw fotowoltaicznych nie powinna być realizowana na: obszarach o szczególnych walorach przestrzennych, obszarach i obiektach objętych ochroną konserwatorską oraz terenach cennych przyrodniczo.

Najbardziej dostępnym źródłem energii odnawialnej na terenie województwa lubelskiego jest **biomasa**. Do głównych źródeł jej pozyskiwania należą: celowe uprawy roślin energetycznych, organiczne pozostałości i odpady produkcji rolniczej, odpady powstające w przemyśle rolno-spożywczym oraz odchody z ferm hodowlanych wykorzystywane do fermentacji metanowej. Całkowity, wstępnie oszacowany potencjał biomasy pochodzenia rolniczego, możliwy do wykorzystania na cele energetyczne w województwie lubelskim, jest wysoki i stanowi równowartość około 28,0 PJ energii rocznie, co stanowi ok. 11,0% energii krajowej. Na cele energetyczne można wykorzystać również drewno pochodzące z lasów, z odpadów przemysłu drzewnego oraz z odpadów powstających przy pielęgnacji sadów i zadrzewień. Teren partnerstwa zaliczany jest m.in. do:

- obszarów wskazanych do rozwoju energetyki na bazie biomasy pochodzącej z uprawy wieloletnich roślin energetycznych – powiaty: parczewski, włodawski, lubartowski,
- obszarów preferowanych do rozwoju energetyki na bazie biomasy z użytków zielonych – powiaty: lubartowski, parczewski i włodawski,
- obszarów o potencjalnie najwyższych zasobach drewna i potencjale energetycznym z lasów – powiaty: włodawski,
- obszarów potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu pochodzącej z dużych ferm hodowlanych – powiaty: parczewski, lubartowski,
- obszarów potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu pochodzącej z zakładów przemysłu rolno-spożywczego – parczewski, lubartowski.

Prognozy dotyczące zużycia energii elektrycznej w Polsce, według „Polityki energetycznej Polski do 2030 roku”, wskazują, że zapotrzebowanie na energię elektryczną (w stosunku do roku bazowego 2006) wzrastać będzie w średniorocznym tempie zbliżonym do 2,3%. Analizując dostępne dane GUS można stwierdzić, że zużycie energii elektrycznej w przeliczeniu na 1 mieszkańca na terenie partnerstwa sukcesywnie rośnie. Ze względów ekonomicznych i ekologicznych, konieczne jest zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w produkcji ciepła i energii elektrycznej. Dlatego też istotną kwestią jest realizowanie przedsięwzięć mających na celu **poprawę efektywności energetycznej, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii** poprzez m.in. wymianę starych systemów grzewczych o niskiej sprawności energetycznej, montaż instalacji urządzeń wykorzystujących OZE, co w rezultacie zmniejszy zapotrzebowanie na energię ciepłą i elektryczną.

Samorządy gmin partnerskich już od wielu lat realizują inwestycje dotyczące redukcji zużycia energii oraz produkcji energii ze źródeł odnawialnych, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego swoich mieszkańców, a także budowanie proekologicznego wizerunku jednostek. Potencjały te nie są jednak w pełni wykorzystywane, co wynika m.in.

z ograniczonych możliwości przyłączeniowych spowodowanych stanem istniejącej sieci przesyłowej i dystrybucyjnej. Obserwuje się niewystarczające wykorzystanie systemów magazynowania energii elektrycznej poprawiających efektywność generacji rozproszonej. Istnieje dalsza potrzeba kontynuacji działań w zakresie **budowy i rozbudowy instalacji odnawialnych źródeł energii** na obszarze gmin partnerskich wraz magazynami energii działającymi na potrzeby danego źródła OZE. Podjęte działania przyczynią się do zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii w miksie energetycznym obszaru, pozwolą w efektywny sposób wykorzystać atuty jego położenia (duży stopień nasłonecznienia) oraz wzmocnią efekty dotychczasowych inwestycji w zakresie OZE.

Równolegle do działań inwestycyjnych związanych z rozbudową i modernizacją infrastruktury energetycznej oraz wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii prowadzone były zadania przyczyniające się do poprawy efektywności energetycznej obiektów. Prace dotyczyły zarówno termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej, a także budowy energooszczędnego oświetlenia. Jednak pomimo podejmowanych działań nadal wiele budynków użyteczności publicznej, a także budynków wielorodzinnych, znajdujących się na terenie partnerstwa wymaga przeprowadzenia **prac termomodernizacyjnych**, a także dostosowania do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Konieczna jest również kontynuacja inwestycji dotyczących budowy i przebudowy energooszczędnego oświetlenia ulicznego.

Dla samorządów rozwój i zastosowanie technologii OZE oraz modernizacja budynków w celu redukcji zużycia energii oznaczać będzie również dodatkowe źródło wpływów do budżetów wygenerowanych z racji optymalizacji kosztów bieżącego utrzymania infrastruktury publicznej. Wykorzystanie OZE powinno być elementem zintegrowanego podejścia do zrównoważonego rozwoju, z poszanowaniem walorów krajobrazowych i przyrodniczych obszaru, a także z uwzględnieniem lokalnych potrzeb energetycznych i możliwości technicznych. Szczególnie istotne może być wsparcie jednostek w zakresie planowania przestrzennego, doradztwa technicznego oraz pozyskiwania środków finansowych na rozwój instalacji odnawialnych źródeł energii oraz modernizację energetyczną obiektów.

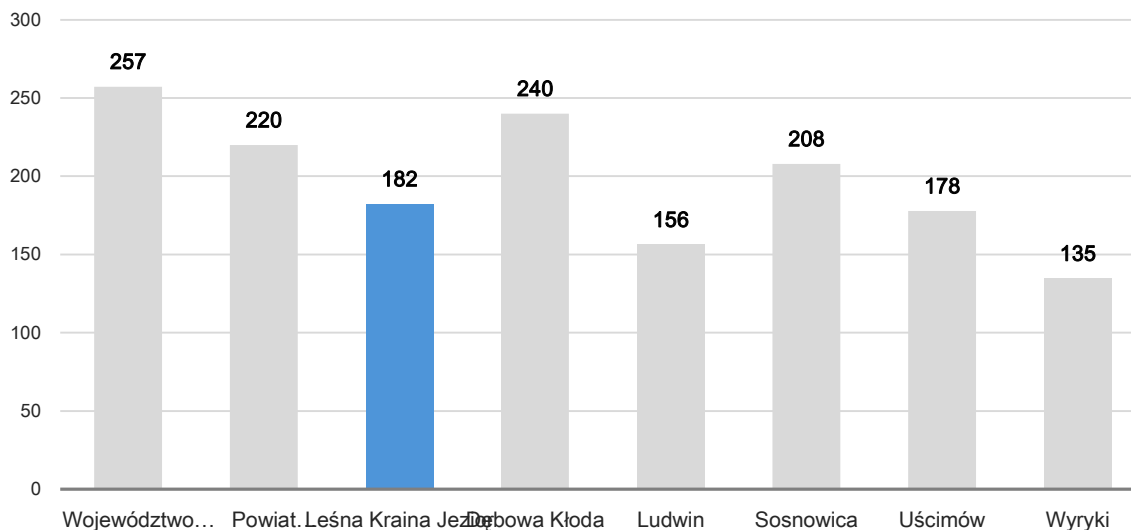
Gospodarka odpadami

Nieodłączną cechą ludzkiej działalności jest wytwarzanie odpadów. Odpady oznaczają każdą substancję lub przedmiot, których posiadacz pozbywa się, zamierza się pozbyć lub do których pozbycia jest obowiązany. Uciążliwość odpadów dla środowiska przejawia się przede wszystkim zanieczyszczeniem wód i gleb, skażeniem powietrza, niszczeniem walorów estetycznych i krajobrazowych oraz wyłączeniem z użytkowania terenów rolnych i leśnych zajmowanych pod składowanie odpadów. Głównym wyzwaniem w gospodarce odpadami na najbliższe lata jest przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym poprzez minimalizowanie ilości wytwarzanych odpadów oraz wykorzystywanie odpadów nieuniknionych jako zasobu dzięki procesom recyklingu.

W 2023 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior wytworzono 3 051,55 ton **odpadów komunalnych**. Większość wytworzonych odpadów komunalnych – 2 856,98 ton (93,6%) zostało odebranych od gospodarstw domowych. Na jednego mieszkańca obszaru w 2023 r. przypadało 182 kg odpadów, wobec 220 kg w powiecie parczewskim oraz 257 kg w województwie lubelskim. Najwyższy wskaźnik ilości wytworzonych odpadów na mieszkańca, wynoszący 240 kg, odnotowano w Gminie Dębowa Kłoda. Najniższą wartość tego wskaźnika osiągnięto w Gminie Wiryki, gdzie na mieszkańca przypadało jedynie 135 kg odpadów komunalnych wytworzonych

w ciągu roku. Niepokojący jest natomiast fakt, że z roku na rok masa wytwarzanych odpadów komunalnych na terenie partnerstwa systematycznie rośnie.

Wykres 27. Masa wytworzonych odpadów komunalnych na jednego mieszkańca na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (kg)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

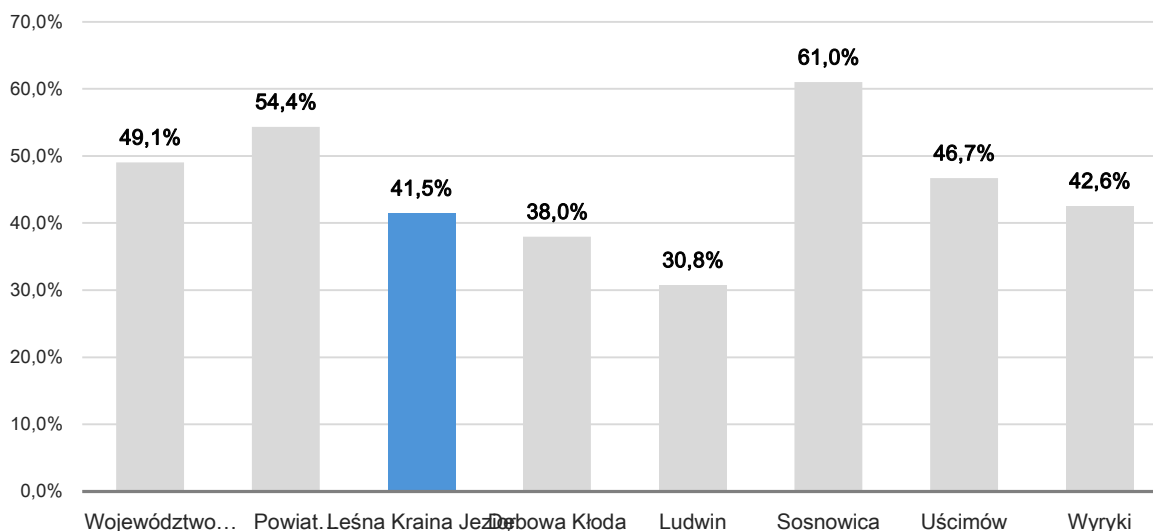
Gospodarowanie odpadami może w sposób istotny wpływać na środowisko przyrodnicze oraz zdrowie ludzi. Ograniczanie ich wytwarzania w dobie zwiększającej się produkcji i konsumpcji jest istotnym warunkiem zmniejszania negatywnego wpływu na środowisko oraz jednym z zasadniczych wyzwań współczesnego świata. Ich unieszkodliwianie poprzez składowanie jest przejawem nieefektywnego gospodarowania zasobami, powodującym dodatkowo emisję zanieczyszczeń do atmosfery, gleby, wody, utratę powierzchni pod składowiska czy obniżenie estetycznych walorów krajobrazu. Dopiero powtórne wykorzystanie odpadów, odzyskanie lub poddanie ich recyklingowi sprawia, iż mogą one stać się potencjalnym zasobem, przyczyniając się w ten sposób do zmniejszenia zużycia surowców pierwotnych w celu wytworzenia produktów, a tym samym efektywniejszego gospodarowania zasobami.

W 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w sposób selektywny zebrano 1 265,51 ton odpadów komunalnych, czyli 41,5% ogółu wytworzonych odpadów komunalnych, wobec 54,4% w powiecie parczewskim oraz 49,1% w województwie lubelskim. **Ilość selektywnie zebranych odpadów** jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych gminach i zależy w dużym stopniu od tego, jak został zorganizowany przez władze lokalne system zbierania tego typu odpadów. W 2023 r. Gmina Sosnowica uzyskała 61,0% poziom selektywnej zbiórki wobec wszystkich zebranych i odebranych odpadów, natomiast w Gminie Ludwin selektywnie zebrano jedynie 30,8% odpadów.

Dalszy wzrost wskaźników selektywnie zebranych odpadów możliwy jest dzięki wdrażaniu rozwiązań prawnych, budowaniu systemu selektywnej zbiórki przez władze gminne oraz zaangażowaniu mieszkańców w segregację odpadów powstających w gospodarstwach domowych. Zgodnie ze zmienioną ustawą z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, ustanawiającą nowe zasady gospodarowania odpadami, od 1 lipca 2013 r. odpowiedzialność za odbiór i właściwe zagospodarowanie odpadów została przekazana gminom. Celem znowelizowanej ustawy jest ograniczenie składowania zmieszanych odpadów komunalnych i odpadów ulegających biodegradacji na składowiskach,

zwiększenie udziału odzysku i recyklingu odpadów opakowaniowych (papieru, szkła, tworzyw sztucznych, metali), zmniejszenie ilości dzikich wysypisk śmieci oraz spalania odpadów w domowych kotłowniach.

Wykres 28. Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

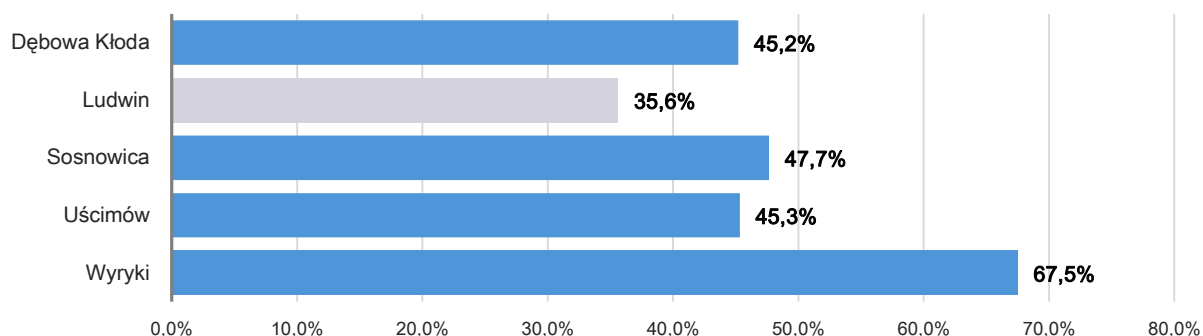

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Najważniejsze zadania w gospodarowaniu odpadami komunalnymi, wynikające z konieczności ochrony środowiska, sprowadzają się do minimalizacji powstawania odpadów i maksymalizacji ich zagospodarowania oraz ograniczania do koniecznego minimum składowania odpadów w środowisku. Jedną z głównych metod ograniczania ilości odpadów jest recykling, którego celem jest ponowne wykorzystanie tych samych materiałów. Biorąc pod uwagę powyższe oraz w kontekście postępującego procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zakładającą minimalizację oraz eliminację powstawania odpadów, jak również wspieranie efektywnego zużycia zasobów przez ponowne ich wykorzystanie, niezwykle ważny jest dalszy rozwój systemu selektywnej zbiórki odpadów, w szczególności tych nadających się do odzysku i recyklingu.

Poziomy recyklingu jakie muszą osiągnąć gminy w odniesieniu do poszczególnych rodzajów odpadów określone zostały w ustawie z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Za rok 2024 gminy były zobowiązane osiągnąć poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia odpadów komunalnych w wysokości co najmniej 45%. Zgodnie z opracowanymi przez gminy partnerskie sprawozdaniemi z realizacji zadań z zakresu gospodarki odpadami cztery z pięciu jednostek w 2024 r. osiągnęły wskazany przez ustawodawcę poziom. Jedynie w Gminie Ludwin nie udało się osiągnąć wymaganego poziomu recyklingu.

Wykres 29. Osiągnięte poziomy recyklingu gmina przez gminy partnerstwa Leśna Kraina Jezior w 2024 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez gminy.

Należy zauważyć, że w kolejnych latach wymagany poziom przygotowania do ponownego użycia i recyklingu odpadów komunalnych będzie skokowo wzrastał - w 2025 roku co najmniej 55% odpadów komunalnych powinno być poddawane recyklingowi. Do 2030 roku cel ten wzrośnie do 60%, a 65% osiągnie w 2035 roku i będzie obowiązywać także w kolejnych latach. Osiągnięcie wymaganych poziomów recyklingu odpadów komunalnych może przekraczać możliwości budżetowe gmin. Wymaga to odpowiedniego przygotowania pod względem infrastrukturalnym, zabezpieczenia instalacji prowadzących recykling odpadów surowcowych oraz bioodpadów. Biorąc pod uwagę powyższe oraz w kontekście postępującego procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zakładającą minimalizację oraz eliminację powstawania odpadów, jak również wspieranie efektywnego zużycia zasobów przez ponowne ich wykorzystanie, niezwykle ważny jest **dalszy rozwój systemu selektywnej zbiórki odpadów**, w szczególności tych nadających się do odzysku i recyklingu. Dalszy wzrost wskaźników selektywnie zebranych odpadów możliwy będzie głównie dzięki rozbudowie systemu Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych (PSZOK) w gminach. Kluczowe będą również działania na rzecz zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów ogółem oraz zaangażowanie mieszkańców w kwestie związane z gospodarką odpadami.

2.6. Infrastruktura społeczna

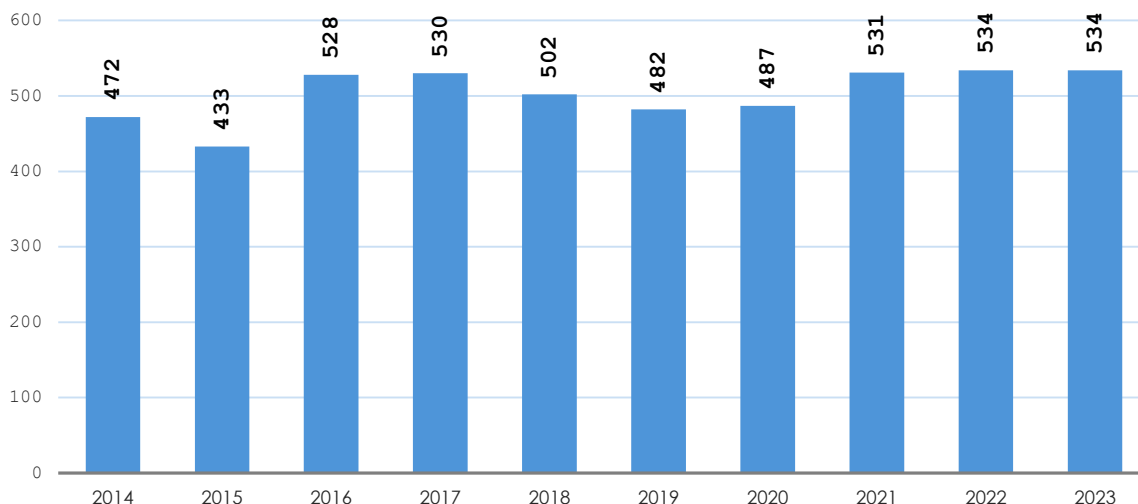
Edukacja i wychowanie

W Polsce system oświaty i wychowania obejmuje dzieci i młodzież w wieku od 3 do 21 roku życia, przy czym nauka jest obowiązkowa od 6 do 18 roku życia. W obszarze wychowania przedszkolnego i edukacji, rolą samorządu jest zapewnienie warunków kształcenia uczniów oraz dążenie do zapewnienia wysokich standardów nauczania zarówno na poziomie przedszkolnym jak i szkolnym (w zakresie szkół podstawowych i ponadpodstawowych). Poziom nauczania ma znaczenie dla konkurencyjności obszaru. Edukacja na wysokim poziomie jest czynnikiem, który z jednej strony może przyciągać nowych mieszkańców, zwłaszcza ludzi młodych z dziećmi, z drugiej strony może zapobiegać rezygnacjom rodziców z usług świadczonych przez placówki oświatowe na terenie miejsca zamieszkania. Zadaniem lokalnych władz jest utrzymywanie obiektów i placówek oświatowych, zatrudnienie i monitoring pracy kadry dydaktycznej, organizacja zajęć edukacyjnych, a także wspieranie zarówno uczniów uzdolnionych, jak i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Źródłami finansowania oświaty są: subwencja oświatowa, która z reguły wystarcza na pokrycie zaledwie części wydatków związanych z edukacją oraz dochody własne samorządu.

Wychowanie przedszkolne obejmuje dzieci od początku roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 3 lata, do końca roku szkolnego w roku

kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat. Wychowanie przedszkolne jest realizowane w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz w innych formach wychowania przedszkolnego. Według danych GUS w 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior funkcjonowało 15 ośrodków wychowania przedszkolnego (przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych i punktów przedszkolnych). W roku szkolnym 2023/2024 w ramach systemu oświaty wychowaniem przedszkolnym objętych było 534 dzieci, w tym 516 dzieci w wieku 3-6 lat.

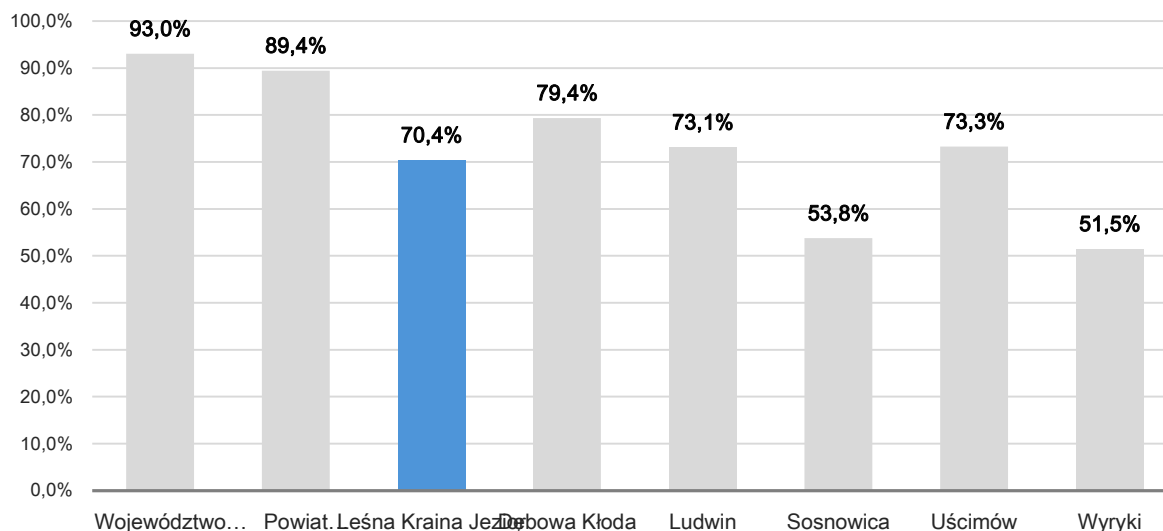
Wykres 30. Liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W porównaniu do roku 2014 liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych na terenie gminy partnerstwa wzrosła o 13,1%. Należy jednak zauważyć, że od 2021 r. liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym utrzymuje się na dość stałym poziomie.

Wykres 31. Wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród dzieci w wieku 3-6 lat na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

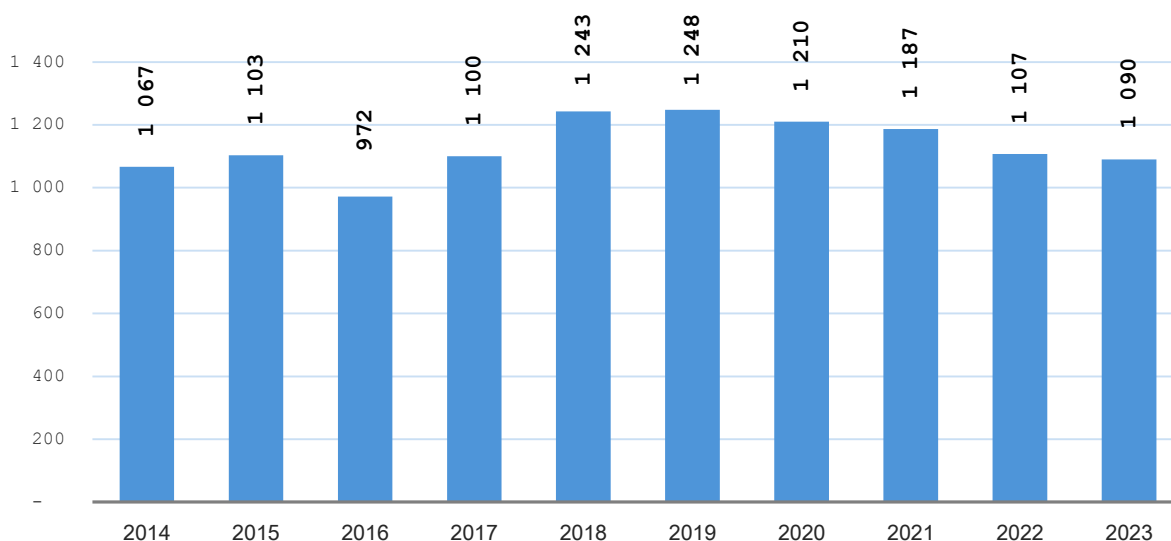
Równocześnie w latach 2014-2023 na analizowanym terenie zaobserwowano znaczący wzrost **dostępności wychowania przedszkolnego** – w 2023 r. odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych edukacją przedszkolną na terenie gmin partnerskich wyniósł 70,4% (w 2014 r. wynosił on jedynie 63,2%). Mimo odnotowanego wzrostu wskaźnik ten jest znacząco niższy od średniej dla powiatu parczewskiego (89,4%) i województwa lubelskiego (93,0%). Należy również zauważyć, iż odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w poszczególnych gminach partnerskich był bardzo zróżnicowany i wahał się od 51,5% w Gminie Wiryki do 79,4% w Gminie Dębowa Kłoda. Gminą wyróżniającą się relatywnie niskim wskaźnikiem upowszechnienia edukacji przedszkolnej, obok Gminy Wiryki, była również Gmina Sosnowica (53,8%).

Pomimo podejmowanych działań oraz znacznego wzrostu odsetka dzieci uczęszczających do przedszkola istnieje dalsza potrzeba podejmowania interwencji w zakresie **uzupełnienia i modernizacji infrastruktury edukacji przedszkolnej**. W wielu przypadkach konieczne jest wykonanie prac remontowych lub adaptacyjnych istniejących budynków na potrzeby działalności przedszkolnej, uzupełnienie infrastruktury przyszkolnej o infrastrukturę sportową i rekreacyjną oraz zakup niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia. W gminach partnerskich zauważalny jest ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej, zwłaszcza dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W wielu oddziałach przedszkolnych brakuje odpowiedniego wyposażenia oraz infrastruktury dostosowanej do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, trudnościami rozwojowymi czy zaburzeniami integracji sensorycznej. Obiekty przedszkolne nie spełniają w pełni standardów dostępności, co utrudnia realizację założeń edukacji włączającej. Analiza lokalnych zasobów wskazuje również na deficyty w zakresie kompetencji kadry pedagogicznej. Nauczyciele często nie dysponują wystarczającym przygotowaniem do pracy z dziećmi o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, co ogranicza możliwości indywidualizacji procesu nauczania i wspierania rozwoju najmłodszych. Brakuje także specjalistycznego sprzętu oraz pomocy dydaktycznych, które umożliwiłyby skuteczne prowadzenie zajęć terapeutycznych oraz stymulujących rozwój dzieci.

W ostatnich latach na sytuację szkolnictwa podstawowego i ponadpodstawowego decydujący wpływ miała reforma systemu edukacji. Od 1 września 2017 r. 6-letnie szkoły podstawowe stały się 8-letnimi szkołami podstawowymi, zaś zasadnicze szkoły zawodowe stały się 3-letnimi szkołami branżowymi I stopnia. Rok szkolny 2018/2019 był ostatnim rocznikiem funkcjonowania gimnazjów, zaś od 1 września 2019 r. wydłużono o 1 rok kształcenie w liceach ogólnokształcących (z 3 do 4 lat) i technikach (z 4 do 5 lat).

Na obszarze Leśnej Krainy Jezior w 2023 r. funkcjonowało 11 **szkół podstawowych**, do których uczęszczało 1 090 uczniów. Po okresowym spadku liczby uczniów uczęszczających do szkół podstawowych na analizowanym obszarze, w wyniku reformy edukacji i likwidacji gimnazjów liczba uczniów znacząco wzrosła – w 2018 r. liczba uczniów była o 27,9% większa w stosunku do roku 2016. Od 2019 r. ponownie następuje niewielki, lecz systematyczny spadek liczby uczniów.

Wykres 32. Liczba uczniów szkół podstawowych na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Miarą powszechności nauczania, służącą do oceny aktywności edukacyjnej ludności oraz wskazującą popyt na usługi edukacyjne oferowane na danym obszarze jest współczynnik skolaryzacji. W świetle danych statystycznych **współczynnik skolaryzacji netto**, czyli relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się na danym poziomie kształcenia do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania, obliczony dla szkół podstawowych na terenie partnerstwa wahał się od 58,1% w Gminie Wiryki do 88,6% w Gminie Sosnowica. Należy jednak podkreślić, że w ostatnim dziesięcioleciu we wszystkich gminach partnerskich można zaobserwować spadek współczynników skolaryzacji netto, co może świadczyć o **zmniejszaniu się atrakcyjności szkół podstawowych dla mieszkańców obszaru**.

Oceny jakości edukacji oferowanej na poziomie szkół podstawowych można dokonać przy pomocy analizy wyników **egzaminu ósmoklasisty**. W 2024 r. każdy ósmoklasista przystąpił do egzaminu z trzech przedmiotów obowiązkowych: języka polskiego, matematyki i języka obcego nowożytnego. Zadania sprawdzały, w jakim stopniu uczniowie opanowali wymagania ogólne i szczegółowe, z zakresu trzech przedmiotów egzaminacyjnych, określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla II etapu edukacyjnego.

W 2024 r. z egzaminu z języka polskiego ósmoklasiści ze szkół podstawowych z terenu partnerstwa uzyskali średnio 58,3% punktów możliwych do zdobycia (wobec 58,1% w powiecie parczewskim i 63,1% w województwie lubelskim), z matematyki – 47,6% (wobec 46,1% w powiecie parczewskim i 50,7% w województwie lubelskim), natomiast z języka angielskiego – 55,7% (wobec 60,8% w powiecie parczewskim oraz 63,7% w województwie lubelskim). Dane dotyczące wyników egzaminu ósmoklasisty z 2024 r. pokazują, że średnie wyniki uczniów klas ósmych z obszaru partnerstwa były **znacznie niższe od średnich wyników regionie**. W skali obszaru najslabiej wypadli uczniowie szkół podstawowych w gminach: Dębowa Kłoda i Uścimów, zaś najlepiej uczniowie z gmin: Sosnowica i Ludwin.

Istniejąca sieć szkół podstawowych zabezpiecza aktualne potrzeby mieszkańców, jednak istotnym wyzwaniem dla obszaru partnerstwa jest **zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych**. Należy podjąć działania mające na celu rozwój oraz wzmocnienie potencjału sprzętowego i infrastrukturalnego szkół podstawowych, poprawę jakości kształcenia w szkołach i wzbogacenie oferty edukacyjnej uczniów. Działanie te powinny być ukierunkowane w szczególności na **uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**, poprawę jakości i dostępności infrastruktury sportowo - rekreacyjnej i edukacyjnej, adaptację i doposażenie pracowni. W ostatnich latach zwiększyła się liczba dzieci, dla których poradnie psychologiczno-pedagogiczne wydały orzeczenia i opinie dotyczące kształcenia. Zwiększa się również liczba dzieci nie posiadających dysfunkcji wymagających specjalistycznych orzeczeń, ale zmagających się z różnego rodzaju kryzysami psychologicznymi, a także wymagających różnego rodzaju wsparcia pedagogicznego i psychologicznego. Inną grupą, na której potrzeby zwracają uwagę rodzice i opiekunowie dzieci ze szkół podstawowych są dzieci szczególnie uzdolnione. Potrzeby edukacyjne tych dzieci znacznie wykraczają poza podstawę programową oferowaną przez szkołę. Placówki szkolne ze względu na ograniczenia finansowe i organizacyjne nie są w stanie zaspokoić szczególnych potrzeb ww. grup dzieci. Dostęp do specjalistów jest z kolei utrudniony i często wymaga wyjazdów poza miejsce zamieszkania, co wiąże się z ponoszeniem przez rodziców znacznych nakładów finansowych. W celu zapewnienia wysokiej jakości kształcenia konieczne staje się zwiększenie oferty na zajęcia i wsparcie psychologiczne dla uczniów ze specjalnymi potrzebami oraz zajęć dodatkowych dla uczniów zdolnych.

Szkoły ponadpodstawowe stanowią następny etap systemu oświaty w Polsce. Przeznaczone są dla absolwentów szkół podstawowych. Struktura szkolnictwa w roku szkolnym 2023/2024 obejmowała:

- trzyletnią szkołę branżową I stopnia,
- dwuletnią szkołę branżową II stopnia,
- czteroletnie liceum ogólnokształcące, ukończenie którego umożliwiało zdanie egzaminu maturalnego i zdobycie świadectwa dojrzałości,
- pięcioletnie technikum, ukończenie którego umożliwiało zdanie egzaminu maturalnego i zdobycie świadectwa dojrzałości, nauka kończyła się egzaminem kwalifikacji zawodowych,
- specjalne szkoły przysposabiające do pracy, których głównym celem jest wykształcenie umiejętności do pracy w określonym zawodzie.

Na obszarze Leśnej Krainy Jezior kształcenie na poziomie ponadpodstawowym jest oferowane w **Zespole Szkół w Ludwinie**, dla którego organem prowadzącym jest Powiat Łęczyński. W skład zespołu wchodzi:

- Branżowa Szkoła I Stopnia, ofertująca kształcenie w 2 zawodach: cukiernik i kucharz;

- Technikum, którego ukończenie umożliwia uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminów potwierdzających kwalifikacje w danym zawodzie, ukończeniu szkoły, zdaniu egzaminu maturalnego, uzyskaniu świadectwa dojrzałości. Technikum oferuje kształcenie w 8 zawodach: technik fotografii i multimediiów, technik logistyk, technik programista, technik pszczelarz, technik agrobiznesu, technik rachunkowości, technik usług fryzjerskich;
- Centrum Kształcenia Zawodowego, oferujące kształcenie w 11 zawodach: cukiernik, kucharz, rolnik, technik agrobiznesu, technik fotografii i multimediiów, technik programista, technik przemysłu mody, technik pszczelarz, technik rachunkowości, technik usług fryzjerskich, technik logistyk;
- Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych;
- Szkoła Policealna, oferująca kształcenie w 12 zawodach: florysta, opiekun osoby starszej, opiekunka dziecięca, opiekunka środowiskowa, podolog, technik administracji, technik sterylizacji medycznej, technik masażysta, terapeuta zajęciowy, technik ochrony fizycznej osób i mienia.

Uczniowie uczęszczają również do szkół ponadpodstawowych położonych poza terenem partnerstwa. Młodzież z terenu partnerstwa dojeżdża głównie do szkół zlokalizowanych na terenie stolicy województwa oraz miast powiatowych: Parczewa, Włodawy i Łęcznej. **Powiat Parczewski**, wchodzący w skład partnerstwa Leśnej Krainy Jezior, jest **organem prowadzącym trzy szkoły ponadpodstawowe**:

- I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Parczewie,
- Branżową Szkołę I Stopnia w Zespole Szkół im. Stanisława Staszica w Parczewie,
- Technikum w Zespole Szkół im. Stanisława Staszica w Parczewie.

W 2023 r. do szkół ponadpodstawowych prowadzonych przez Powiat Parczewski uczęszczało łącznie 880 uczniów. W roku szkolnym 2023/2024 wśród szkół ponadpodstawowych dla młodzieży największą liczbę uczniów skupiało technikum, do którego uczęszczało 453 uczniów oraz liceum ogólnokształcące, w którym uczyło się 398 uczniów. W branżowej szkole I stopnia uczyło się 29 osób. Technikum w Parczewie oferuje kształcenie w 5 zawodach: technik pojazdów samochodowych, technik informatyk, technik usług fryzjerskich, technik elektryk, technik żywienia i usług gastronomicznych. Szkoła branżowa I stopnia kształci swoich uczniów w zawodzie mechanik-monter maszyn i urządzeń.

Jednym z kluczowych wskaźników służących do oceny jakości kształcenia w szkołach ponadpodstawowych są **wyniki egzaminów maturalnych**, które odzwierciedlają zarówno poziom przygotowania uczniów do dalszej edukacji, jak i skuteczność procesu dydaktycznego realizowanego w placówkach. Matura pełni funkcję egzaminu zewnętrznego o charakterze standaryzowanym, co umożliwia obiektywne porównanie efektów kształcenia w poszczególnych szkołach, regionach i typach placówek. Analiza wyników egzaminu maturalnego pozwala zidentyfikować zarówno obszary, w których uczniowie osiągają dobre rezultaty, jak i te, które wymagają dodatkowego wsparcia – np. poprzez wzmocnienie kompetencji kluczowych, wdrożenie nowych metod nauczania czy dodatkowe zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze. Niskie lub przeciętne wyniki w poszczególnych przedmiotach maturalnych mogą świadczyć o potrzebie wzmocnienia zaplecza dydaktycznego szkoły, poprawy jakości kształcenia lub lepszego dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb uczniów.

Według danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie w 2024 r. w Parczewie egzamin dojrzałości zdało 95,4% maturzystów, w tym 96,6% w liceum ogólnokształcącym oraz

94,2% w technikum. Biorąc pod uwagę **poziom podstawowy** w 2024 r. z egzaminu z języka polskiego maturzyści ze szkół ponadpodstawowych prowadzonych przez Powiat Parczewski uzyskali średnio 62,5% punktów możliwych do zdobycia (wobec 60,3% w województwie lubelskim), z matematyki – 66,6% (wobec 63,4% w województwie lubelskim), natomiast z języka angielskiego – 80,9% (wobec 75,3% w województwie lubelskim). Dane dotyczące wyników egzaminu maturalnego z 2024 r. pokazują, że średnie wyniki maturzystów z liceum i technikum w Parczewie były **wyższe od średnich wyników regionie**. Niekorzystnie przedstawiają się natomiast wyniki dotyczące **poziomu rozszerzonego** – wyniki uczniów I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Parczewie oraz Technikum w Zespole Szkół im. Stanisława Staszica w Parczewie były **znacznie poniżej średniej dla województwa**. Maturzyści ze szkół ponadpodstawowych prowadzonych przez Powiat Parczewski z egzaminu rozszerzonego z języka polskiego uzyskali średnio 29,6% punktów możliwych do zdobycia (wobec 41,7% w województwie lubelskim), z matematyki – 23,0% (wobec 32,8% w województwie lubelskim), natomiast z języka angielskiego – 59,7% (wobec 61,6% w województwie lubelskim).

Głównym wyzwaniem jest **konieczność dostosowania przestrzeni szkolnych do zmieniających się potrzeb rynku pracy, uczniów oraz nauczycieli**. Analiza obecnego stanu kształcenia zawodowego wskazuje na szereg barier ograniczających skuteczność i atrakcyjność tej ścieżki edukacyjnej. Jednym z głównych wyzwań jest niedostosowanie programów nauczania oraz zaplecza technicznego do dynamicznie zmieniających się potrzeb lokalnych i regionalnych rynków pracy. Szkoły ponadpodstawowe borykają się z ograniczonym dostępem do nowoczesnych narzędzi dydaktycznych, przestarzałą infrastrukturą oraz niewystarczającym dostosowaniem przestrzeni edukacyjnych do współczesnych wymogów i oczekiwań młodzieży. Brakuje specjalistycznych pracowni które stanowiłyby podstawę efektywnego nauczania kompetencji kluczowych – cyfrowych, językowych, zawodowych i społecznych. Dodatkowo, zidentyfikowano potrzebę ciągłego doskonalenia kompetencji nauczycieli kształcenia zawodowego, szczególnie w obszarze nowoczesnych technologii, metodyki kształcenia praktycznego oraz współpracy z pracodawcami. W związku z powyższym, konieczne jest podjęcie działań zmierzających do: modernizacji infrastruktury edukacyjnej i wyposażenia pracowni zawodowych, wprowadzenia nowoczesnych metod kształcenia opartych na praktyce, technologiach cyfrowych i projektach uczniowskich, wzmocnienia współpracy z pracodawcami i otoczeniem społeczno-gospodarczym, podniesienia kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu.

Ochrona zdrowia

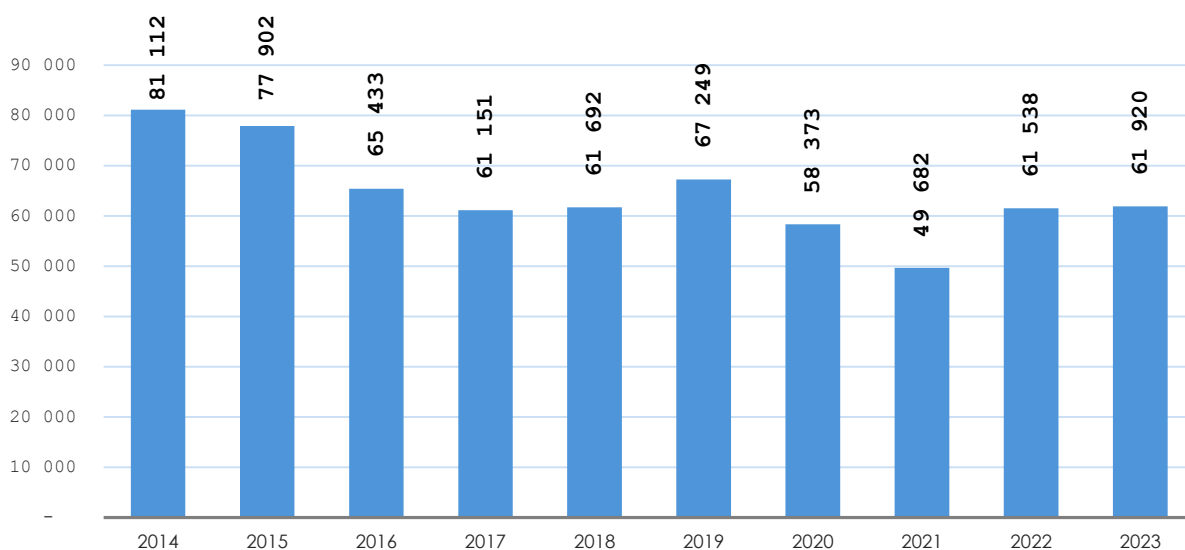
Podstawowa opieka zdrowotna stanowi ważny szczebel w systemie ochrony zdrowia – to od jej skuteczności w ogromnym stopniu zależy efektywność całego procesu leczenia pacjenta i sprawność systemu opieki medycznej. W końcu 2023 r. na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior działalność prowadziło 9 **podmiotów ambulatoryjnej opieki zdrowotnej** realizujących świadczenia finansowane ze środków publicznych, w tym 6 przychodni oraz 3 praktyki lekarskie. Struktura geograficzna rozmieszczenia placówek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej przedstawiała się następująco: w Gminie Wyryki działalność prowadziła jedna przychodnia, a w pozostałych gminach partnerskich po dwa podmioty.

Przychodnie świadczą szeroki katalog usług, takich jak udzielanie porad lekarskich, wykonywanie drobnych zabiegów, usług rehabilitacyjnych. Przedmiotowe placówki są dla pacjentów miejscem najczęstszego kontaktu ze służbą zdrowia, zatem niezwykle istotny jest

łatwy i szybki dostęp do ich usług. Aby jednak prawidłowo ocenić skalę ich dostępności, należy odnieść liczbę przychodni do liczby ludności na danym terenie. Na obszarze Leśnej Krainy Jezior na 1 podmiot ambulatoryjnej opieki zdrowotnej przypadało średnio 1 849 osób, wobec 1 427 w powiecie parczewskim oraz 1 401 w województwie lubelskim. Wysokość przedmiotowego wskaźnika świadczy o **ograniczonej dostępności mieszkańców partnerstwa do usług opieki zdrowotnej**.

Według danych GUS w 2023 r. w przychodniach i praktykach udzielono 61 920 **porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej**. Na przestrzeni ostatnich ośmiu lat liczba porad lekarskich udzielonych na terenie partnerstwa zmniejszyła się o 19 192 (23,7%).

Wykres 33. Liczba porad udzielonych w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W ujęciu gminnym spadek udzielanych porad nastąpił w Gminie Dębowa Kłoda -14 037 (45,7%), Gminie Sosnowica - 2 978 (33,2%) i Gminie Uścimów - 5 365 (30,5%), natomiast wzrost nastąpił w Gminie Ludwin - 2 053 (13,5%) i Gminie Wiryki – 1 135 (13,1%). Dane te pośrednio świadczą o kondycji zdrowotnej społeczności zamieszkujących poszczególne gminy. Wzrost liczby udzielonych porad oraz ich spadek w gminach partnerskich powiązany jest również powstawaniem i likwidacją placówek ochrony zdrowia.

Na terenie partnerstwa funkcjonuje również **Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Adampolu**, którego organem prowadzącym jest Województwo Lubelskie. Jest to placówka ukierunkowana na diagnostykę i leczenie wszelkich schorzeń układu oddechowego, w tym gruźlicy. Placówka oferuje świadczenia zdrowotne w ramach dwóch głównych oddziałów: Oddziału Gruźlicy i Chorób Płuc oraz Oddziału Pulmonologicznego. Szpital dysponuje własnym laboratorium bakteriologicznym oraz nowoczesnym zapleczem diagnostycznym, w tym: pracownią diagnostyki laboratoryjnej, pracownią ultrasonografii, pracownią rentgenodiagnostyki ogólnej, pracownią bronchoskopii, pracownią spirometrii, pracownią elektrokardiografii.

Na obszarze Leśnej Krainy Jezior w 2023 r. istniały 2 aptek oraz 3 punkty apteczne.

Pomoc społeczna

Pomoc społeczna ma na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w godnych warunkach. Zgodnie z polskim prawodawstwem większość działań pomocowych umiejscowionych jest na poziomie gminy, a ośrodki pomocy społecznej i centra usług społecznych można uznać za wiodące i stanowiące podstawowe źródło wsparcia dla rodzin znajdujących się w sytuacji kryzysowej. Są to instytucje, które na poziomie lokalnym odpowiadają za koordynację działań z zakresu pomocy społecznej oraz za większość działań z zakresu polityki społecznej. Zajmują się one między innymi wypłacaniem świadczeń pieniężnych i udzielaniem wsparcia w zakresie przezwyciężania trudnej sytuacji życiowej.

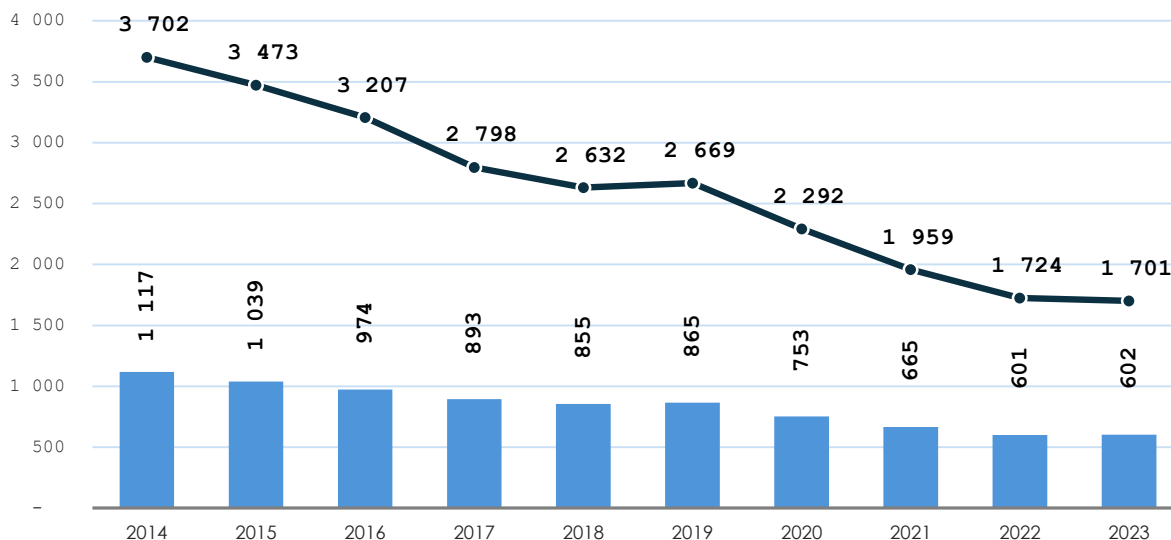
Na terenie każdej z gmin partnerskich działają **Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej**, podejmujące działania na rzecz osób i rodzin, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, wspierając ich przy usamodzielnieniu się oraz integracji ze środowiskiem:

- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Dębowej Kłodzie;
- Ośrodek Pomocy Społecznej w Ludwinie;
- Ośrodek Pomocy Społecznej w Sosnowicy;
- Ośrodek Pomocy Społecznej w Uścimowie oraz
- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wyrkach.

Główne zadania pomocy społecznej to: przyznawanie i wypłacanie przewidzianych ustawą świadczeń, praca socjalna, prowadzenie i rozwój niezbędnej infrastruktury socjalnej, analiza i ocena zjawisk rodzących zapotrzebowanie na świadczenia pomocy społecznej, realizacja zadań wynikających z rozeznaczonych potrzeb społecznych, rozwijanie nowych form pomocy i samopomocy w ramach zidentyfikowanych potrzeb. Kolejnym zadaniem jest pobudzanie społecznej aktywności, inspirowanie działań samopomocowych w zaspokajaniu potrzeb życiowych osób, rodzin, grup i środowisk społecznych, inicjowanie nowych form udzielania pomocy oraz współuczestniczenie w opracowywaniu, wdrażaniu i rozwijaniu programów podniesienia jakości życia.

W 2023 r. na terenie partnerstwa z pomocy społecznej skorzystały 602 gospodarstwa domowe. Liczba **beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej** wynosiła 1 701 osób i była o 2 001 osób mniejsza niż w 2014 r. (54,1%). Największy procentowy spadek liczby beneficjentów pomocy społecznej odnotowano w gminach: Dębowa Kłoda - 66,1% i Ludwin - 58,8%, najmniejszy zaś w Gminie Wyrki, gdzie liczba korzystających ze świadczeń zmniejszyła się o 25,7%.

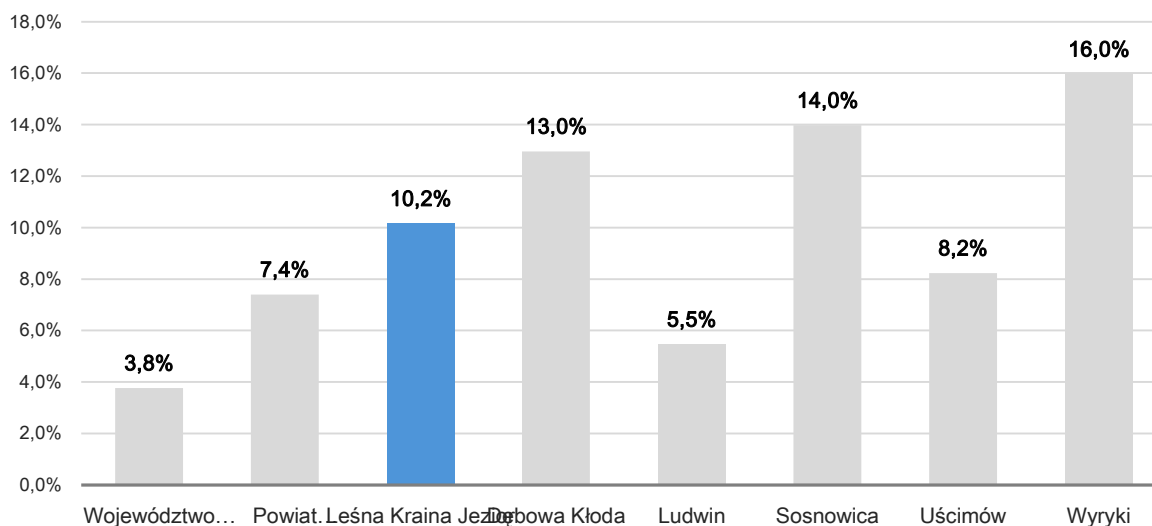
Wykres 34. Liczba gospodarstw domowych (rodzin) objętych pomocą społeczną oraz liczba beneficjentów pomocy społecznej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Zasięg korzystania z pomocy społecznej, czyli udział beneficjentów w ogólnej liczbie ludności na obszarze Leśnej Krainy Jezior w 2023 r. wynosił 10,2%, wobec 7,4% w powiecie parczewskim oraz 3,8% w województwie lubelskim. Zróżnicowanie zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej pomiędzy gminami było duże. Największą wartość wskaźnika – 16,0% odnotowano w Gminie Wyrki, a wysoki udział beneficjentów w liczbie mieszkańców zauważono również w gminach: Sosnowica – 14,0% oraz Dębowa Kłoda – 13,0%. Najmniejszy zasięg beneficjentów pomocy społecznej wystąpił w gminach Ludwin i Uścimów, gdzie wyniósł odpowiednio 5,5% i 8,2%.

Wykres 35. Zasięg korzystania z pomocy społecznej na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

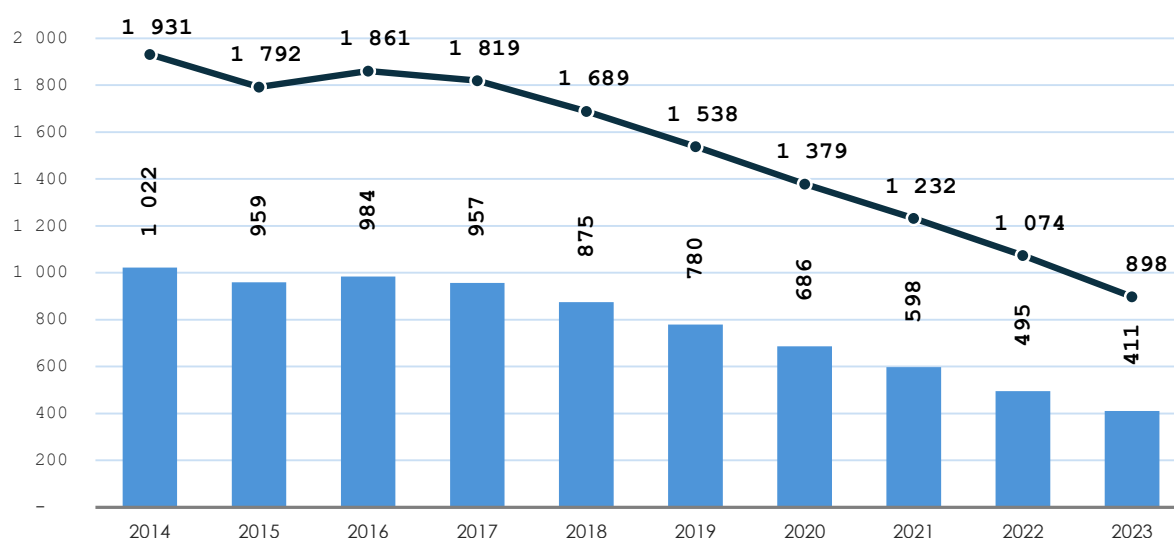
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wśród **przyczyn korzystania z pomocy społecznej** w gminach partnerskich najczęściej powtarzają się następujące zjawiska: ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała

lub ciężka choroba, alkoholizm, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego oraz potrzeba ochrony macierzyństwa. W rodzinach występuje jednocześnie kilka powodów przyznania pomocy społecznej.

W obecnie funkcjonującym systemie prawnym, rodzice z dziećmi na utrzymaniu mogą korzystać z pomocy państwa w szczególności w postaci świadczeń umocowanych w powszechnych i stale rozszerzanych programach kierowanych do rodzin z dziećmi tj.: „Rodzina 800+”, „Dobry Start”, „Aktywny rodzic”. Uzupełnienie wsparcia przyznawanego w ramach funkcjonujących i wprowadzanych programów powszechnie wspomagających rodziny z dziećmi, stanowi zasiłek rodzinny wraz z dodatkami z systemu świadczeń rodzinnych, przyznawany rodzinom z dziećmi po spełnieniu ustalonego kryterium dochodowego. Ponadto w ramach systemu świadczeń rodzinnych, funkcjonują świadczenia niezależne od zasiłku rodzinnego. Są to: jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka, świadczenie rodzicielskie oraz świadczenia opiekuńcze dla osób niepełnosprawnych i ich opiekunów. Oprócz ww. instrumentów kierowanych do rodzin z dziećmi, na pomoc państwa mogą liczyć również dzieci uprawnione do alimentów od rodzica, które ich nie otrzymują z uwagi na bezskuteczność egzekucji - w postaci świadczeń z funduszu alimentacyjnego, przyznawanych po spełnieniu kryteriów wskazanych w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów.

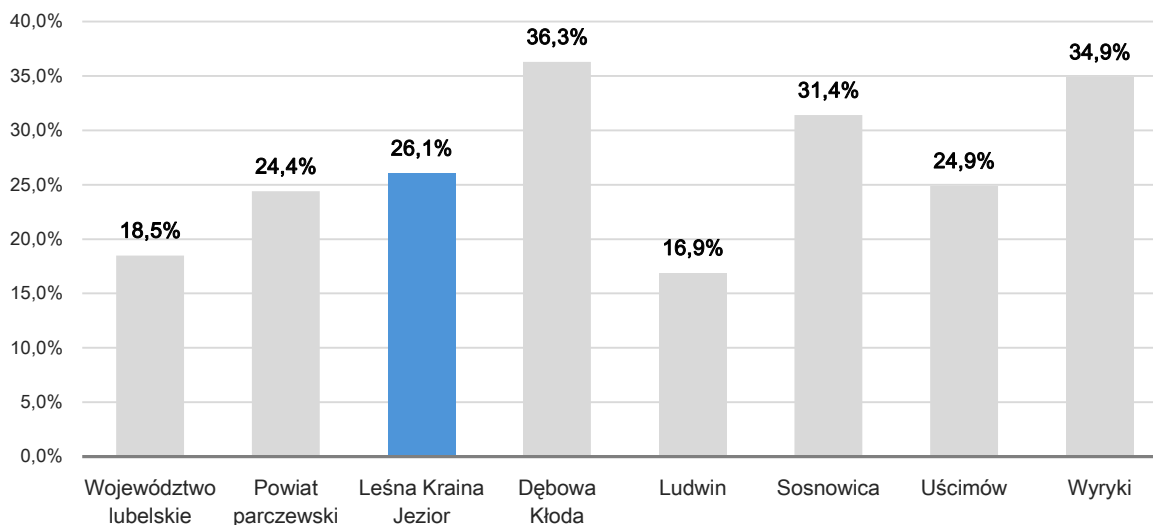
Wykres 36. Liczba rodzin oraz liczba dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior ze **świadczeń rodzinnych na dzieci** skorzystało 411 rodzin, a liczba dzieci na które przyznano zasiłek rodzinny wyniosła 898. Według danych GUS w ostatnim dziesięcioleciu liczba rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne na dzieci na obszarze partnerstwa spadła o 611 rodzin, co stanowi 59,8% liczby rodzin otrzymujących takie zasiłki w roku 2014. Tendencja spadkowa wystąpiła we wszystkich gminach partnerskich, przy czym relatywnie najwyższy spadek zaobserwowano w Gminie Sosnowica (o 66,2% wartości z 2014 r.). Analogicznie w latach 2014-2023 zanotowano spadek liczby dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłki rodzinne. Na całym obszarze Leśnej Krainy Jezior w 2023 r. wskaźnik ten był mniejszy o 53,5% w stosunku do wartości z roku 2014. Spośród gmin partnerskich najwyższy spadek dotyczy gmin: Wyryki i Sosnowica (spadek wynosi odpowiednio 63,6% i 57,4%), zaś najniższy Gminy Ludwin (48,1%).

Wykres 37. Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego oraz województwa lubelskiego w latach 2014-2023 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Analizując **udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny** w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (tj. w populacji osób w wieku przedprodukcyjnym) należy zauważyć, iż choć w ostatnim dziesięcioleciu wartość tego wskaźnika dla Leśnej Krainy Jezior znacząco się zmniejszyła, to i tak w 2023 ponad 1/4 osób w wieku przedprodukcyjnym (26,1%) na obszarze partnerstwa była objęta wsparciem w ramach zasiłku rodzinnego. Najwyższą wartość tego wskaźnika zaobserwowano w gminach: Dębowa Kłoda (36,3%), Wyrki (34,9%) oraz Sosnowica (31,4%), zaś najniższą w Gminie Ludwin (16,9%).

Wysoki odsetek beneficjentów pomocy społecznej na obszarze Leśnej Krainy Jezior wskazuje na **utrzymujące się problemy społeczno-ekonomiczne**, takie jak ubóstwo, bezrobocie i wykluczenie społeczne. Wskaźnik korzystania ze świadczeń na terenie partnerstwa jest znacznie wyższy od średniej dla województwa lubelskiego. Dane te sugerują, że mieszkańcy partnerstwa w większym stopniu wymagają **wsparcia w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych**. Zjawisko ubóstwa, które powiązane jest często z bezrobociem, uzależnieniami oraz bezradnością w sprawach opiekuńczych i wychowawczych, stwarza realne zagrożenie długotrwałego wykluczenia społecznego nie tylko pojedynczych osób, ale też całych rodzin. Utrwalanie negatywnych wzorców skutkuje bowiem bardzo szybkim ich przeniesieniem na kolejne pokolenia, które z uwagi na środowisko swojego zamieszkania nie mają w swoim otoczeniu wzorców pozytywnego postępowania. To z kolei prowadzi to dziedziczenia ubóstwa i postawy wyuczonej bezradności. Zagrożone ubóstwem są również osoby pracujące - osoby aktywne zawodowo, których dochody są zbyt niskie, by zapewnić stabilne warunki życia, w tym odpowiednie mieszkanie. Niski poziom wynagrodzeń, niestabilne zatrudnienie oraz wzrastające koszty życia sprawiają, że część rodzin – mimo podejmowanej pracy – nie jest w stanie wyjść z kręgu ubóstwa. Oprócz jakości miejsc pracy i wysokości płac, o ubóstwie pracujących decyduje także skład rodziny i jej sytuacja oraz związane z tym koszty i ograniczenia. Ubóstwo pracujących jest zjawiskiem częściej dotyczącym osoby nieposiadającej wykształcenia, kobiety, rodziców samotnie wychowujących dzieci lub rodziny wielodzietne. W związku z powyższym, konieczne jest **podjęcie działań aktywizujących i integrujących, ukierunkowanych na wzmacnianie kompetencji społecznych**. Ważnym aspektem jest również **realizacja projektów związanych z rozwojem zasobów**

mieszkalnictwa socjalnego (poprzez adaptację istniejących zasobów mieszkaniowych czy tworzenie systemów wsparcia dla najemców), które umożliwią najuboższym osobom i rodzinom zabezpieczenie potrzeb mieszkaniowych. Inwestycje te nie tylko odpowiadają na aktualne potrzeby mieszkańców, ale również wpisują się w długofalowy cel zmniejszania ubóstwa i marginalizacji społecznej oraz poprawy jakości życia.

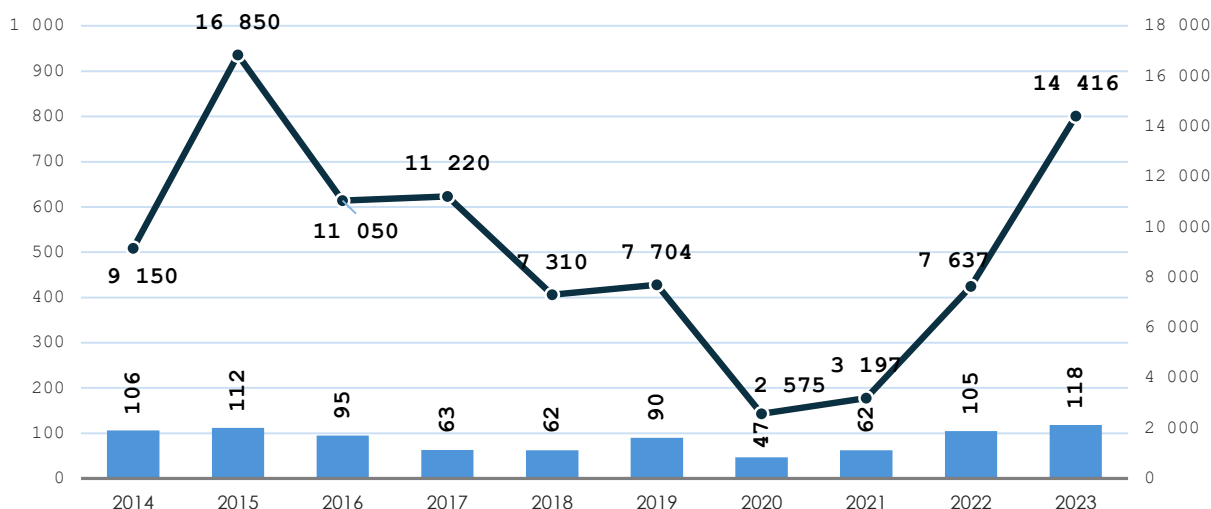
Na terenie partnerstwa nie funkcjonują placówki stacjonarnej pomocy społecznej. Mieszkańcy Leśnej Krainy Jezior mogą korzystać z usług zakładów położonych z sąsiadujących jednostkach. Jedną z takich placówek jest **Dom Pomocy Społecznej w Kalince** w Gminie Jabłoń, którego organem prowadzącym jest Powiat Parczewski. Dom Pomocy Społecznej w Kalince jest jednostką typu stacjonarnego, zapewniającą całodobową opiekę osobom przewlekłe psychicznie chorym. Dom posiada 96 miejsc dla kobiet i mężczyzn. Placówka nie tylko zapewnia mieszkańcom bezpieczne środowisko, dostosowane do ich indywidualnych potrzeb zdrowotnych i psychicznych, lecz także oferuje różnorodne formy terapii, takie jak muzykoterapia, terapia kulinarna, ergoterapia, zajęcia rękodzielnicze, plastyczne, edukacyjne oraz komputerowe. Dodatkowo prowadzone są zajęcia z fizjoterapii, mające na celu poprawę kondycji fizycznej mieszkańców. W obliczu rosnących potrzeb społecznych oraz starzejącego się społeczeństwa partnerstwa, konieczne jest ciągłe wspieranie i rozwijanie placówki. Inwestycje w infrastrukturę, szkolenia personelu oraz rozszerzenie oferty terapeutycznej przyczynią się do podniesienia jakości świadczonych usług.

Kultura

Centra kultury, domy i ośrodki kultury są instytucjami prowadzącymi wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną, integrują poszczególne przedsięwzięcia kulturalne, a przygotowując zróżnicowane oferty skierowane do ludzi w każdym wieku, kreują postawy aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnym danej społeczności. Ponadto instytucje te zapewniają, zwłaszcza dzieciom i młodzieży, atrakcyjne formy wypełnienia wolnego czasu.

W 2023 r. na obszarze Leśnej Krainy Jezior funkcjonowały 3 **instytucje kulturalne**: Gminny Ośrodek Kultury w Dębowej Kłodzie, Gminne Centrum Kultury i Sportu w Ludwinie oraz Gminny Ośrodek Kultury w Sosnowicy. Na terenie gminy Uścimów i Gminy Wiryki nie funkcjonują gminne ośrodki kultury. Jednakże Gmina Uścimów zmodernizowała dwa budynki gminne, w Krasnem i Starym Uścimowie, które w przyszłości będą pełniły funkcje społeczno-kulturalne.

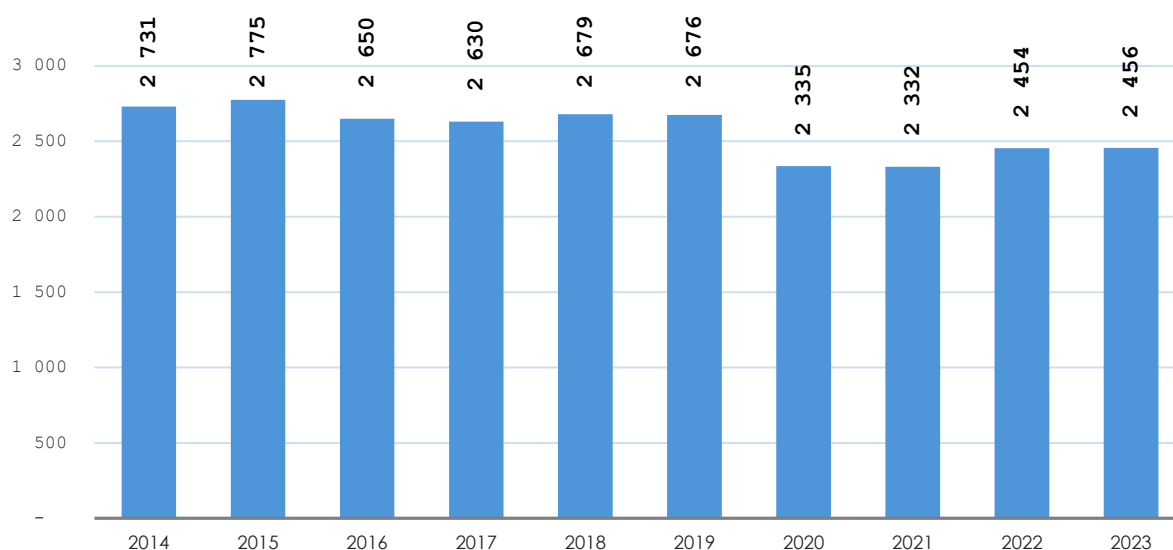
W 2023 r. instytucje kultury zorganizowały 118 **impresz**, w których wzięło udział 14 516 **uczestników**. Należy przy tym zaznaczyć, że w ostatnim dziesięcioleciu zarówno liczba imprez jak i liczba osób w nich uczestniczących podlegały znacznym wahaniom. Spadek liczby organizowanych wydarzeń i ich uczestników w latach 2020-2021 spowodowany był pandemią COVID-19 oraz wprowadzonymi ograniczeniami związanymi z sytuacją epidemiologiczną. Po roku 2021 obserwowany jest stopniowy wzrost obu wskaźników.

Wykres 38. Liczba imprez oraz osób uczestniczących w imprezach organizowanych przez ośrodki kultury na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

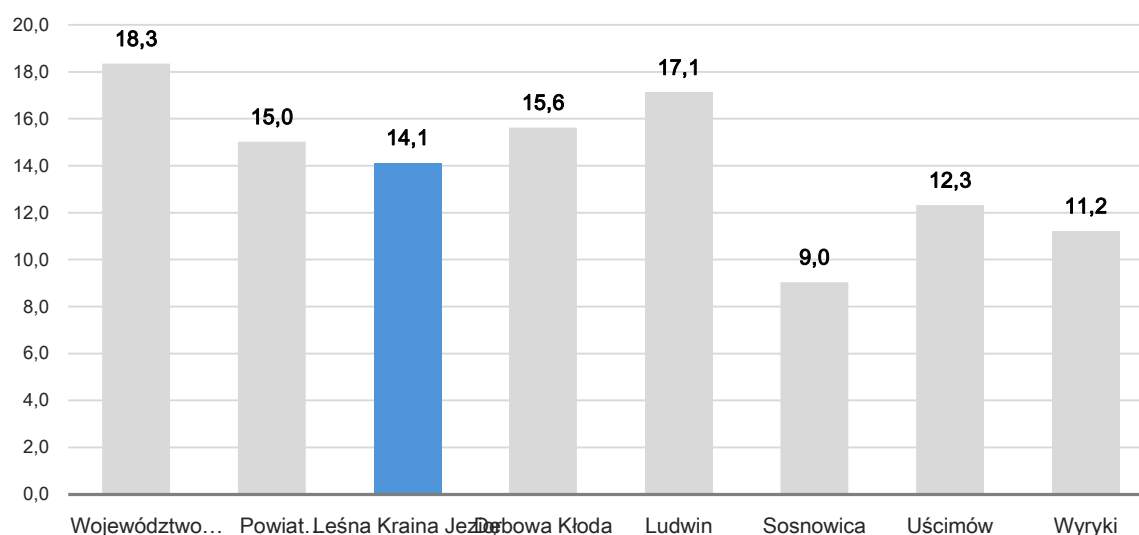
Wizytówką bogatego dziedzictwa kulturowego obszaru są amatorskie zespoły artystyczne, twórcy ludowi, koła gospodyń wiejskich oraz stowarzyszenia. Lokalna społeczność terenu partnerstwa w celu rozwoju i promocji swoich miejscowości, a także całego regionu, skupia się w stowarzyszeniach działających na rzecz integracji lokalnej i organizacji wszelkiego rodzaju przedsięwzięć kulturalnych, turystycznych, oświatowych czy gospodarczych. Na terenie gminy funkcjonują również koła gospodyń wiejskich. Aktywność społeczna kół przejawia się przede wszystkim w kultywowaniu tradycji czy rozwijaniu różnych form przedsiębiorczości wśród kobiet. Ich członkinie chętnie angażują się w wydarzenia kulturalne, jarmarki, festyny i warsztaty rękodzieła czy kulinarne. Bardzo ważnymi w życiu społeczności wiejskich organizacjami pozarządowymi są również jednostki ochotniczej straży pożarnej. Są to najdłużej działające stowarzyszenia, które realizują zadania z zakresu ochrony przeciwpożarowej, ochrony życia i mienia mieszkańców, jak również z zakresu organizacji imprez kulturalnych, społecznych i sportowych.

Ważną rolę w szerzeniu działalności kulturalno-oświatowej obszaru pełnią **placówki biblioteczne** i ich filie, których na obszarze Leśnej Krainy Jezior w 2023 r. funkcjonowało 14. Najwięcej placówek bibliotecznych i filii znajduje się na terenie Dębowa Kłoda (4). Biblioteki publiczne dysponowały księgozbiorem składającym się z 73 298 woluminów. W placówkach bibliotecznych w 2023 r. było zarejestrowanych 2 456 czytelników. Najwięcej czytelników posiadały biblioteki w Gminie Ludwin (1 099 osób). Biorąc pod uwagę cały obszar partnerstwa w ostatnich dziesięciu latach **liczba czytelników** spadła o 275 osób (10,1%). Warto zauważyć, iż tylko dwie gminy Leśnej Krainy Jezior odnotowały wzrost liczby czytelników w ostatniej dekadzie: Gmina Sosnowica – o 117 osób (11,9%) i Gmina Wiryki – o 75 osób (22,2%).

Wykres 39. Liczba czytelników bibliotek na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. **czytelnictwo**, mierzone liczbą wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach, osiągnęło wartość 14,1 i było na zdecydowanie niższym poziomie niż wartość ww. wskaźnika dla powiatu parczewskiego (15,0) oraz województwa lubelskiego (18,3). Wśród gmin partnerskich najwyższy wskaźnik czytelnictwa odnotowano w Gminie Ludwin (17,1), zaś najniższy w Gminie Sosnowica (9,0).

Wykres 40. Liczba wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika na terenie partnerstwa Leśna Kraina Jezior, powiatu parczewskiego oraz województwa lubelskiego w 2023 r. (wol.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Bezpieczeństwo publiczne

Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb każdego człowieka i decyduje o funkcjonowaniu społeczności. Jednym z zadań realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego jest zapewnienie porządku publicznego i bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Główne zadania zakresu ochrony przeciwpożarowej na terenie partnerstwa realizowano

poprzez działalność **Ochotniczych Straży Pożarnych**. W 2023 r. na terenie partnerstwa funkcjonowały 32 jednostki OSP, z czego 8 jednostek włączonych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. (OSP Chmielów, OSP Dębowa Kłoda, OSP Sosnowica, OSP Ludwin, OSP Rogóźno, OSP Nowy Uścimów, OSP Wiryki, OSP Zahajki).

Ochotnicze straże pożarne pełnią ważną rolę w społecznościach, wspierając profesjonalne służby straży pożarnej i reagując na sytuacje awaryjne związane z pożarami, wypadkami drogowymi, klęskami żywiołowymi i innymi zagrożeniami. Pomimo systematycznie otrzymywanej pomocy jednostki OSP napotykają wiele przeszkód i ograniczeń w swojej społecznej działalności na rzecz bezpieczeństwa publicznego. Szczególnie duże są potrzeby w zakresie **wyposażenia jednostek w specjalistyczny sprzęt, remontu remiz oraz podnoszenia kwalifikacji osób zaangażowanych w ich działalność**. Obecny stan posiadanych pojazdów gaśniczych często nie odpowiada współczesnym standardom ani potrzebom wynikającym z charakterystyki terenu. Obszar partnerstwa charakteryzuje się dużą liczbą obszarów cennych przyrodniczo oraz znaczną lesistością, co zwiększa ryzyko wystąpienia pożarów, szczególnie w okresach suszy. Lasy, które zajmują istotną część tego terenu, stanowią wyjątkowe środowisko naturalne, wymagające szczególnej ochrony. W związku z tym, szybka i skuteczna interwencja w przypadku pożaru jest kluczowa, aby minimalizować szkody w ekosystemach oraz chronić zarówno przyrodę, jak i mieszkańców. Dodatkowo, na obszarze partnerstwa występuje duża liczba zbiorników wodnych, co stwarza konieczność posiadania odpowiedniego wyposażenia ratowniczego. Zakup łodzi ratowniczych jest niezbędny dla zapewnienia skutecznych działań ratowniczych na akwenach, a także dla zwiększenia bezpieczeństwa mieszkańców oraz turystów przebywających w tych rejonach.

3. POWIĄZANIA FUNKCJONALNE OBSZARU LEŚNEJ KRAINY JEZIOR

3.1. Analiza powiązań funkcjonalnych w ujęciu strategicznym

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (dalej: PZPWL) jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa on zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych, stanowiąc formalną i merytoryczną płaszczyznę odniesienia dla podejmowanych decyzji przestrzennych.

Zgodnie z definicją zamieszczoną w PZPWL, obszary funkcjonalne to zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Zadaniem planu zagospodarowania przestrzennego województwa jest identyfikacja obszarów o różnych priorytetach rozwojowych i ukierunkowanie działań służących optymalnemu wykorzystaniu ich potencjałów, a także przeciwdziałanie zjawiskom problemowym. PZPWL wyznacza obszary funkcjonalne jako tereny wskazane do integrowania działań przestrzennych zapewniających ich właściwe funkcjonowanie oraz możliwości rozwoju w dłuższej perspektywie. Do obszarów funkcjonalnych, wyznaczonych w PZPWL, należą: obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym. Zgodnie z PZPWL obszar partnerstwa gmin Leśnej Krainy Jezior znajduje się **na terenie dwóch obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym: Obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna oraz Łęczyńsko-chełmskiego okręgu górniczo-energetycznego.**

Priorytetem rozwojowym **Obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna**, zgodnie z PZPWL, jest aktywizacja gospodarcza poprzez wykorzystanie potencjału rolniczego i turystycznego. Podstawowa funkcja Obszaru funkcjonalnego Polesie to funkcja turystyczna, natomiast funkcje towarzyszące to funkcja retencyjna, gospodarki rybackiej oraz produkcji biomasy. Na terenie Obszaru funkcjonalnego Polesie położone są gminy: Dębowa Kłoda, Ludwin, Sosnowica, Uścimów oraz Wiryki. Priorytetem rozwojowym **Łęczyńsko-chełmskiego okręgu górniczo-energetycznego** jest rozwój energetyki w oparciu o miejscowe zasoby surowcowe (zapewnienie przestrzennych warunków rozwoju i zagospodarowania regionu przemysłowego opartego na zasobach węgla kamiennego). Podstawową funkcją Łęczyńsko-chełmskiego okręgu górniczo-energetycznego jest funkcja przemysłowa (górnictwo, energetyka, produkcja cementu), natomiast funkcje towarzyszące to funkcja rolnicza (wielokierunkowa) i turystyczna. Na terenie Łęczyńsko-chełmskiego okręgu górniczo-energetycznego położone są gminy: Ludwin, Sosnowica i Uścimów.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju. Dokument ten odzwierciedla założenia Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (dalej: SOR), w której przyjęto nowy model rozwoju – rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Jest on oparty na podejściu zróżnicowanym terytorialnie, które ma na celu wykorzystanie endogenicznych potencjałów i likwidację barier w rozwoju poszczególnych obszarów i terytoriów.

SRWL 2030 zawiera model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego, który określa przestrzenne ramy planowanych działań rozwojowych w województwie i stanowi płaszczyznę koordynacji realizacji przedsięwzięć w dwóch przenikających się układach – naturalnym i antropogenicznym. SRWL 2030 uwzględnia **Obszary Strategicznej Interwencji** (dalej: OSI) o znaczeniu krajowym (miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją) oraz definiuje OSI o znaczeniu regionalnym, które stanowią wyraz podjętej decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań. Przyjmując model zrównoważonego rozwoju, w tym policentryczny rozwój sieci osadniczej, w SRWL 2030 wskazuje się OSI obejmujące: obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast – miejskie obszary funkcjonalne oraz strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych – subregionalne obszary strategicznej interwencji.

Zgodnie z delimitacją OSI przedstawioną w SRWL 2030 obszar partnerstwa Leśnej Krainy Jezior położony jest w granicach **Obszaru Strategicznej Interwencji Polesie**. Priorytetem rozwoju OSI Polesie jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich. Wyznaczone w SRWL 2030 kierunki interwencji w tym OSI to m.in.:

- poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód;
- rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych;
- poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast;
- poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny;
- wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek;
- ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności;
- wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie;
- rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe);
- organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych;
- wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi

ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna);

- wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej.

Ponadto gminy partnerskie Leśnej Krainy Jezior zaliczają się do **gmin zagrożonych trwałą marginalizacją** (OSI o znaczeniu krajowym), zdelimitowanych w SOR, obejmujących grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe, wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą, zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego.

Do gmin zagrożonych trwałą marginalizacją na obszarze Leśnej Krainy Jezior zaliczają się: Gmina Dębowa Kłoda, Gmina Sosnowica, Gmina Uścimów oraz Gmina Wyrki.

Zgodnie z KSRR 2030 polityka regionalna tam, gdzie występuje zagrożenie trwałą marginalizacją, powinna zostać ukierunkowana na promocję i wsparcie inwestycji prywatnych wykorzystujących lokalne zasoby, na integracji świadczenia usług w skali obszaru powiązanego funkcjonalnie. Wspierać należy również aktywizację podmiotów publicznych, prywatnych, ekonomii społecznej i mieszkańców na rzecz rozwoju i współpracy, w tym poprzez szersze wykorzystanie partnerstw publiczno-publicznych i międzysektorowych. Polityka regionalna dodatkowo powinna zostać ukierunkowana na pobudzanie procesów rozwojowych, m.in. poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Prowadzone będą również działania w zakresie rewitalizacji i odnowy wsi w obszarach zdegradowanych. Oczekiwanym efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych. Korzystne będzie także wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z miastami, stanowiącymi lokalne ośrodki wzrostu w celu lepszego dostępu mieszkańców do rynku pracy oraz integracja usług, a przez to bardziej efektywne nimi zarządzanie. Istotna dla wzmocniania szans rozwojowych obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją jest również poprawa jakości funkcjonowania instytucji publicznych, zwłaszcza w zakresie zarządzania rozwojem i zdolności do partnerstwa, dialogu oraz współpracy administracji lokalnej z innymi instytucjami publicznymi, ze społeczeństwem i partnerami gospodarczymi.

Zgodnie z KSRR, zakres interwencji kierowany do grupy gmin, lub gmin i powiatów tworzących obszar powiązany funkcjonalnie, powinien zostać dostosowany do indywidualnych potrzeb i obejmować wybrane z poniższego katalogu działania:

- wdrożenie i rozwój systemu preferencji podatkowych uzależnionych od miejsca inwestycji, jej charakteru i jakości tworzonego miejsca pracy, inkubowanie przedsięwzięć wykorzystujących lokalny potencjał i zasoby (np. klastry energii), wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i ich sieciowanie oraz wsparcie w eksporcie usług i produktów poza rodzimym region i środowisko lokalnych konsumentów;
- aktywizacja lokalnej społeczności na rzecz pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie podnoszenia kompetencji i umiejętności mieszkańców oraz wzmocnianie poczucia tożsamości i integracji społeczności lokalnej (jako czynnik m.in. przeciwdziałający decyzjom o migracji);
- poprawa dostępności usług publicznych, m.in. poprzez ich rozwój a docelowo integrację ich świadczenia oraz określenie lokalnych standardów ich dostępności z uwzględnieniem aspektu depopulacji oraz procesu starzenia się społeczeństwa, wspieranie procesu deinstytucjonalizacji usług społecznych w szczególności, przez włączanie podmiotów ekonomii społecznej w ich realizację;

- rozwijanie i integrowanie systemów transportu zbiorowego usprawniających połączenia między miastami i ich otoczeniem oraz ważnymi dla nich sąsiadującymi ośrodkami, jak również wewnątrz obszarów miejskich i wiejskich;
- uzupełnienie i dostosowanie infrastruktury technicznej (energetycznej, telekomunikacyjnej, wodnokanalizacyjnej) i społecznej na potrzeby rozwoju gospodarczego i mieszkańców oraz modernizacja infrastruktury transportowej łączącej obszary zagrożone trwałą marginalizacją z lokalnymi, subregionalnymi i regionalnymi ośrodkami rozwoju;
- racjonalne gospodarowanie przestrzenią i zapobieganie konfliktom dla osiągnięcia ładu przestrzennego i dostosowania przestrzeni lokalnej lub wykorzystania istniejących uwarunkowań (np. przyrodniczych) do potrzeb zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego, a także działania na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska;
- rozwój usług opartych o technologie telekomunikacyjne, a także szkolenia na rzecz włączenia cyfrowego osób wykluczonych cyfrowo i zagrożonych tym wykluczeniem;
- wsparcie kultury i rozwój kapitału społecznego, jako ważnych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru, w tym integracji społeczności lokalnej na rzecz rozwoju lokalnego (m.in. poprzez tworzenie „miejsc trzecich” poza domem i pracą, pozwalających na kształtowanie postaw: sprzyjających kooperacji, kreatywności, komunikacji, powstawaniu oddolnych inicjatyw, kreowaniu lokalnych liderów oraz wzmacnianiu integracji społecznej);
- działania na rzecz współpracy transgranicznej w obszarach przygranicznych, a także otwartości granic przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa.

Wymiar terytorialny Strategii Leśnej Krainy Jezior ujęty na poziomie celów, kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć jest kontynuacją polityki regionalnej Samorządu Województwa Lubelskiego oraz podejścia terytorialnego na poziomie krajowym wyrażonego w KSRR 2030. Taka orientacja jest również zbieżna z podejściem terytorialnym wskazanym w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. W przypadku niniejszej Strategii przekłada się to przede wszystkim na silniejsze włączanie w procesy rozwojowe obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją - obszarów, o niższym poziomie rozwoju i niskiej odporności na zjawiska kryzysowe. Efektem takiego podejścia będzie wyrównywanie szans oraz kształtowanie warunków dla wzmacniania spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej obszaru Leśnej Krainy Jezior – rozwoju zrównoważonego terytorialnie.

Na etapie definiowania celów i kierunków Strategii uwzględniono wykorzystanie dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego, które gwarantować powinny większą efektywność angażowanych środków publicznych, selektywność podejścia, realizację wspólnych projektów partnerskich i zintegrowanych oraz spójność rozwojową obszaru Leśnej Krainy Jezior.

3.2. Analiza powiązań funkcjonalnych partnerstwa Leśnej Krainy Jezior

Pojęcie obszarów funkcjonalnych, jako form organizacyjno-przestrzennych, jest wykorzystywane w polskim systemie planowania strategicznego i przestrzennego. Pojęcie obszaru funkcjonalnego, jako elementu polityki regionalnej, wprowadziła nieobowiązująca już Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (dalej: KPZK 2030). KPZK 2030 wprowadzając pojęcie obszaru funkcjonalnego, bazowała na definicji obszaru problemowego, zawartej w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, zgodnie z którą obszar funkcjonalny należało rozumieć jako obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju. Obecnie

uzupełniona definicja obszaru funkcjonalnego została przeniesiona do ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Zgodnie z nową definicją obszar funkcjonalny to obszar, na którym występuje względnie wyodrębniający się, intensywny i otwarty system powiązań społecznych, gospodarczych lub przyrodniczych, uwarunkowanych cechami środowiska geograficznego (przyrodniczego i antropogenicznego). Wspomniane związki funkcjonalne są konsekwencją przemieszczeń ludności związanych z ruchami migracyjnymi oraz funkcjonowaniem rynku pracy, ale też dostępem do usług publicznych (np. dojazdami do szkół, ośrodków zdrowia).

Przeprowadzona diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru potwierdza, że teren partnerstwa Leśnej Krainy Jezior charakteryzuje **występowanie wielu elementów wspólnych**, zarówno w odniesieniu do posiadanych zasobów, jak i potrzeb oraz oczekiwań, co dowodzi szczególnej odrębności i specyfiki obszaru oraz stanowi podstawę do przygotowania jednolitej strategii rozwoju. **Teren partnerstwa Leśnej Krainy Jezior obejmuje zwarte geograficznie, jednorodne, spójne społecznie i funkcjonalnie terytorium, które wyróżnia się wspólnymi tradycjami historycznymi i kulturowymi, a także specyficznymi uwarunkowaniami środowiskowymi i gospodarczymi.** Obszar partnerstwa wyróżnia się bardzo dużą koncentracją terenów cennych przyrodniczo, mających szczególne znaczenie dla kształtowania regionalnych i ponadregionalnych powiązań ekologicznych. Występuje tu również duża liczba naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych, co stwarza dogodne warunki do rozwoju gospodarki rybackiej i turystyki. Istotnym elementem krajobrazu są torfowiska i mokradła, które charakteryzują się dużą wrażliwością na zmiany stosunków wodnych, co czyni je szczególnie narażonymi na degradację w wyniku działalności człowieka. Rolnicza przestrzeń produkcyjna w wielu miejscach cechuje się niską jakością, głównie z powodu przewagi słabych gleb. Jednak znaczący udział trwałych użytków zielonych sprzyja rozwojowi gospodarki hodowlanej. Dodatkowym atutem tego obszaru jest wysoki poziom nasłonecznienia, który może być wykorzystywany zarówno w rolnictwie, jak i w rozwoju odnawialnych źródeł energii. Pod względem bogactwa dóbr kultury obszar również charakteryzuje się dużą zasobnością – na jego terenie znajdują liczne zabytki architektury i budownictwa, które stanowią potencjał do rozwoju branży turystycznej. Mieszkańców obszaru charakteryzuje ponadto tożsamość terytorialna, poczucie przynależności lokalnej, a także chęć współpracy.

Samorządy tworzące partnerstwo Leśnej Krainy Jezior bezpośrednio ze sobą sąsiadują, co sprzyja spójności terytorialnej oraz zbieżności obserwowanych zjawisk społecznych i gospodarczych. Obszar ten charakteryzuje się jednolitymi cechami lokalnej społeczności i zbliżonymi wskaźnikami demograficznymi. Wyróżnia go relatywnie niska gęstość zaludnienia, odpływ migracyjny ludności oraz postępujący proces starzenia się społeczeństwa. Dodatkowo, występują tu problemy związane z bezrobociem i jego niekorzystną strukturą, a także wysoki odsetek mieszkańców korzystających z pomocy społecznej. Pomimo tych wyzwań, obszar posiada istotny potencjał rozwojowy. Sprzyjające warunki nasłonecznienia oraz dostępność biomasy pochodzenia zwierzęcego stwarzają możliwości rozwoju energetyki odnawialnej, zarówno w zakresie energii słonecznej, jak i produkcji energii z odpadów organicznych. Niewątpliwym atutem jest także doskonały potencjał turystyczny, wynikający z walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych obszaru.

Powiązania funkcjonalne i wzajemne oddziaływania między samorządami wchodzącymi w skład partnerstwa realizowane są w ramach sieci komunikacyjno-transportowej oraz infrastruktury technicznej. Główny szkielet układu komunikacyjnego obszaru Leśnej Krainy Jezior stanowią drogi wojewódzkie realizujące powiązania wewnętrzne i pełniące jednocześnie funkcję powiązań zewnętrznych obszaru. Obszar boryka się z problemami dotyczącymi złego stanu technicznego dróg oraz niskiego stopnia bezpieczeństwa pieszych i rowerzystów, związanego z brakiem dostosowania infrastruktury drogowej do potrzeb

użytkowników niezmotoryzowanych. Obszar charakteryzuje się również występowaniem niedoborów w wyposażeniu infrastruktury w sektorze turystyki oraz niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturą sieciową (wodociągową, kanalizacyjną, gazową) i gospodarki odpadami.

Należy jednak pamiętać, że obok wspólnych elementów infrastrukturalnych, bardzo ważnym identyfikatorem powiązań przestrzenno-funkcjonalnych są **relacje udziału w dobrach i usługach**. Ważną cechą diagnostyczną świadczącą o występowaniu na danym terenie szerszego wachlarza związków, odzwierciedlających przestrzenną strukturę powiązań na rynku pracy, a także w sektorze usług publicznych i komercyjnych jest **zasięg dojazdów do pracy i szkół**. Rozpoznanie zjawiska dojazdów do pracy i placówek edukacyjnych pozwala na uchwycenie relacji oraz powiązań przestrzennych i funkcjonalnych pomiędzy jednostkami osadniczymi.

Analiza danych GUS dotyczących **przepływu ludności związanego z zatrudnieniem**, pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2021 pokazuje, że na terenie partnerstwa stosunek przyjeżdżających do pracy do wyjeżdżających jest bardzo zróżnicowany. Zdecydowanie największe strumienie osób wyjeżdżających kierują się w stronę Gminy Puchaczów, gdzie znajduje się Kopalnia Węgla Kamiennego LW „Bogdanka” S.A (685 osób), stolicy województwa (427 osób), a także dużych ośrodków powiatowych: Parczewa (318 osób), Łęcznej (260 osób) oraz Włodawy (185 osób). Na teren Leśnej Krainy Jezior do pracy przyjeżdżają przede wszystkim mieszkańcy okolicznych gmin i miejscowości: Łęcznej, Parczewa, Włodawy, Lublina. Macierz przepływów ludności związanych z zatrudnieniem pokazuje również, że mieszkańcy poszczególnych gmin partnerskich regularnie dojeżdżają do pracy do innych gmin w obrębie partnerstwa, co świadczy o **istnieniu silnych powiązań komunikacyjnych i gospodarczych między nimi**.

Dojazdy do szkół, obok dojazdów do pracy, stanowią znaczącą część dobowych strumieni charakteryzujących mobilność ludności, służących do zidentyfikowania powiązań przestrzenno-funkcjonalnych. Podobnie rozpatrując przepływy uczniów związane z edukacją szkolną można zauważyć duże zróżnicowanie między poszczególnymi gminami partnerstwa. Uczniowie z gmin wchodzących w skład partnerstwa Leśnej Krainy Jezior uczą się w szkołach podstawowych położonych na terenie partnerstwa, ale często w innych gminach niż gmina ich miejsca zamieszkania. Te codzienne przemieszczenia, obok dojazdów do pracy, stanowią znaczącą część dobowych strumieni ruchu i są istotnym wskaźnikiem powiązań przestrzenno-funkcjonalnych w obrębie tego terytorium. Dane GUS dotyczące kierunków i natężenia dojazdów uczniów do szkół pokazują, że znaczne **strumienie uczniów zamieszkujących obszar partnerstwa kierują się do szkół ponadpodstawowych położonych poza obszarem funkcjonalnym**. Młodzież z terenu partnerstwa głównie dojeżdża do szkół zlokalizowanych na terenie: Lublina, Łęcznej, Parczewa i Włodawy.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że **mieszkańcy Leśnej Krainy Jezior korzystają z licznych usług publicznych oraz rynkowych poza obszarem partnerstwa**. Istotną część potrzeb, zwłaszcza związanych z tzw. usługami wyższego rzędu – edukacyjnymi, kulturalnymi czy związanymi z pracą – mieszkańcy partnerstwa zaspokoją w stolicy regionu, czy innych ośrodkach miejskich. **Miejscowości gminne to w skali partnerstwa ośrodki o rozwiniętych funkcjach mieszkalnych, administracyjno-gospodarczych, publicznych i usługowych, wskazane do koncentracji urbanizacji w zorganizowanych układach przestrzennych oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej**. Na ich terenie powinny być podejmowane działania rozwojowe ukierunkowane na wzmacnianie ich potencjału poprzez rozwój funkcji specjalistycznych związanych m.in. z turystyką, dziedzictwem kulturowym, a także skierowanych na rozbudowę i rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz usług służących krystalizacji silnych ośrodków lokalnych/gminnych obsługujących tereny wiejskie.

3.3. Analiza problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych partnerstwa Leśnej Krainy Jezior

Potencjałami obszaru partnerstwa są jego zasoby oraz oferowane produkty i usługi, które przynoszą lub mogą przynieść bezpośrednie (dochody) lub pośrednie korzyści poprzez wytworzenie wartości dodanej dla mieszkańców i interesariuszy. Kluczowe problemy i potrzeby zidentyfikowane na etapie sporządzania diagnozy to negatywne zjawiska, czynniki oraz niewykorzystane potencjały, które uniemożliwiają lub utrudniają realizację kierunków i celów rozwojowych samorządów z terenu partnerstwa Leśnej Krainy Jezior.

Wyniki przeprowadzonych analiz pokazują, że do najważniejszych potencjałów obszarów partnerstwa można zakwalifikować:

- ▶ Różnorodne i cenne przyrodniczo środowisko naturalne i krajobrazowe (duża lesistość, sieć hydrograficzna – jeziora, stawy, rzeki, Poleski Park Narodowy, Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, rezerваты, obszary chronionego krajobrazu).
- ▶ Istniejące produkty turystyczne stanowiące potencjał do rozwoju turystyki, oferty w zakresie odpoczynku i integracji społecznej mieszkańców obszaru (szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne, trasy dla turystyki wykwalifikowanej, kąpieliska).
- ▶ Obiekty dziedzictwa kulturowego oraz ciekawa historia obszaru.
- ▶ Wzrost pozycji obszaru na rynku turystycznym – potencjał do tworzenia nowych oraz unowocześniania istniejących produktów turystycznych.
- ▶ Rosnący popyt na usługi turystyczne.
- ▶ Korzystne położenie i bliska odległość od ważniejszych ośrodków miejskich regionu.
- ▶ Korzystne warunki do wykorzystania i rozwoju odnawialnych źródeł energii: energii słonecznej i biomasy.
- ▶ Rozwój systemu gospodarki odpadami w obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej.
- ▶ Rozwój usług społecznych (deinstytucjonalizacja) związanych z negatywnymi zjawiskami demograficznymi (osoby starsze i wykluczone) oraz zwiększającą się liczbą osób niepełnosprawnych.
- ▶ Rosnąca dostępność wychowania przedszkolnego oraz istniejąca sieć szkół podstawowych, zabezpieczająca aktualne potrzeby mieszkańców.
- ▶ Poprawa dostępności infrastruktury i usług publicznych dla osób ze szczególnymi potrzebami.
- ▶ Wsparcie inwestycji związanych z adaptacją do zmian klimatycznych – energetyka odnawialna i efektywność energetyczna.
- ▶ Zwiększający się poziom cyfryzacji i dostępności Internetu.
- ▶ Dostępność środków ze źródeł zewnętrznych w ramach perspektywy finansowej na lata 2021 – 2027, w tym w ramach instrumentów terytorialnych dedykowanych obszarom strategicznej interwencji.

Kluczowe problemy oraz potrzeby rozwojowe obszaru partnerstwa to:

- ▶ Postępujące starzenie się społeczeństwa, które wpływa na spadek liczby osób w wieku produkcyjnym aktywnych zawodowo oraz zwiększanie się liczby osób w wieku poprodukcyjnym wymagających wsparcia, asystentury i opieki.

- ▶ Ubytek ludności wynikający zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego, jak i niekorzystnego salda migracji, w tym migracji ludzi młodych.
- ▶ Niekorzystna sytuacja na lokalnym rynku pracy (wysokie bezrobocie osób młodych, w tym osób wchodzących na rynek pracy, osób po 50 roku życia, bezrobocie ukryte w rolnictwie, duża liczba osób długotrwale bezrobotnych, trudności w obszarze aktywizacji zawodowej).
- ▶ Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna i rekreacyjna (ograniczona liczba obiektów noclegowych i gastronomicznych spełniających wysokie standardy, zły stan lub brak infrastruktury turystycznej w niektórych lokalizacjach, niedostateczne oznakowanie szlaków i tras turystycznych).
- ▶ Brak spójnej i rozpoznawalnej marki turystycznej obszaru oraz niewystarczająca promocja oferty turystycznej partnerstwa.
- ▶ Niedostatek ogólnodostępnych miejsc rekreacji i przestrzeni integracji mieszkańców, służących budowaniu kapitału społecznego i poprawie jakości życia.
- ▶ Postępujące zmniejszanie się bioróżnorodności obszaru wynikające z degradacji siedlisk, ekspansji gatunków inwazyjnych oraz braku lokalnych mechanizmów wsparcia ochrony przyrody.
- ▶ Infrastruktura społeczna nie w pełni dostosowana do potrzeb seniorów i osób z niepełnosprawnościami,
- ▶ Konieczność termomodernizacji i zwiększenia efektywności energetycznej części obiektów publicznych i budynków wielorodzinnych, a także dostosowania ich do potrzeb osób z niepełnosprawnościami i szczególnymi potrzebami.
- ▶ Wysokie koszty energii zużywanej w budynkach użyteczności publicznej oraz budynkach prywatnych.
- ▶ Ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej i szkolnej, zwłaszcza dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
- ▶ Niedostatecznie rozwinięte e-usługi publiczne, ograniczające dostęp mieszkańców do nowoczesnych i efektywnych form kontaktu z administracją publiczną.
- ▶ Niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna oraz energetyczna.
- ▶ Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura segregacji oraz recyklingu odpadów.
- ▶ Obserwowane zmiany klimatu powodujące konieczność zwiększenia bezpieczeństwa ekologicznego obszaru poprzez rozwój potencjału służb publicznych oraz konieczność pojęcia działań w zakresie retencji wody, poprawy gospodarki wodnej oraz adaptacji przestrzeni do ekstremalnych zjawisk pogodowych.
- ▶ Niedostateczne wsparcie mieszkaniowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym ograniczona dostępność mieszkań socjalnych i innych form wsparcia lokalowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

3.4. Najważniejsze kierunki współpracy samorządów obszaru partnerstwa Leśnej Krainy Jezior

Najważniejsze kierunki współpracy samorządów obszaru partnerstwa Leśnej Krainy Jezior obejmują obszary, w ramach których polityka regionalna skoncentrowana jest na terytorialnym

wymiarze wsparcia, zaś realizacja przedsięwzięć uwarunkowana jest podjęciem współpracy między samorządami partnerskimi oraz innymi partnerami publicznymi i prywatnymi.

- **Atrakcyjność turystyczna** - poprawa jakości, kompleksowości i dostępności oferty turystycznej dla mieszkańców obszaru partnerstwa oraz turystów, z uwzględnieniem modernizacji i rozbudowy szlaków turystycznych oraz infrastruktury rekreacyjnej; podniesienie jakości usług świadczonych w dziedzinie turystyki i promocji turystycznej; stworzenie atrakcyjnego i spójnego systemu turystycznego, który przyciągnie większą liczbę odwiedzających oraz wzmocni lokalną gospodarkę; zachowanie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.
- **Rozwój marki turystycznej „Leśna Kraina Jezior”** – zintegrowana oferta turystyczna – kulturalna – noclegowa – kulinarna w oparciu o rozwój istniejących i tworzenie nowych produktów i usług turystycznych; współpraca z przedsiębiorcami w tworzeniu i rozwoju marki turystycznej; intensyfikacja działań na rzecz zwiększenia rozpoznawalności i konkurencyjności marki poprzez rozwój zintegrowanych, sieciowych produktów turystycznych; dążenie do stworzenia spójnej oferty turystycznej obejmującej unikalne atrakcje przyrodnicze, kulturowe i rekreacyjne obszaru; promocja marki z uwzględnieniem nowoczesnych narzędzi marketingowych, mająca na celu wzmocnienie jej identyfikacji i pozycji na rynku.
- **Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu** – kompleksowe działania mające na celu poprawę efektywności energetycznej, obejmujące modernizację budynków użyteczności publicznej oraz wielorodzinnych budynków mieszkalnych oraz wprowadzenie technologii odnawialnych źródeł energii; zmniejszenie zużycia energii pochodzącej z konwencjonalnych źródeł; zwiększenie bezpieczeństwa ekologicznego mieszkańców minimalizujące ryzyko zanieczyszczeń i przeciwdziałające skutkom ekstremalnych zjawisk pogodowych, ochrona bioróżnorodności obszaru.
- **Rozwój sieciowej infrastruktury technicznej** - rozwój i unowocześnianie gospodarki wodno-ściekowej zapewniające efektywne zarządzanie zasobami wodnymi i ochronę środowiska, rozwój elektronicznych usług publicznych.
- **Gospodarka w obiegu zamkniętym** - w działania na rzecz rozwijania, optymalizacji i zwiększenia efektywności systemów i infrastruktury do selektywnego zbierania odpadów; dążenie do maksymalizacji poziomu recyklingu oraz minimalizacji ilości odpadów trafiających na składowiska, wspieranie innowacyjnych rozwiązań technologicznych oraz budowanie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców; długofalowe wsparcie zrównoważonego rozwoju obszaru, poprzez ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne.
- **System pomocy społecznej** - podniesienie jakości i dostępności usług społecznych oraz ochrony zdrowia; dostosowanie usług i infrastruktury do potrzeb osób starszych i osób z niepełnosprawnościami; rozwój i modernizacja infrastruktury społecznej; zapewnienie bezpiecznego i przyjaznego otoczenia dla osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu; wspieranie procesów rehabilitacji i integracji społecznej; rozwój mieszkalnictwa socjalnego i wspieranego odpowiadającego na potrzeby osób w trudnej sytuacji życiowej; konsekwentne utrzymywanie i podnoszenie standardów dostępności w infrastrukturze i usługach publicznych.
- **Modernizacja infrastruktury edukacyjnej** – modernizacja obiektów przedszkoli w celu przystosowania ich do potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi; dostosowanie budynków do wymogów dostępności, w tym eliminacja barier architektonicznych; modernizacja sal oraz przestrzeni wspólnych, a także wyposażenie w specjalistyczne pomoce dydaktyczne i technologiczne; stworzenie środowiska

edukacyjnego, które sprzyja integracji i wsparciu dzieci o zróżnicowanych potrzebach, zapewniając im równy dostęp do edukacji oraz możliwość pełnego wykorzystania ich potencjału; podniesienie jakości kształcenia oraz wspieranie rozwoju społecznego i emocjonalnego uczniów, przyczyniające się do budowania bardziej inkluzywnej i zrównoważonej społeczności.

4. PRZESŁANKI OPRACOWANIA STRATEGII

4.1. Samorządy wobec nowych wyzwań społecznych i gospodarczych

W ostatnich latach dostrzegalna jest intensywna dynamika przemian zachodzących w wielu obszarach życia społecznego i gospodarczego – zarówno na poziomie wojewódzkim, krajowym, jak i europejskim. Skala tych przekształceń znacząco przewyższa zmiany obserwowane w poprzednim okresie programowania Unii Europejskiej, a ich wpływ na funkcjonowanie jednostek samorządu terytorialnego jest wyraźny i wieloaspektowy.

Główne źródła tych przemian to narastające problemy ekonomiczne, gospodarcze i społeczne na poziomie europejskim i światowym, coraz bardziej odczuwalne skutki zmian klimatycznych, a także oddziaływanie wojny w Ukrainie na gospodarkę europejską i krajową. Jednocześnie wraz z rosnącym tempem przemian gospodarczych i społecznych oraz wynikającymi z nich zmianami na poziomie kraju, obserwujemy lokalne przekształcenia społeczno - gospodarcze, związane z intensyfikacją rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i innowacyjnych technologiach, jak również z koniecznością adaptacji do warunków wynikających ze zmian klimatycznych.

W związku z rosnącą liczbą i skalą czynników wpływających na działalność samorządów gminnych, ewoluje również charakter przewag konkurencyjnych, którymi dysponuje obszar Leśnej Krainy Jezior. Zmieniające się uwarunkowania przekładają się na nowe oczekiwania mieszkańców – kluczowych beneficjentów polityk i działań podejmowanych przez władze samorządowe.

W świetle powyższych uwarunkowań zaszła potrzeba aktualizacji danych oraz przeprowadzenia kompleksowej analizy sytuacji społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej obszaru partnerstwa, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji i zależności kluczowych z perspektywy lokalnych wyzwań i potencjałów rozwojowych. Przeprowadzone prace analityczne umożliwiły opracowanie diagnozy obejmującej najistotniejsze aspekty związane z demografią, rynkiem pracy, infrastrukturą i usługami społecznymi, gospodarką, edukacją, kulturą, sportem i rekreacją, turystyką, komunikacją i transportem, bezpieczeństwem, środowiskiem naturalnym oraz infrastrukturą techniczną.

Na podstawie zaktualizowanych danych, wyników diagnozy oraz rekomendacji wypracowanych w toku procesu partycypacji społecznej, przeprowadzono analizę SWOT i zidentyfikowano kluczowe problemy, potencjały oraz kierunki rozwoju obszaru Leśnej Krainy Jezior. Rozpoznanie istotnych zjawisk i trendów, a także rezultaty prac analitycznych pozwoliły na sformułowanie spójnej wizji rozwoju, celów strategicznych oraz kierunków działań, które wyznaczają główne obszary aktywności samorządów Leśnej Krainy Jezior w perspektywie lat 2025–2030.

Niniejsza Strategia jest Strategią Innych Instrumentów Terytorialnych wynikającą z art. 36 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, nie jest zaś strategią rozwoju ponadlokalnego wynikającą z ustawy o samorządzie gminnym.

W związku z tym niniejsza Strategia obejmuje jedynie te aspekty (m.in. cele, kierunki działań, wskaźniki, propozycje projektów), które wynikają z uwarunkowań i zasad Innych Instrumentów Terytorialnych, przede wszystkim w zakresie obszarów wsparcia przewidzianych do finansowania w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 oraz obszarów, w ramach których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych.

4.2. Terytorialny wymiar wsparcia i podejście zintegrowane

Istotnym aspektem aktualnego modelu polityki regionalnej kraju jest zwiększenie skuteczności planowania i realizacji działań rozwojowych oraz podniesienie jakości funkcjonowania instytucji publicznych. Konieczne staje się tym samym zwiększenie jakości planowania strategicznego oraz zapewnienie spójności dokumentów planistycznych.

Jednym z założeń w obecnym modelu polityki rozwoju regionalnego jest **wzmocnienie roli wymiaru terytorialnego i podejścia zintegrowanego**, które zakłada między innymi opracowanie dokumentów integrujących zagadnienia odnoszące się do wymiaru społecznego, gospodarczego i przestrzennego, zapewnienie skutecznych mechanizmów realizacji planowanych przedsięwzięć oraz powiązanie działań podmiotów odpowiedzialnych za politykę rozwoju na danym obszarze. Stąd też ważnym elementem Strategii jest system wdrażania zaprojektowany zgodnie z kompetencjami ustawowymi samorządów w oparciu o partycypacyjny model współpracy interesariuszy.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 zakłada odejście od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, skupiającego działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach, i przejście na model odpowiedzialnego rozwoju - zrównoważonego społecznie i terytorialnie. Zgodnie z KSRR 2030, w ramach modelu zrównoważonego terytorialnie **„polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje wykorzystujące miejscowe zasoby i potencjały poszczególnych terytoriów oraz dostarczanie odpowiednich impulsów dla zainicjowania trwałego wzrostu i miejsc pracy w obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych”**. W praktyce KSRR 2030 zakłada odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów – tzw. obszarów strategicznej interwencji. Jednocześnie KSRR 2030 silnie podkreśla konieczność stosowania **zintegrowanego podejścia terytorialnego**, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii terytorialnej. Zaznaczyć należy, że znacząca część samorządów partnerskich Leśnej Krainy Jezior znajdują się w grupie jednostek, które zgodnie z przyjętą typologią zaliczają się do **obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją**, czyli obszarów strategicznej interwencji zdelimitowanych w krajowych dokumentach strategicznych.

Jednocześnie Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce silnie podkreśla konieczność stosowania zintegrowanego podejścia terytorialnego, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb, problemów i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii terytorialnej. Innym istotnym dokumentem dla operacjonalizacji koncepcji wsparcia samorządów w ujęciu terytorialnych powiązań funkcjonalnych są również „Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027” określające m.in. uwarunkowania związane z opracowaniem strategii Innych Instrumentów Terytorialnych, które zostały uwzględnione w niniejszym dokumencie.

Powyższe podejście znalazło odzwierciedlenie w niniejszej Strategii, która ma nie tylko sprostać nowym wyzwaniom rozwojowym samorządów obszaru Leśnej Krainy Jezior, ale też wpisać się w kierunki i zasady polityki rozwoju proponowane na poziomie regionalnym, krajowym i UE, szczególnie w zakresie Innych Instrumentów Terytorialnych.

5. ZAKRES, TRYB I METODYKA OPRACOWANIA STRATEGII

Zakres i metodyka opracowania niniejszej Strategii uwarunkowane są przepisami i zasadami Innych Instrumentów Terytorialnych będących, obok Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, „narzędziem” realizacji tzw. terytorialnego wymiaru wsparcia polityki spójności UE w latach 2021 – 2027. Zgodnie z założeniami programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Inny Instrument Terytorialny dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego służy przede wszystkim wspieraniu rozwoju terytorialnego i relacji funkcjonalnych pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego zaliczanymi do krajowych obszarów strategicznej interwencji: gmin zagrożonych trwałą marginalizacją oraz miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze przy wykorzystaniu możliwości finansowania inwestycji ze środków Unii Europejskiej. Województwo lubelskie jest szczególnie predestynowane do realizowania tego typu działań pomocowych przede wszystkim ze względu na szczególną kumulację niekorzystnych zjawisk i trendów społeczno-gospodarczych ograniczających możliwości rozwoju. Zgodnie z delimitacją KSRR 2030 w województwie lubelskim wyznaczono aż 140 gmin zagrożonych trwałą marginalizacją i 11 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Do gmin zagrożonych trwałą marginalizacją na obszarze partnerstwa Leśnej Krainy Jezior należą cztery z pięciu gmin objętych partnerstwem, tj. gminy: Dębowa Kłoda, Sosnowica, Uścimów oraz Wyrki.

Inny Instrument Terytorialny dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji, w odróżnieniu od ZIT, jest bardziej elastyczny, gdyż nie odnosi się wyłącznie do obszarów miejskich wyznaczonych w SRWL 2030. Uwarunkowania FEL 2021 – 2027 odnoszą się przede wszystkim do: wymogów formalnych dotyczących zakresu i trybu opracowania Strategii, wymogów w zakresie powołania zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa samorządów oraz wymogów dotyczących typów projektów możliwych do realizacji w ramach Strategii.

W programie FEL 2021-2027 określono zakres wsparcia dedykowany IIT. Instrument ten będzie realizowany bezpośrednio w następujących Celach Polityki, Priorytetach i Celach Szczegółowych Programu:

- **Cel Polityki 2.** Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej
 - Cel Szczegółowy 2 (i) wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych,
 - Cel Szczegółowy 2 (ii) wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju.
- **Cel Polityki 5.** Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych
 - Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

Poza bezpośrednim wdrażaniem instrumentu terytorialnego w Programie określono system preferencji dla projektów przygotowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego. Zastosowane będą preferencje punktowe w naborach konkurencyjnych dla projektów wynikających ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa JST w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego (strategii rozwoju ponadlokalnego lub strategii IIT). Ww. preferencje dotyczą następujących Celów Polityki, Priorytetów i Celów Szczegółowych Programu:

- **Cel Polityki 1.** Bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej oraz regionalnej łączności cyfrowej
 - Cel Szczegółowy (1ii) czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych.
- **Cel Polityki 2.** Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej:
 - Cel Szczegółowy 2 (iv) wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego,
 - Cel Szczegółowy 2 (v) wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej,
 - Cel Szczegółowy 2 (vi) wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej,
 - Cel Szczegółowy 2(vii) wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia,
 - Cel Szczegółowy 2 (viii) wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej.
- **Cel Polityki 4.** Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych:
 - Cel Szczegółowy 4 (ii) poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online (EFRR),
 - Cel Szczegółowy 4 (iii) wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne (EFRR).
 - Cel Szczegółowy 4 k) zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony

socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej (EFS+).

- Cel Szczegółowy 4 f) wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (EFS+)

Do ubiegania się o wsparcie uprawnione są wyłącznie formalnie utworzone partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego z przewagą gmin zaliczonych do krajowych obszarów strategicznej interwencji. W programie FEL 2021-2027 przyjęto, że uprawnienie do wdrażania IIT przysługuje partnerstwom, w których składzie min. 70% ogólnej liczby gmin, stanowią gminy zagrożone trwałą marginalizacją i/lub miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Ponadto gminy i miasta z OSI krajowych zdecydowane na współpracę w obszarach funkcjonalnych z wykorzystaniem Innego Instrumentu Terytorialnego muszą spełnić warunek sąsiedztwa gmin polegający na wyznaczeniu obszaru zamkniętego wspólną granicą.

Z uwagi na powyższe Strategia terytorialna Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 – 2030 opracowana została na podstawie art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027. Jednocześnie zakres i tryb opracowania Strategii jest spójny z zapisami dokumentu pn. Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, opracowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej w sierpniu 2022 r.

Metodyka zastosowana w Strategii opiera się na poniższych zasadach, które odnoszą się zarówno do kolejnych etapów opracowania dokumentu, jak też do fazy wdrożeniowej Strategii:

■ Model ekspercko – partycypacyjny

W pracach nad Strategią zastosowano model ekspercko – partycypacyjny zakładający wiodącą rolę ekspertów zewnętrznych oraz udział przedstawicieli interesariuszy w procesie opracowania i wdrażania Strategii. **Z uwagi na ograniczenia dotyczące obszarów wsparcia w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych wynikające z zapisów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027 do opracowania Strategii zaangażowani byli przede wszystkim przedstawiciele władz samorządowych partnerskich jednostek samorządu terytorialnego Leśnej Krainy Jezior.**

■ Analiza danych, wnioski i kierunki rozwojowe

W ramach diagnozy przeprowadzono analizę danych w obszarach społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych, pod kątem problemów, potencjałów rozwojowych i wspólnych funkcji samorządów obszaru partnerstwa Leśnej Krainy Jezior. Zidentyfikowano kluczowe zjawiska i trendy wpływające na rozwój obszaru. Odpowiednio do zidentyfikowanych problemów rozwojowych i przewag konkurencyjnych sformułowano wnioski i określono wizję rozwoju obszaru oraz zdefiniowano cele strategiczne, w taki sposób aby dać pierwszeństwo wykorzystania lokalnych czynników rozwoju – **mając na uwadze ograniczenia wynikające ze specyfiki wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych.** Określono priorytety/kierunki działań i projekty służące realizacji celów oraz wskazano najważniejsze obszary aktywności samorządów partnerstwa Leśnej Krainy Jezior w

latach 2025 – 2030. Definiując cele i priorytety/kierunki działań strategicznych korzystano z dotychczasowych doświadczeń związanych z planowaniem i wdrażaniem polityki rozwoju w każdym z samorządów objętych Strategią.

■ Koncentracja wsparcia

Ograniczono liczbę obszarów rozwojowych i celów do takich, które w procesie tworzenia Strategii uznano za priorytetowe i mające decydujący wpływ na realizację wizji rozwoju obszaru partnerstwa. **Bezpośredni wpływ na wybór obszarów wsparcia i projektów miały uwarunkowania wynikające ze specyfiki wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych oraz preferencji dla projektów wynikających z strategii terytorialnych (m.in. ograniczenia dot. typów projektów i kwalifikowalności kosztów).** W Strategii nie dążono zatem do tego, aby każdy obszar aktywności samorządów uznać za strategiczny. Nie oznacza to rezygnacji z bieżących działań samorządów, uznano jedynie, że część z nich ma mniejszy wpływ na osiągnięcie celów strategicznych.

■ Terytorialny wymiar wsparcia

Zastosowano zasady wynikające z podejścia terytorialnego i zintegrowanego planowania – zidentyfikowano społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne powiązania funkcjonalne, które występują na obszarze partnerstwa oraz dostosowano zakres przedsięwzięć rozwojowych do specyfiki obszaru, tak aby były odpowiedzią na istniejące problemy i wyzwania. Skupiono się na tych funkcjach, które najbardziej wzmocnią wspólny potencjał rozwojowy obszaru.

Terytorialny wymiar wsparcia został ograniczony do tych obszarów, które zgodnie z programem FEL 2021 - 2027 są dedykowane lub preferowane dla projektów przygotowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego do wsparcia w formule IIT.

■ Partycypacja społeczna

Eksperti zewnętrzeni oraz przedstawiciele władz samorządowych realizowali proces opracowania Strategii zgodnie z przyjętymi praktykami partycypacji społecznej i partnerstwa przy wykorzystaniu doświadczeń lokalnej społeczności oraz podmiotów publicznych i prywatnych. Zasadę partnerstwa i współpracy z interesariuszami zastosowano również w proponowanym systemie wdrażania Strategii. **Z uwagi na ograniczenia dotyczące obszarów wsparcia w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych wynikające z zapisów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027 do opracowania Strategii zaangażowani byli przede wszystkim przedstawiciele władz samorządowych partnerskich jednostek samorządu terytorialnego obszaru Leśnej Krainy Jezior.**

■ System realizacji

Opracowano przejrzysty system wdrażania Strategii w oparciu o kompetencje ustawowe oraz możliwości finansowe i organizacyjne samorządów przy wykorzystaniu zasady partnerstwa i współpracy interesariuszy, uwzględniając elastyczność przyjętych rozwiązań, tak by zwiększyć sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych funduszy.

Konstrukcja systemu wdrażania Strategii odpowiada wymogom art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 – 2027.

■ Wybór kierunków działań i projektów

Określenie kierunków działań rozwojowych i wybór projektów, które zapewnią osiągnięcie celów Strategii, nastąpiło we współpracy z partnerami w oparciu o wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru, wnioski z analizy silnych i słabych stron

oraz szans i zagrożeń (SWOT) oraz wnioski i uwagi uzyskane w procesie konsultacji społecznych.

Skupiono się na przedsięwzięciach dedykowanych lub preferowanych do realizacji w formule IIT, które rozwiązują wspólne problemy samorządów partnerskich lub wzmacniają i rozwijają potencjały obszaru. Ideą takich przedsięwzięć jest współpraca partnerów zapewniająca efekt synergii, w taki sposób aby rezultaty i oddziaływanie projektów zintegrowanych (w tym partnerskich) były większe i korzystniejsze niż jest to możliwe do osiągnięcia w projektach indywidualnych.

Przy wyborze przedsięwzięć strategicznych przewidzianych do realizacji w ramach Strategii uwzględniono zalecenia i ograniczenia dotyczące finansowania przedsięwzięć określone przez Instytucję Zarządzającą Programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 -2027.

■ **Polityka spójności 2021 - 2027**

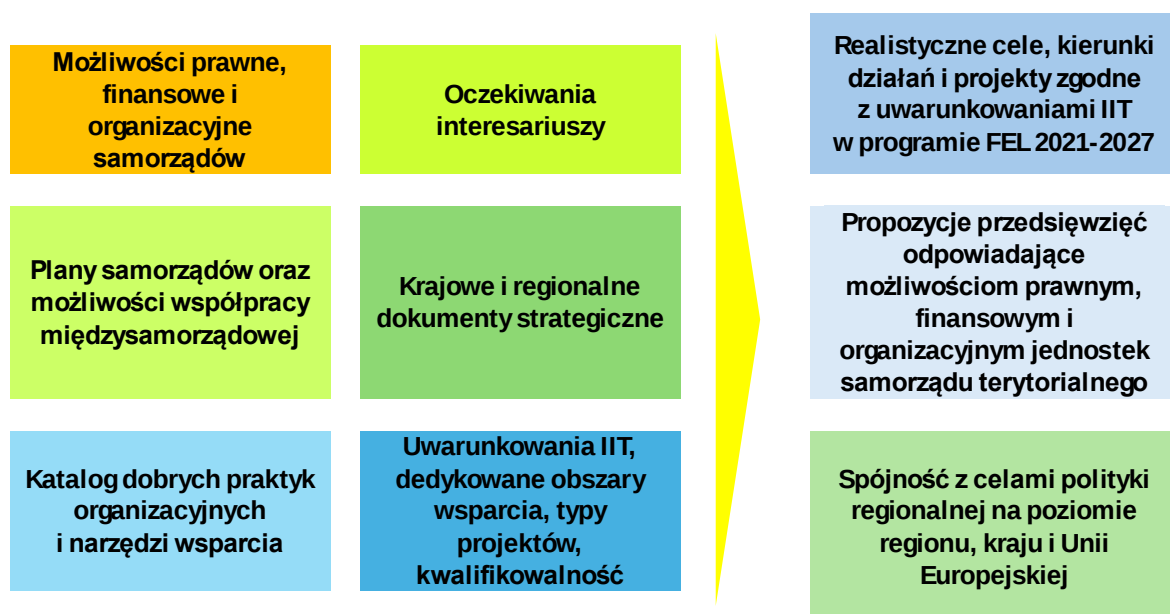
Dostosowano rodzaj i zakres interwencji oraz system wdrażania Strategii do wyzwań i uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027 opierając się na zasadach obowiązujących w unijnych, krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych i operacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim zintegrowanego podejścia terytorialnego w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych oraz identyfikacji takich celów rozwojowych, które są możliwe do osiągnięcia nie tylko poprzez projekty indywidualne, ale też w ramach partnerskiej współpracy interesariuszy.

■ **Spójność z celami polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju**

Zachowano zgodność z założeniami polityki regionalnej Państwa, tak aby Strategia była spójna z kierunkami, obszarami interwencji i celami określonymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, Umowie Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030, szczególnie w zakresie wymiaru terytorialnego i zintegrowanego podejścia w realizacji strategii rozwoju ponadlokalnego.

■ **Podejście realistyczne**

W trakcie prac koncentrowano się na tym, aby dokument Strategii pozostał realistyczny. Zarówno w kontekście celów, jak również kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć przyjęto następujące podejście:

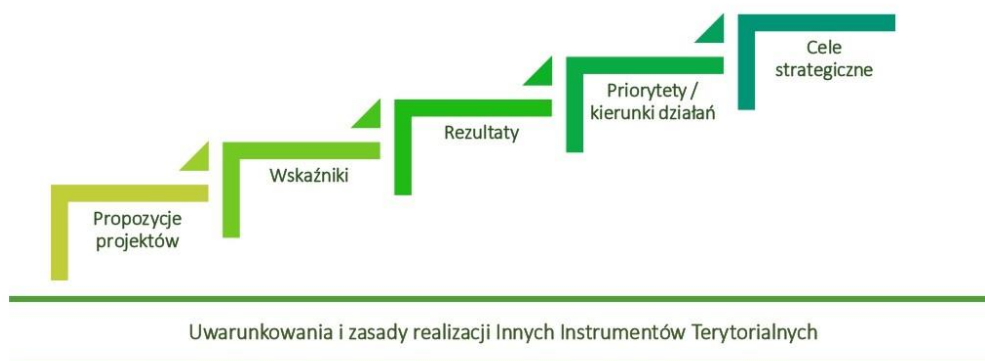
Źródło: Opracowanie własne.

■ Finansowanie propozycji przedsięwzięć wynikających ze Strategii

Strategia ukierunkowana jest na realizację projektów w formule Innych Instrumentów Terytorialnych. W związku z tym głównym źródłem finansowania przedsięwzięć wynikających ze Strategii będą środki programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027, zarówno z działań dedykowanych dla instrumentów terytorialnych, jak i działań w których Instytucja Zarządzająca przewidziała zastosowanie preferencji punktowych dla projektów wynikających ze strategii terytorialnych. Należy jednocześnie podkreślić, że ostateczne rozstrzygnięcia odnośnie do zakresów, kosztów i harmonogramów realizacji poszczególnych projektów uzależnione będą od dostępności środków z programu FEL 2021 - 2027, przede wszystkim w kontekście kwalifikowalności oraz innych, formalnych i merytorycznych aspektów wdrażania. Proces ten wymaga też dobrej organizacji współpracy samorządów i długofalowej konsekwencji w działaniu władz samorządowych zaangażowanych w realizację Strategii. W przypadku braku możliwości zrealizowania przedsięwzięcia lub jego części ze środków programu FEL 2021–2027, partnerstwo przewiduje możliwość sfinansowania tych zadań z innych źródeł zewnętrznych.

■ Logika interwencji Strategii

W Strategii przyjęto logikę interwencji, w której celom i odpowiadającym im priorytetom/kierunkom działań przypisano odpowiednie rezultaty i wskaźniki oraz propozycje projektów do realizacji:

Źródło: Opracowanie własne.

6. ANALIZA SWOT

Narzędziem zastosowanym do przeprowadzenia analizy strategicznej obszaru Leśnej Krainy Jezior jest analiza SWOT – zestawienie **uwarunkowań wewnętrznych w postaci mocnych i słabych stron** oraz **określenie zewnętrznych szans i zagrożeń rozwojowych**. Analiza potraktowana została szeroko i kompleksowo, obejmując wszystkie istotne kwestie społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne obszaru partnerstwa **ze szczególnym uwzględnieniem kwestii związanych z wymiarem terytorialnym w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji**.

Metoda ta umożliwia zebranie oraz usystematyzowanie informacji o wewnętrznym potencjale obszaru partnerstwa, jak również dostrzeganych barierach, zwracając jednocześnie uwagę na pojawiające się w otoczeniu szanse i zagrożenia mające wpływ na funkcjonowanie i rozwój obszaru.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Bliska odległość od ważniejszych ośrodków miejskich regionu. 2. Korzystne położenie na obszarze o dużej atrakcyjności turystycznej – przyrodniczej i krajobrazowej (różnorodność i cenne przyrodniczo środowisko naturalne, duża lesistość, sieć hydrograficzna – jeziora, stawy, rzeki, Poleski Park Narodowy, Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, rezerваты, obszary chronionego krajobrazu). 3. Jeziora o wysokich walorach turystycznych i rekreacyjnych. 4. Rosnąca rozpoznawalność turystyczna obszaru Leśnej Krainy Jezior w regionie i kraju. 5. Szlaki turystyczne i ścieżki edukacyjne prowadzące przez najbardziej atrakcyjne tereny partnerstwa. 6. Trasy dla turystyki wykwalifikowanej (rowerowe, ornitologiczne, Poleski Szlak Konny). 7. Istniejące produkty turystyczne (kąpieliska, ścieżki edukacyjne) oraz lokalne produkty spożywcze. 8. Obiekty dziedzictwa kulturowego oraz ciekawa historia obszaru. 9. Znaczna powierzchnia użytków zielonych, sprzyjająca rozwojowi gospodarki hodowlanej. 10. Poprawa dostępności i jakości infrastruktury publicznej. 11. Poprawiająca się jakość zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej.	1. Niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę słabych gleb. 2. Niekorzystna sytuacja demograficzna (ujemny przyrost naturalny, ujemne saldo migracji, starzenie się społeczeństwa, depopulacja, niekorzystna struktura wiekowa). 3. Niewystarczający zakres usług skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych oraz seniorów. 4. Relatywnie wysoki zasięg korzystania z pomocy społecznej. 5. Niedostateczne wsparcie mieszkaniowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym ograniczona dostępność mieszkań socjalnych i innych form wsparcia lokalowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. 6. Niewystarczający poziom kwalifikacji zawodowych, niska aktywność zawodowa, odpływ wykształconej kadry do większych ośrodków. 7. Wysokie bezrobocie osób młodych, w tym osób wchodzących na rynek pracy, osób po 50 roku życia oraz istnienie ukrytego bezrobocia (bezrobocia agrarnego). 8. Trudności związane z aktywizacją zawodową osób długotrwale bezrobotnych. 9. Niewystarczające wsparcie dla wykorzystania potencjału produktów i usług lokalnych.

12. Czyste i nieskażone środowisko – potencjał rozwoju gospodarstw i upraw ekologicznych. 13. Korzystne warunki dla rozwoju energetyki pochodzącej ze źródeł odnawialnych. 14. Rozwój infrastruktury publicznej służącej aktywizacji gospodarczej obszaru i poprawie jakości życia mieszkańców. 15. Wzrost dostępności wychowania przedszkolnego i sieć szkół podstawowych zabezpieczająca potrzeby mieszkańców. 16. Tożsamość terytorialna oraz poczucie przynależności lokalnej. 17. Rosnące zaufanie mieszkańców obszaru do administracji samorządowej. 18. Rosnąca aktywność społeczna, wzrost znaczenia społeczności lokalnych w podejmowaniu decyzji dotyczących rozwoju obszaru. 19. Wzrost dynamiki zakładania działalności gospodarczej. 20. Zwiększający się poziom cyfryzacji i dostępności Internetu.	10. Brak kompleksowego systemu identyfikacji i promocji gospodarczej oraz oferty inwestycyjnej i turystycznej obszaru. 11. Niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna wysokiej jakości. 12. Zły stan lub brak infrastruktury turystycznej w niektórych lokalizacjach (brak pomostów, ciągów pieszo-rowerowych, punktów widokowych, zaplecza sanitarnego). 13. Niedostateczne oznakowanie szlaków i tras turystycznych (brak map turystycznych, tablic informacyjnych, punktów informacyjnych). 14. Niedostatek ogólnodostępnych miejsc rekreacji i przestrzeni integracji mieszkańców, służących budowaniu kapitału społecznego i poprawie jakości życia. 15. Niski poziom wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego w kreowaniu oferty turystycznej. 16. Postępujące zmniejszanie się bioróżnorodności obszaru wynikające z degradacji siedlisk, ekspansji gatunków inwazyjnych oraz braku lokalnych mechanizmów wsparcia ochrony przyrody. 17. Nieprzystosowanie parametrów technicznych dróg do obecnych i przyszłych obciążeń (stosunkowo duży udział dróg nieutwardzonych) oraz deficyty w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego (oświetlenie ulic, chodniki, ciągi pieszo-rowerowe, pobocza). 18. Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura sieciowa, przede wszystkim wodno-kanalizacyjna. 19. Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura segregacji oraz recyklingu odpadów. 20. Zróżnicowanie w dostępie do szerokopasmowego Internetu. 21. Niewystarczająca jakość zaawansowanych e-usług publicznych oraz niskie kompetencje cyfrowe osób po 50 roku życia blokujące możliwość korzystania z e-usług. 22. Istnienie obiektów użyteczności publicznej i budynków wielorodzinnych wymagających przeprowadzenia prac termomodernizacyjnych i remontowych, a także dostosowania do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. 23. Wysokie koszty energii zużywanej w budynkach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych.
--	--

	24. Niski wskaźnik upowszechnienia wychowania przedszkolnego w części gmin obszaru partnerstwa. 25. Częściowe niedostosowanie infrastruktury edukacyjnej do potrzeb uczniów ze szczególnymi potrzebami oraz braki infrastrukturalne w otoczeniu przedszkoli i szkół. 26. Niedostateczne wyposażenie służb ratunkowych w sprzęt i materiały do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków zagrożeń naturalnych. 27. Obserwowane zmiany klimatu powodujące konieczność pojęcia działań w zakresie retencji wody, poprawy gospodarki wodnej oraz adaptacji przestrzeni do ekstremalnych zjawisk pogodowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Wzrost znaczenia oraz rozwój infrastruktury energetyki odnawialnej (dążenie do samowystarczalności energetycznej). 2. Rozwój przetwórstwa spożywczego – skrócenie łańcucha dostaw, produkcja żywności o wysokiej jakości. 3. Wsparcie dla działań w zakresie modernizacji i specjalizacji rolnictwa (w tym rolnictwo ekologiczne i specjalistyczne). 4. Rozwój marki „Leśna Kraina Jezior” i powiązanie z konkretnymi produktami - turystyka / produkty lokalne / sieciowe produkty turystyczne (w tym związane z obsługą turystyki). 5. Zapotrzebowanie i moda na unikatową, kompleksową ofertę turystyczną i usługową (całoroczną), bazującą na produktach lokalnych . Wzrost znaczenia srebrnej gospodarki (w tym turystyki senioralnej). Rozwijająca się turystyka sentymalna. 6. Promocja produktów turystycznych, rolniczych, lokalnych oraz wspólnych inicjatyw – np. zintegrowany turystyczny portal internetowy Leśnej Krainy Jezior. 7. Rozwój bazy gastronomiczno-noclegowej wysokiej jakości. 8. Stworzenie systemu promocji i certyfikacji produktów lokalnych. 9. Wzrost znaczenia marki i produktów lokalnych dla mieszkańców obszaru (system promocji i dystrybucji produktów lokalnych dla mieszkańców). 10. Rozwój infrastruktury i usług dedykowanych osobom starszym - srebrna gospodarka (sprzyja temu sytuacja	1. Zmiany klimatyczne (m.in. zagrożenie suszami) - spadek efektywności produkcji rolniczej oraz postępujące zagrożenie dla cennych walorów środowiska przyrodniczego. 2. Brak systemowych rozwiązań dotyczących skrócenia łańcucha dostaw produktów rolniczych (przetwórstwo i dystrybucja). 3. Spadek intensywności powstawania i rozwoju przedsiębiorstw o charakterze pozarolniczym. 4. Utrzymujące się negatywne trendy demograficzne (zakłócenia lokalnych rynków pracy, zmiana profilu usług publicznych wskutek starzenia się społeczeństwa, rosnące koszty utrzymania infrastruktury społecznej, wpływ na politykę inwestycyjną jednostek samorządu terytorialnego, zanikanie więzi społeczno – kulturowych). 5. Zwiększające się obciążenia budżetów jednostek samorządu terytorialnego przy jednoczesnych zmniejszeniach dochodów (spadek wielkości nadwyżki operacyjnej, mniejsze nakłady na inwestycje związane z poprawą stanu infrastruktury publicznej i projekty zwiększające potencjał rozwojowy gmin). 6. Wzrost nakładów na zadania własne gmin (w tym: oświata, służba zdrowia, gospodarka odpadami). 7. Brak mocy przyłączeniowych do sieci energetycznej w kontekście rozwoju energetyki słonecznej. 8. Zapewnienie w dłuższym horyzoncie czasu konsekwentnych i profesjonalnych działań

demograficzna, walory przyrodnicze, ekologiczne i środowiskowe). 11. Zwiększenie ilości atrakcyjnych przestrzeni i obiektów publicznych oraz wykorzystanie potencjału przestrzeni publicznych na potrzeby ruchu turystycznego (rynków, skwerów). 12. Wykorzystanie szans rozwoju gmin i ich społeczności poprzez realizację wspólnych projektów i programów współpracy - projekty partnerskie, adaptacja dobrych praktyk. 13. Dynamiczny rozwój e-usług publicznych (administracja, ochrona zdrowia, edukacja). 14. Rozwój technologii umożliwiających pracę zdalną oraz wzrost znaczenia pracy zdalnej pozwalający na pobyt i pracę na obszarach położonych peryferyjnie, lecz atrakcyjnych jako miejsce zamieszkania. 15. Realizacja inwestycji publicznych mających na celu spadek bezrobocia i wzrost dochodów gmin. 16. Wykorzystanie położenia przygranicznego jako szansy dla rozwoju gospodarki (w tym turystyki). 17. Promocja i wykorzystanie istniejących i nowych terenów inwestycyjnych. 18. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia w lokalnych placówkach edukacyjnych. 19. Poprawa warunków nauczania poprzez zapewnienie lepszej dostępności do nowoczesnych narzędzi edukacyjnych. 20. Wzrost znaczenia aktywizacji zawodowej (działalność pozarolnicza, osoby starsze) w kontekście negatywnych trendów demograficznych. 21. Wzrost udziału mieszkańców w inicjatywach społecznych (zwiększenie wpływu na podejmowane decyzje), wzrastająca aktywność obywatelska. 22. Realizacja polityki zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym – wsparcie dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją. 23. Dostępność funduszy UE wspierających turystykę, przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, B+R, cyfryzację, gospodarkę niskoemisyjną i energetykę odnawialną.	oraz finansowania rozwoju marki „Leśna Kraina Jezior”. 9. Obserwowane zmiany klimatu stanowiące bardzo poważne zagrożenie i wpływające na wiele aspektów gospodarczych, społecznych i przestrzennych. 10. Niewystarczająca świadomość ekologiczna mieszkańców związana z przeciwdziałaniem zmianom klimatu. 11. Ryzyko pogłębiania się wykluczenia edukacyjnego uczniów ze specjalnymi potrzebami w wyniku braku odpowiednich inwestycji infrastrukturalnych. 12. Ograniczona atrakcyjność i konkurencyjność lokalnej oferty edukacyjnej, mogąca skutkować odpływem uczniów do lepiej wyposażonych placówek w innych gminach. 13. Ryzyko dalszego pogłębiania nierówności w dostępie do edukacji przedszkolnej między gminami, w tym migracja edukacyjna do lepiej wyposażonych ośrodków. 14. Niejednoznaczne i zmieniające się regulacje prawne dot. sprzedaży produktów lokalnych. 15. System finansowania inwestycji w ramach polityki spójności UE 2021 – 2027 (zwiększenie liczby inwestycji finansowanych w ramach instrumentów zwrotnych). 16. Rosnąca ilość programów i form wsparcia UE nieuwzględniających specyfiki i potrzeb obszaru, nadmierna biurokracja. 17. Niewystarczająca ilość środków finansowych na realizację wszystkich projektów wynikających z dokumentów strategicznych samorządów.
---	---

7. MISJA I WIZJA OBSZARU LEŚNEJ KRAINY JEZIOR

Misja obszaru Leśnej Krainy Jezior w zwięzły sposób precyzuje istotę działań samorządów partnerskich oraz podstawowe funkcje do spełnienia na rzecz zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Misja określa też rolę władz samorządowych jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład partnerstwa w procesie rozwoju wspólnoty lokalnej, w którym pełnią one rolę inicjatora przedsięwzięć rozwojowych podejmowanych przez podmioty publiczne, organizacje społeczne i przedsiębiorców. Jednocześnie samorządy są realizatorami własnych projektów uwzględniających potencjały, problemy oraz możliwości prawne, organizacyjne i finansowe poszczególnych jednostek.

Realizacji celów rozwojowych towarzyszy zmieniający się i rosnący poziom wymagań i oczekiwań różnych środowisk i grup społecznych dążących do tego aby obszar Leśnej Krainy Jezior stanowił region przyjazny mieszkańcom i inwestorom, był nowoczesny, dynamiczny, innowacyjny, oferujący atrakcyjne miejsca pracy oraz dobre warunki do życia i samorealizacji. Jednocześnie plany i bieżące działania samorządów muszą uwzględniać nowe wyzwania zewnętrzne, na które władze gmin powinny reagować, niwelując zagrożenia i wykorzystując swoje szanse rozwojowe.

MISJA obszaru LEŚNEJ KRAINY JEZIOR

Wspólne kształtowanie i wspieranie zrównoważonego rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego obszaru partnerstwa, we współpracy z kluczowymi interesariuszami - lokalnymi samorządami, mieszkańcami, przedsiębiorcami i organizacjami społecznymi, z uwzględnieniem lokalnych zasobów, specjalizacji oraz rzeczywistych potrzeb społeczności, przy jednoczesnym poszanowaniu przyrody i dziedzictwa kulturowego.

Wizja rozwoju obszaru Leśnej Krainy Jezior jest projekcją pożądanego stanu rzeczywistości lokalnej w perspektywie 2030 roku. Określa stan docelowy, do którego dążą samorządy partnerskie, tj. mieszkańcy, władze samorządowe oraz partnerzy społeczni i gospodarczy, wykorzystując przy tym możliwości płynące z własnych atutów oraz szans pojawiających się w otoczeniu. Wizja ukierunkowana jest perspektywicznie, określając cel do jakiego zmierza obszar Leśnej Krainy Jezior. Wskazuje ona zasadniczy kierunek podejmowanych działań.

WIZJA obszaru LEŚNEJ KRAINY JEZIOR

W 2030 roku Leśna Kraina Jezior jest rozpoznawalnym i cenionym obszarem turystycznym, który w pełni wykorzystuje swój unikalny potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy. Nowoczesna i dostępna infrastruktura turystyczna, efektywna promocja marki Leśna Kraina Jezior oraz konsekwentne działania na rzecz budowania rozpoznawalności obszaru partnerstwa przyciągają coraz większą liczbę turystów i inwestorów. Dzięki zrównoważonemu rozwojowi, wysokojakościowym usługom publicznym oraz wsparciu dla lokalnych społeczności i przedsiębiorców, obszar staje się coraz bardziej atrakcyjnym miejscem do życia, wypoczynku i prowadzenia działalności gospodarczej.

Odpowiedzialna polityka społeczna, rozwój zielonej energii, inwestycje w efektywność energetyczną, gospodarkę obiegu zamkniętego, wspierają przekształcenie partnerstwa w nowoczesny, ekologiczny i przyjazny mieszkańcom obszar, który skutecznie odpowiada na wyzwania demograficzne i klimatyczne. Zwiększenie retencji wodnej obszaru partnerstwa wpływa na poprawę bezpieczeństwa hydrologicznego, ograniczenie skutków suszy i ekstremalnych zjawisk pogodowych, a także sprzyja zachowaniu bioróżnorodności i podnosi walory krajobrazowe. Dobrze wyposażone służby ratownicze oraz systemy zarządzania kryzysowego zwiększają bezpieczeństwo mieszkańców i odwiedzających.

8. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ

Cele strategiczne i cele szczegółowe (kierunki działań), zostały określono w oparciu o:

- wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru Leśnej Krainy Jezior,
- wnioski z analizy mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT),
- wnioski z analizy powiązań funkcjonalnych partnerstwa,
- wnioski z analizy problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych partnerstwa,
- wnioski i uwagi uzyskane w procesie partycypacji społecznej,
- uwarunkowania zewnętrzne dotyczące spójności z celami polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju oraz celami polityki spójności 2021- 2027, **ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań realizacji Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw JST z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim.**

CELE STRATEGICZNE I CELE SZCZEGÓŁOWE (KIERUNKI DZIAŁAŃ)

1. WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ

- 1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej
- 1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych

2. TRANSFORMACJA ENERGETYCZNA ORAZ OCHRONA ŚRODOWISKA I KLIMATU

- 2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych
- 2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami
- 2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności

3. WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

- 3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych
- 3.2. Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej

Niniejsza Strategia jest Strategią Innych Instrumentów Terytorialnych w rozumieniu ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 - 2027. Jednocześnie niniejsza Strategia nie jest identyfikowana jako strategia rozwoju ponadlokalnego zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym.

W związku z tym zaprojektowany schemat celów odnosi się jedynie do stymulowania tych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru, które są dedykowane do objęcia wsparciem w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w

województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 lub preferowane do wspierania w ramach strategii terytorialnych.

9. REALIZACJA CELÓW STRATEGII ZE WSKAZANIEM PODEJŚCIA ZINTEGROWANEGO

9.1. Cel strategiczny 1: Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej

Problemy i potrzeby na jakie odpowiada cel:

- niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego,
- brak spójnej i zintegrowanej oferty turystycznej obszaru – infrastruktura, produkty i usługi turystyczne nie są w pełni dostosowane do nowoczesnych standardów i oczekiwań mieszkańców oraz turystów,
- brak kompleksowego systemu identyfikacji i promocji oraz oferty turystycznej,
- niewystarczające wsparcie dla wykorzystania potencjału produktów i usług lokalnych,
- sezonowość oferty turystycznej,
- duża konkurencyjność rynkowa innych obszarów turystycznych oraz kulturalnych w skali województwa i kraju,
- zły stan lub brak infrastruktury turystycznej w niektórych lokalizacjach (pomostów, ciągów pieszo-rowerowych, punktów widokowych, zaplecza sanitarnego),
- niedostateczne oznakowanie szlaków i tras turystycznych (brak map turystycznych, tablic informacyjnych, punktów informacyjnych),
- niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna wysokiej jakości,
- niedostatek ogólnodostępnych miejsc rekreacji i przestrzeni integracji mieszkańców, służących budowaniu kapitału społecznego i poprawie jakości życia,
- niedostatecznie rozwinięte e-usługi publiczne, ograniczające dostęp mieszkańców do nowoczesnych i efektywnych form kontaktu z administracją publiczną.

Potencjały obszaru, które będą wzmacniane w trakcie realizacji celu:

- różnorodne i cenne przyrodniczo środowisko naturalne i krajobrazowe (duża lesistość, sieć hydrograficzna – jeziora, stawy, rzeki, Poleski Park Narodowy, Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, rezerваты, obszary chronionego krajobrazu),
- istniejące produkty turystyczne stanowiące potencjał do rozwoju turystyki, oferty w zakresie odpoczynku i integracji społecznej mieszkańców obszaru (szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne, trasy dla turystyki wykwalifikowanej, kąpieliska),
- wzrost pozycji obszaru na rynku turystycznym – potencjał do tworzenia nowych oraz unowocześniania istniejących produktów turystycznych,
- rosnący popyt na usługi turystyczne,
- korzystne położenie i bliska odległość od ważniejszych ośrodków miejskich regionu,
- rosnąca rozpoznawalność turystyczna obszaru Leśnej Krainy Jezior w regionie i kraju,
- rosnąca świadomość lokalnej społeczności na temat specyfiki obszaru,
- tożsamość terytorialna oraz poczucie przynależności lokalnej,
- zwiększający się poziom cyfryzacji i dostępności Internetu.

Terytorialność celu:

Interwencje w ramach Celu strategicznego 1, realizowane w ramach instrumentu terytorialnego, będą miały wpływ na wszystkie gminy partnerstwa i będą spełniać jeden z dwóch warunków tj. będą projektami partnerskimi w rozumieniu art. 39 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 lub deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury lub objęcie wsparciem mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Zaangażowanie partnerów:

W realizacji projektów w ramach Celu strategicznego 1 zaangażowani będą partnerzy instytucjonalni i społeczni, zgodnie ze specyfiką projektów dotyczących rozwoju usług i infrastruktury związanej z podniesieniem atrakcyjności turystycznej obszaru partnerstwa oraz rozwoju elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych.

9.2. Cel strategiczny 2: Transformacja energetyczna oraz ochrona środowiska i klimatu

Problemy i potrzeby na jakie odpowiada cel:

- konieczność termomodernizacji i zwiększenia efektywności energetycznej części obiektów publicznych i budynków wielorodzinnych,
- wzrost kosztów utrzymania obiektów publicznych o niskiej efektywności energetycznej,
- niewystarczające wykorzystanie odnawialnych źródeł energii,
- wysokie koszty energii zużywanej w budynkach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych,
- niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna,
- niedostatecznie rozwinięta infrastruktura segregacji oraz recyklingu odpadów,
- zmiany klimatu powodujące konieczność zwiększenia bezpieczeństwa ekologicznego obszaru oraz pojęcia działań w zakresie retencji wody, poprawy gospodarki wodnej oraz adaptacji przestrzeni do ekstremalnych zjawisk pogodowych,
- niedostateczne wyposażenie służb ratunkowych w sprzęt i materiały do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków zagrożeń naturalnych,
- wzrost ryzyka pożarowego na terenach leśnych w wyniku zmian klimatu i okresowych niedoborów wody,
- postępujące zmniejszanie się bioróżnorodności obszaru wynikające z degradacji siedlisk, ekspansji gatunków inwazyjnych oraz braku lokalnych mechanizmów wsparcia ochrony przyrody.

Potencjały obszaru, które będą wzmacniane w trakcie realizacji celu:

- korzystne warunki do wykorzystania i rozwoju odnawialnych źródeł energii,
- wzrost znaczenia energetyki ze źródeł odnawialnych,
- zwiększenie efektywności energetycznej obiektów publicznych i budynków wielorodzinnych,
- działania w zakresie przystosowania się do zmian klimatu oraz zapobieganie ryzykom związanym z klimatem,
- wsparcie inwestycji związanych z adaptacją do zmian klimatycznych – energetyka odnawialna, efektywność energetyczna, transport niskoemisyjny,
- liczne i aktywne jednostki OSP, zaangażowane w działania na rzecz bezpieczeństwa, integracji i aktywizacji lokalnych społeczności,
- wysokie walory przyrodnicze oraz duża różnorodność biologiczna i krajobrazowa obszaru partnerstwa.

Terytorialność celu:

Interwencje w ramach Celu strategicznego 2 będą miały wpływ na wszystkie gminy partnerstwa i będą spełniać jeden z dwóch warunków tj. będą projektami partnerskimi w rozumieniu art. 39 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 lub deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury lub objęcie wsparciem mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Zaangażowanie partnerów:

W realizacji projektów w ramach Celu strategicznego 2 zaangażowani będą partnerzy instytucjonalni i społeczni, zgodnie ze specyfiką projektów dotyczących rozwoju energetyki ze źródeł odnawialnych, efektywności energetycznej, gospodarki wodno - ściekowej, gospodarki odpadami, adaptacji do zmian klimatu, bezpieczeństwa ekologicznego oraz ochrony bioróżnorodności.

9.3. Cel strategiczny 3: Wzrost jakości życia i spójności społecznej

Problemy i potrzeby na jakie odpowiada cel:

- postępujące starzenie się społeczeństwa, które wpływa na spadek liczby osób w wieku produkcyjnym aktywnych zawodowo oraz zwiększanie się liczby osób w wieku poprodukcyjnym wymagających wsparcia, asystentury i opieki;
- niewystarczający zakres usług skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych, seniorów oraz ich opiekunów,
- infrastruktura społeczna nie w pełni dostosowana do potrzeb seniorów i osób z niepełnosprawnościami,
- niski wskaźnik upowszechnienia wychowania przedszkolnego w części gmin obszaru partnerstwa,
- braki infrastrukturalne w otoczeniu przedszkoli (m.in. brak lub zły stan infrastruktury i terenów rekreacyjnych),

- częściowe niedostosowanie infrastruktury przedszkolnej do potrzeb dzieci ze szczególnymi potrzebami, w tym brak odpowiednich warunków lokalowych, sprzętu oraz występowanie barier architektonicznych utrudniających dostępność,
- niedostateczne wsparcie mieszkaniowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym ograniczona dostępność mieszkań socjalnych i innych form wsparcia lokalowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

Potencjały obszaru, które będą wzmacniane w trakcie realizacji celu:

- rozwój usług społecznych związanych z negatywnymi zjawiskami demograficznymi (osoby starsze, zagrożone wykluczeniem społecznym, samotne),
- wzrost jakości usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych świadczonych na terenie partnerstwa,
- poprawa dostępności infrastruktury i usług publicznych dla osób ze szczególnymi potrzebami,
- poprawa dostępności mieszkańców do dziennych form wsparcia dla osób z problemami w funkcjonowaniu,
- aktywnie działające organizacje pozarządowe,
- wzrost dostępności wychowania przedszkolnego.

Terytorialność celu:

Interwencje w ramach Celu strategicznego 3 będą miały wpływ na wszystkie gminy partnerstwa i będą spełniać jeden z dwóch warunków tj. będą projektami partnerskimi w rozumieniu art. 39 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 lub deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury lub objęcie wsparciem mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Zaangażowanie partnerów:

W realizacji projektów w ramach Celu strategicznego 3 zaangażowani będą partnerzy instytucjonalni i społeczni, zgodnie ze specyfiką projektów dotyczących poprawy jakości usług i infrastruktury społecznej i edukacyjnej.

10. OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA

Określając poniższe rezultaty i wskaźniki planowanych kierunków działań uwzględniono:

- powiązanie wskaźników realizacji celów szczegółowych Strategii (kierunków działań) ze wskaźnikami programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 opisanymi w Szczegółowym Opisie Priorytetów Programu,
- uwarunkowania wynikające z dokumentów strategicznych i operacyjnych na poziomie regionalnym i krajowym,
- zasady dotyczące planowania i wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim,
- dostępność danych na potrzeby monitoringu wskaźników,
- możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów obszaru partnerstwa,
- plany samorządów oraz możliwości współpracy jednostek w realizacji projektów partnerskich.

Pomiar wartości wskaźników osiągnięcia celów strategicznych nastąpi dwukrotnie – w roku 2028, i w roku 2030.

Na obecnym etapie prac nad Strategią i projektami samorządy wchodzące w skład partnerstwa Leśnej Krainy Jezior nie dysponują narzędziami i danymi do wprowadzenia wartości wskaźników. Wartości wskaźników zostaną określone w oparciu o uzyskaną dokumentację projektową i techniczną poszczególnych projektów przewidzianych do realizacji w formule IIT. Stosowne uzupełnienia zostaną dokonane po ich ustaleniu i uzyskaniu w trybie aktualizacji Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030.

Cel strategiczny 1: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ

Kierunek działania 1.1	Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej
Planowane rezultaty	
▪ Zwiększenie atrakcyjności turystycznej obszaru Leśnej Krainy Jezior. ▪ Dostosowanie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej do wymaganych przez turystów standardów i norm. ▪ Poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych na obszarze Leśnej Krainy Jezior. ▪ Rozwój marki terytorialnej „Leśna Kraina Jezior”. ▪ Aktualizacja produktów turystycznych i integracja oferty turystycznej w oparciu o atrakcje przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe i produkty lokalne.	

- Rozbudowa i modernizacja sieci ścieżek oraz szlaków rowerowych, które umożliwią aktywne zwiedzanie obszaru i połączą kluczowe atrakcje turystyczne Leśnej Krainy Jezior.
- Zwiększenie dostępności ogólnodostępnych przestrzeni rekreacyjnych i integracyjnych, sprzyjających budowaniu kapitału społecznego oraz poprawie jakości życia mieszkańców.

Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend

Wskaźniki produktu:

- WLWK-PLRO137 - Długość utworzonych szlaków turystycznych ↗
- WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem ↗
- WLWK-PLRO144 - Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego ↗
- WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO112 - Podmioty zaangażowane w przygotowanie i realizację strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem ↗

Kierunek działania 1.2

Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych

Planowane rezultaty

- Rozwój e-administracji i e-usług publicznych.
- Zapewnienie jak największej liczby wysokiej jakości usług publicznych dostępnych na najwyższych poziomach dojrzałości.
- Wzrost liczby użytkowników nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych.
- Modernizacja zaplecza teleinformatycznego zapewniająca tworzenie i implementację nowoczesnych systemów e-administracji.
- Wzrost zainteresowania obywateli i przedsiębiorców powszechnym korzystaniem z e- usług publicznych.
- Podniesienie kompetencji pracowników administracji w zakresie e-usług publicznych i cyberbezpieczeństwa.

Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend**Wskaźniki produktu:**

- WLWK-RCO014 - Instytucje publiczne otrzymujące wsparcie na opracowywanie usług, produktów i procesów cyfrowych ↗
- WLWK-PLRO013 - Liczba osób objętych szkoleniami w zakresie kompetencji cyfrowych ↗
- WLWK-PLRO010 - Liczba podmiotów, które udostępniły informacje sektora publicznego /dane prywatne on-line ↗
- WLWK-PLRO014 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie cyberbezpieczeństwa ↗
- WLWK-PLRO008 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie rozwoju usług, produktów i procesów cyfrowych ↗
- WLWK-PLRO160 - Liczba rozwiązań wykorzystujących informacje sektora publicznego/dane prywatne ↗
- WLWK-PLRO012 - Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości co najmniej 4 – transakcja ↗

Wskaźniki rezultatu

- WLWK-RCR011 - Użytkownicy nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych ↗

Cel strategiczny 2: TRANSFORMACJA ENERGETYCZNA ORAZ OCHRONA ŚRODOWISKA I KLIMATU

Kierunek działania 2.1	Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych
Planowane rezultaty	
▪ Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie energochłonności budynków. ▪ Poprawa bilansu energetycznego budynków poprzez zmniejszenie zapotrzebowania na energię. ▪ Obniżenie kosztów zużycia energii w budynkach użyteczności publicznej i gospodarstwach domowych. ▪ Zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym obszaru. ▪ Redukcja emisji gazów cieplarnianych i poprawa jakości powietrza dzięki wykorzystaniu czystych źródeł energii.	

Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend**Wskaźniki produktu:**

- WLWK-RCO019 - Budynki publiczne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej ↗
- WLWK-PLRO027 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii cieplnej ze źródeł OZE ↗
- WLWK-PLRO026 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗
- WLWK-PLRO036 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE ↗
- WLWK-PLRO034 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE ↗
- WLWK-PLRO238 - Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej ↗
- WLWK-PLRO208 - Pojemność magazynów energii elektrycznej ↗
- WLWK-PLRO023 - Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków ↗
- WLWK-PLRO025 - Liczba zmodernizowanych źródeł ciepła (innych niż indywidualne) ↗
- WLWK-RCO018 - Lokale mieszkalne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej ↗
- WLWK-PLRO022 - Powierzchnia użytkowa budynków mieszkalnych poddanych termomodernizacji ↗
- WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR032 - Dodatkowa moc zainstalowana odnawialnych źródeł energii ↗
- WLWK-PLRR013 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗
- WLWK-PLRR014 - Ilość wytworzonej energii cieplnej ze źródeł OZE ↗
- WLWK-PLRR012 - Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej ↗
- WLWK-PLRR011 - Ilość zaoszczędzonej energii elektrycznej ↗
- WLWK-RCR050 - Ludność odnosząca korzyści ze środków na rzecz jakości powietrza ↗
- WLWK-PLRR073 - Roczne zużycie energii pierwotnej w: budynkach publicznych ↘
- WLWK-PLRR072 - Roczne zużycie energii pierwotnej w: lokalach mieszkalnych ↘
- WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych ↘

Kierunek działania 2.2	Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami
Planowane rezultaty	
▪ Poprawa efektywności systemów zaopatrzenia w wodę, odprowadzania i oczyszczania ścieków. ▪ Zwiększenie liczby mieszkańców z dostępem do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. ▪ Ograniczenie awarii i strat w sieci wodociągowej oraz poprawa jakości wody pitnej. ▪ Redukcja zanieczyszczeń gleb i wód powierzchniowych. ▪ Poprawa organizacji funkcjonowania gospodarki odpadami komunalnymi. ▪ Zwiększenie poziomu selektywnej zbiórki odpadów i udziału odpadów poddanych recyklingowi oraz ograniczenie ilości odpadów trafiających na składowiska.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO047 - Długość wybudowanej sieci kanalizacyjnej ↗ ▪ WLWK-PLRO045 - Długość wybudowanej sieci wodociągowej ↗ ▪ WLWK-PLRO056 - Liczba doposażonych stacji uzdatniania wody ↗ ▪ WLWK-PLRO055 - Liczba przebudowanych stacji uzdatniania wody ↗ ▪ WLWK-PLRO049 - Liczba nowych indywidualnych / przydomowych oczyszczalni ścieków ↗ ▪ WLWK-PLRO052 - Liczba rozbudowanych / przebudowanych / zmodernizowanych oczyszczalni ścieków komunalnych ↗ ▪ WLWK-RCO032 - Wydajność nowo wybudowanych lub zmodernizowanych instalacji oczyszczania ścieków ↗ ▪ WLWK-RCO107 - Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów ↗ ▪ WLWK-PLRO060 - Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK) ↗ Wskaźniki rezultatu: ▪ WLWK-PLRR038 - Ludność podłączona do wybudowanej lub zmodernizowanej zbiorczej kanalizacji sanitarnej ↗ ▪ WLWK-RCR041 - Ludność przyłączona do udoskonalonych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę ↗ ▪ WLWK-RCR042 - Ludność przyłączona do zbiorowych systemów oczyszczania ścieków co najmniej II stopnia ↗ ▪ WLWK-RCR043 - Straty wody w zbiorowych systemach zaopatrzenia w wodę ↘ ▪ WLWK-PLRR018 - Wielkość ładunku ścieków poddanych ulepszonemu oczyszczaniu ↗ ▪ PROG-FELCR06 - Ludność podłączona do nowo wybudowanych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę ↗	

- WLWK-PLRR019 - Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych ➡
- WLWK-RCR103 - Odpady zbierane selektywnie ➡

Kierunek działania 2.3	Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności
Planowane rezultaty	
▪ Podniesienie jakości działania służb ratowniczo – gaśniczych poprzez zakup nowoczesnego sprzętu. ▪ Wzrost kompetencji i sprawność funkcjonowania jednostek ratowniczo – gaśniczych. ▪ Zwiększenie bezpieczeństwa przeciwpożarowego na obszarach leśnych. ▪ Wzrost poziomu bezpieczeństwa mieszkańców. ▪ Poprawa bilansu wodnego i zwiększenie odporności lokalnych ekosystemów na skutki suszy i zmian klimatu. ▪ Zwiększenie pojemności retencyjnej na obszarze partnerstwa poprzez budowę zbiorników magazynujących wody opadowe i roztopowe. ▪ Zwiększenie skuteczności lokalnych działań na rzecz ochrony bioróżnorodności i przeciwdziałania zagrożeniom ekologicznym.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO041 - Liczba jednostek służb ratowniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof ➡ ▪ WLWK-RCO028 - Powierzchnia objęta środkami ochrony przed niekontrolowanymi pożarami ➡ ▪ WLWK-PLRO044 - Pojemność obiektów małej retencji ➡ ▪ PROG-FELCO01 - Liczba wspartych obiektów związanych z ochroną przyrody ➡ ▪ WLWK-PLRO073 – Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjnoedukacyjnych kształtujących świadomość ekologiczną ➡ Wskaźniki rezultatu: ▪ WLWK-RCR035 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przeciwpowodziowej ➡ ▪ WLWK-RCR037 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przed klęskami żywiołowymi związanymi z klimatem (oprócz powodzi lub niekontrolowanych pożarów) ➡ ▪ WLWK-RCR036 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przed niekontrolowanymi pożarami ➡	

- WLWK-PLRR044 - Liczba inwazyjnych gatunków obcych, wobec których podjęto działania ograniczające ich negatywny wpływ ↗

Cel strategiczny 3: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Kierunek działania 3.1	Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych
Planowane rezultaty	
▪ Poprawa jakości infrastruktury i usług pomocy oraz integracji społecznej. ▪ Wzrost dostępności mieszkańców obszaru do infrastruktury i usług pomocy społecznej. ▪ Zwiększenie dostępności obiektów świadczących usługi społeczne dla osób starszych, zagrożonych wykluczeniem społecznym, osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów. ▪ Zwiększenie dostępności lokali mieszkalnych dla osób w trudnej sytuacji życiowej i materialnej. ▪ Przygotowanie osób z niepełnosprawnościami i osób w trudnych sytuacjach życiowych do samodzielnego życia w środowisku lokalnym.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗ ▪ WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗ ▪ WLWK-PLRO205 - Liczba wspartych obiektów, w których realizowane są usługi społeczne ↗ ▪ WLWK-RCO065 - Pojemność nowych lub zmodernizowanych lokali socjalnych ↗ Wskaźniki rezultatu: ▪ WLWK-RCR067 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych lokali socjalnych ↗ ▪ WLWK-PLRR105 - Roczna liczba użytkowników obiektów świadczących usługi społeczne ↗ ▪ PROG-FELCR02 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych podmiotów realizujących usługi społeczne ↗	
Kierunek działania 3.2	Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej
Planowane rezultaty	

- Rozwój oraz wzmocnienie potencjału sprzętowego i infrastrukturalnego ośrodków wychowania przedszkolnego.
- Poprawa stanu infrastruktury włączającej dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
- Wzrost dostępności wychowania przedszkolnego.
- Poprawa wyposażenia ośrodków wychowania przedszkolnego w nowoczesny sprzęt dydaktyczny dostosowany do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami.

Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend

Wskaźniki produktu:

- WLWK-PLRO124 - Liczba doposażonych przedszkoli ↗
- WLWK-PLRO123 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych przedszkoli ↗
- WLWK-RCO066 - Pojemność klas w nowych lub zmodernizowanych placówkach opieki nad dziećmi ↗
- WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗
- WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR070 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek opieki nad dziećmi ↗
- PROG-FELCR09 - Liczba osób z niepełnosprawnościami korzystających ze wspartych dostosowanych obiektów ↗

11. OPIS ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA SŁUŻĄCEGO ZASPOKOJENIU ZIDENTYFIKOWANYCH POTRZEB ROZWOJOWYCH I WYKORZYSTANIU POTENCJAŁU OBSZARU PARTNERSTWA LEŚNEJ KRAINY JEZIOR

11.1. Integracja kontekstowa w zakresie priorytetów SRWL 2030 oraz celów polityki spójności

Konsekwencję i logikę podejścia zintegrowanego w procesie definiowania celów i kierunków działań Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030 zapewnia integracja kontekstowa dotycząca **zachowania spójności z modelem zrównoważonego rozwoju województwa lubelskiego**, który ma charakter funkcjonalny i oparty jest o cztery filary zakładające:

- zrównoważony terytorialnie rozwój regionu,
- integrację zasobów i potencjałów,
- stymulowanie racjonalnymi wyborami strategicznymi,
- ukierunkowanie na osiągnięcie wysokiej jakości życia.

Ważnym aspektem w określaniu celów i kierunków działań Strategii oraz zapewnieniu integracji kontekstowej jest **zgodność z horyzontalnymi zasadami współpracy** przedstawionymi w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju i determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL 2030:

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.

Wykorzystanie modeli, zasad, rekomendacji i celów zawartych w SRWL 2030 było ważnym aspektem w zintegrowanym podejściu do formułowaniu celów Strategii terytorialnej Leśnej

Krainy Jezior na lata 2025-2030, szczególnie w kontekście wykorzystania dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego zapewniających większą efektywność wydatkowania środków publicznych i koncentrację na realizacji projektów prorozwojowych.

Analizując problemy, potencjały i przewagi konkurencyjne obszaru partnerstwa oraz określając cele Strategii **zapewniono integrację kontekstową z celami operacyjnymi SRWL 2030.**

**Integracja celów Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030
z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030**

Cele strategiczne Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030	Cele operacyjne / kierunki działań Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030
Cel strategiczny 1: Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej	1.4. Umacnianie marki lubelskich produktów żywnościowych: – działania na rzecz rozwijania oferty produktów tradycyjnych i regionalnych oraz ekologicznych; – popularyzacja informacji oraz kształtowanie świadomości wśród potencjalnych odbiorców na temat właściwości produktów żywnościowych produkowanych w regionie; – promowanie i wsparcie marketingowe lubelskich produktów żywnościowych. 2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej – rozwijanie portfolio cyfrowych usług oraz udostępnianie ich dla mieszkańców, przedsiębiorców i turystów. 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich – stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości; – wspieranie usług publicznych służących rozwijaniu działalności kulturalnej, wzmacnianiu poczucia tożsamości lokalnej i budowie społeczeństwa obywatelskiego. 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu: – wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym; – upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych; – rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki; – rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej. 4.6. Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania:

	– wspieranie sieciowych inicjatyw ponadlokalnych wpływających na pobudzenie rozwoju gospodarczego oraz wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnych; – budowa wizerunku regionu i kreowanie tożsamości marki województwa lubelskiego; – podnoszenie kompetencji cyfrowych kadr zarządzających oraz pracowników podmiotów publicznych, w tym w zakresie cyberbezpieczeństwa.
Cel strategiczny 2: Transformacja energetyczna oraz ochrona środowiska i klimatu	2.4. Ochrona walorów środowiska: – wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek; – wspieranie działań i rozwiązań na rzecz zwiększania efektywności energetycznej budynków i infrastruktury publicznej oraz ograniczania niskiej emisji; – rozwój niskoemisyjnych i zeroemisyjnych mocy wytwórczych, energetyki rozproszonej opartej m.in. o komponent prosumencki; – wdrażanie systemu racjonalnej gospodarki odpadami nastawionej na zwiększenie ponownego ich wykorzystania, recyklingu i odzysku surowców i energii, – ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności. 4.5. Bezpieczeństwo publiczne: – wspieranie służb odpowiedzialnych za usuwanie skutków gwałtownych zjawisk klimatycznych/klęsk żywiołowych oraz służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne.
Cel strategiczny 3: Wzrost jakości życia i spójności społecznej	2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich: – poprawa dostępności do świadczonych podstawowych usług społecznych. 3.3. Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej: – rozwój infrastruktury i usług opieki nad osobami starszymi oraz osób z niepełnosprawnościami, a także rozwiązań służących utrzymaniu ich samodzielności. 4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego: – upowszechnianie usług edukacji przedszkolnej oraz podnoszenie jej jakości; 4.3. Włączenie i integracja społeczna: – wspieranie przedsięwzięć na rzecz integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób i rodzin wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem, wykluczeniem społecznym; – rozwój usług opiekuńczych dedykowanych różnym grupom społecznym, m.in. osobom z niepełnosprawnościami, osobom

	starszym, osobom niesamodzielnym, poprzez zwiększenie roli form środowiskowych (zdeinstytucjonalizowanych).
--	---

W celu zapewnienia podejścia zintegrowanego na poziomie celów szczegółowych (kierunków działań) Strategii oraz zwiększenia możliwości finansowania przedsięwzięć strategicznych, szczególnie w zakresie Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji, **zapewniono integrację kontekstową celów szczegółowych Strategii z celami szczegółowymi polityki spójności na lata 2021 – 2027.**

Integracja kierunków działań Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030 z celami szczegółowymi polityki spójności na lata 2021-2027

Kierunki działań Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030	Cele szczegółowe polityki spójności na lata 2021-2027
1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	Cs 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie
1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	Cs1 (ii) Czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych
2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych	Cs 2(i) Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych Cs 2(ii) Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju
2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Cs 2(v) Wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej Cs 2(vi) Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej
2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności	Cs 2(iv) Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego Cs 2(vii) Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia
3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	Cs 4(iii) Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne

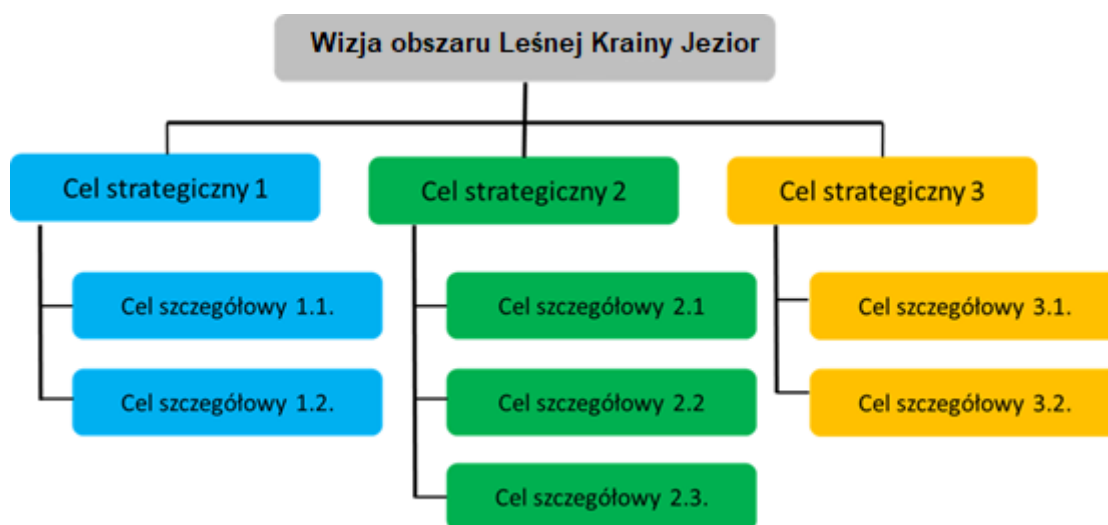
3.2. Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej

Cs 4(ii) Poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online

11.2. Integracja strategiczna na poziomie celów strategicznych i kierunków działań Strategii

Realizacja celów Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030 ze wskazaniem podejścia zintegrowanego opisana została w Rozdziale 9.

Integracja na poziomie formułowania celów Strategii realizowana jest poprzez zintegrowane podejście do stwierdzonych problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych według następującej logiki interwencji:

Źródło: Opracowanie własne

Integracja powiązanych ze sobą celów strategicznych i kierunków działań polega na ich wspólnej realizacji w kontekście zakładanej wizji obszaru Leśnej Krainy Jezior. Oznacza to bezpośredni wpływ działań związanych ze wzrostem konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej (Cel strategiczny 1), transformacją energetyczną oraz ochroną środowiska i klimatu (Cel strategiczny 2) oraz wzrostem jakości życia i spójności społecznej (Cel strategiczny 3) na poprawę atrakcyjności Leśnej Krainy Jezior jako obszaru do zamieszkania, pracy, inwestowania i spędzania wolnego czasu, posiadającego nowoczesną infrastrukturę i usługi publiczne dedykowane mieszkańcom, przedsiębiorcom i turystom. Realizacja celów strategicznych integruje działania samorządów partnerskich i zapewnia aktywne wsparcie dla rozwoju, dostosowanych do potrzeb mieszkańców usług publicznych oraz odpowiedzialnej polityki społecznej, które stopniowo zmniejszają negatywne trendy demograficzne. Jednocześnie dzięki inwestycjom w usługi społeczne, infrastrukturę publiczną, zieloną energię, gospodarkę odpadami i turystykę poprawia się jakość życia mieszkańców oraz zachodzi stopniowa transformacja w kierunku gospodarki neutralnej dla środowiska.

11.3. Integracja na poziomie celów szczegółowych (kierunków działań)

Zintegrowane podejście do rozwiązywania problemów społecznych, gospodarczych i środowiskowych oraz do rozwoju potencjałów i przewag konkurencyjnych obszaru Leśnej

Krainy Jezior realizowane jest poprzez **wzajemne powiązanie i integrację celów szczegółowych (kierunków działań)** Strategii zgodnie z poniższą tabelą:

**Integracja i powiązanie celów szczegółowych Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior
na lata 2025 - 2030**

Kierunki działań Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030	Powiązanie
1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych 2.2 Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami 2.3 Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności 3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych
1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych
2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych	2.2 Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami 2.3 Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności 3.1 Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych 3.2 Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej
2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 2.1 Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych 2.3 Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności
2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 2.1 Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych 2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami
3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej

	1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych 2.1 Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych 3.2 Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej
3.2. Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej	2.1 Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych 3.1 Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych

Potwierdzenie zintegrowania powiązanych wzajemnie celów szczegółowych ma swoje odzwierciedlenie w zakresie projektów realizowanych w ramach każdego kierunku działań oraz odpowiadających im wskaźników produktu i rezultatu opisanych w Rozdziale 10.

11.4. Integracja na poziomie projektów

Projekty zawarte w Strategii Leśnej Krainy Jezior są potencjalnie dedykowane do realizacji:

- w ramach **działań programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 dedykowanych dla Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji**:
 1. Działanie FELU.04.04 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych.
 2. Działanie FELU.04.09 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych.
 3. Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie.
- w ramach **działań programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, w których przewidziano preferencje dla projektów wynikających ze strategii terytorialnych** przygotowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego:
 1. Działanie FELU.02.01 Cyfrowe Lubelskie.
 2. Działanie FELU.03.01 Bezpieczeństwo ekologiczne.
 3. Działanie FELU.03.02 Dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy.
 4. Działanie FELU.03.04 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa.
 5. Działanie FELU.03.06 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym.
 6. Działanie FELU.03.10 Ochrona bioróżnorodności na obszarach poza formami ochrony przyrody.
 7. Działanie FELU.07.01 Infrastruktura przedszkolna.
 8. Działanie FELU.07.06 Infrastruktura usług i integracji społecznej.

Przedsięwzięcia zidentyfikowane w Strategii i zaplanowane do realizacji w ramach instrumentu terytorialnego spełniają wymogi dla **projektów zintegrowanych**, określone w dokumencie pn. Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, gdzie wskazano, że projekt zintegrowany to projekt, który wpisuje się w cele

rozwoju obszaru funkcjonalnego objętego instrumentem i jest ukierunkowany na rozwiązywanie wspólnych problemów rozwojowych – oznacza to, że projekt ten ma wpływ na więcej niż jedną gminę obszaru partnerstwa oraz jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i w części kierunkowej strategii. Każdy projekt zintegrowany, opisany w Rozdziale 15 realizowany w formule Innego Instrumentu Terytorialnego, spełnia przynajmniej jeden z dwóch warunków:

- jest projektem partnerskim w rozumieniu art. 39 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027,
- deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury w przypadku projektów „twardych”, lub objęcie wsparciem w przypadku projektów „miękkich”, mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Komplementarność projektów i ich wzajemne powiązania ilustruje poniższa tabela. Szczegóły opisane zostały w fiskach projektowych zawartych w odrębnym dokumencie.

Integracja i wzajemne powiązanie projektów Strategii Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Numer projektu (zgodnie z rozdziałem 15)	1.					■	■	■	■	■	■	■
	2.					■	■	■	■	■	■	■
	3.				■		■	■				■
	4.			■								■
	5.	■	■				■	■	■	■		
	6.	■	■	■		■		■	■	■		
	7.	■	■	■		■	■		■	■		
	8.	■	■			■	■	■		■		
	9.	■	■			■	■	■	■			
	10.	■	■								■	■
	11.	■	■	■	■						■	

Projekty ujęte w Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030 są ze sobą powiązane zarówno tematycznie, jak i funkcjonalnie, tworząc spójną sieć działań na rzecz rozwoju obszaru partnerstwa. W obszarze środowiska i energii projekty dotyczące efektywności energetycznej, odnawialnych źródeł energii, bezpieczeństwa ekologicznego, adaptacji do zmian klimatu, ochrony bioróżnorodności, a także gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami, wzajemnie się uzupełniają i odpowiadają na wspólne wyzwania związane z ochroną zasobów i poprawą jakości życia mieszkańców. W wymiarze turystyczno-kulturowym projekty ukierunkowane na rozwój atrakcyjności turystycznej tworzą jednolity pakiet przedsięwzięć wspierających budowanie marki terytorialnej Leśnej Krainy Jezior. Równocześnie są one powiązane z działaniami środowiskowymi, które sprzyjają ochronie przyrody i poprawie jakości przestrzeni publicznych. Z kolei projekty społeczne i edukacyjne oraz horyzontalne działania w zakresie rozwoju e-usług publicznych stanowią fundament integrujący pozostałe przedsięwzięcia, wzmacniając potencjał społeczny i instytucjonalny jednostek. Dzięki temu wszystkie projekty razem tworzą spójny system, który łączy poprawę infrastruktury, ochronę środowiska, rozwój gospodarczy i społeczną integrację mieszkańców.

W obszarze energetyki i ochrony środowiska powiązane są ze sobą projekty, które koncentrują się na poprawie efektywności energetycznej oraz zwiększeniu wykorzystania odnawialnych źródeł energii (projekty nr 1 i 2). Ich łączne oddziaływanie pozwoli obniżyć emisyjność i podnieść bezpieczeństwo energetyczne jednostek. Projekty te korespondują także z projektami, dotyczącymi bezpieczeństwa ekologicznego, ochrony bioróżnorodności oraz adaptacji do zmian klimatu (projekty nr 5, 6 i 9), a także z projektami infrastrukturalnymi, ukierunkowanymi na gospodarkę wodno-ściekową i gospodarkę odpadami (projekty nr 7 i 8). Przedsięwzięcia te wspólnie odpowiadają na wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi i ochroną zasobów środowiska. Wdrożenie rozwiązań z zakresu efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii w budynkach publicznych, infrastrukturze technicznej czy instalacjach wodno-kanalizacyjnych wspiera te cele, ograniczając emisję zanieczyszczeń, poprawiając niezależność energetyczną i zwiększając bezpieczeństwo mieszkańców w sytuacjach kryzysowych. Projekty ukierunkowane na poprawę efektywności energetycznej oraz zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii (projekty nr 1 i 2), są również powiązane z przedsięwzięciami, które dotyczą edukacji i usług społecznych (projekty nr 10 i 11). Modernizacja budynków użyteczności publicznej – w tym szkół, przedszkoli i obiektów usług społecznych – w ramach projektów edukacyjnych i społecznych stwarza przestrzeń do zastosowania rozwiązań energooszczędnych i proekologicznych. Wdrożenie nowoczesnych technologii energetycznych w placówkach oświatowych i społecznych nie tylko obniży koszty ich utrzymania, ale także poprawi komfort użytkowników i stworzy lepsze warunki do nauki oraz świadczenia usług.

Zwiększenie atrakcyjności turystycznej Leśnej Krainy Jezior poprzez budowę i modernizację infrastruktury publicznej oraz poprawę dostępu do usług turystycznych ma istotny wpływ również na sytuację społeczną i przestrzenną tego obszaru. W aspekcie społecznym komplementarność dotyczy poprawy jakości życia mieszkańców, ponieważ modernizacja obiektów i przestrzeni publicznych, zwiększa komfort codziennego funkcjonowania nie tylko turystów, lecz także lokalnej społeczności. Rozwój turystyki może znacząco wspierać realizację usług społecznych poprzez integrację społeczną. Rozwój turystyki sprzyja również tworzeniu nowych miejsc pracy w sektorze usług, co przyczynia się do ograniczenia bezrobocia. Dodatkowo, mieszkańcy stają się bardziej zaangażowani w życie społeczne i gospodarcze obszaru, co sprzyja wzrostowi kapitału społecznego i aktywizacji lokalnych społeczności. W ten sposób przedsięwzięcia te wykazują wyraźne powiązania i komplementarność z przedsięwzięciem dotyczącym rozwoju usług społecznych (projekt nr 11), tworząc spójny i synergiczny system działań rozwojowych na obszarze partnerstwa. Dodatkowo projekty dotyczące poprawy atrakcyjności turystycznej są powiązane z przedsięwzięciami środowiskowymi, które poprawiają stan infrastruktury wodno-kanalizacyjnej (projekt nr 7) oraz z działaniami adaptacyjnymi do zmian klimatu, obejmującymi budowę i modernizację zbiorników retencyjnych (projekt nr 6). Inwestycje retencyjne przyczyniają się do ochrony zasobów wodnych i krajobrazu, które stanowią podstawę rozwoju turystyki przyrodniczej, a tym samym wzmacniają potencjał gospodarczy i wizerunkowy obszaru.

Projekt dotyczący rozwoju e-usług publicznych (projekt nr 4), ma charakter horyzontalny i oddziałuje na pozostałe przedsięwzięcia, zapewniając nowoczesne narzędzia cyfrowe wspierające obsługę mieszkańców, turystów i przedsiębiorców. Wprowadzenie e-usług usprawni obsługę mieszkańców, umożliwi zdalny dostęp do informacji i usług administracyjnych, co jednocześnie podniesie komfort życia społeczności lokalnej. Ponadto projekt ten współgra z inicjatywami mającymi na celu zwiększenie konkurencyjności obszaru – nowoczesne e-usługi wspierają przedsiębiorczość, innowacyjność i atrakcyjność inwestycyjną obszaru (projekt nr 3).

W obszarze ochrony środowiska i adaptacji do zmian klimatu powiązane są ze sobą projekty dotyczące bezpieczeństwa ekologicznego (projekt nr 5), małej retencji wodnej (projekt nr 6),

ochrony bioróżnorodności (projekt nr 9), gospodarki wodno-ściekowej (projekt nr 7) oraz gospodarki odpadami (projekt nr 8). Ich realizacja wzajemnie się uzupełnia – wzmocnienie potencjału jednostek OSP i budowa zbiorników przeciwpożarowych zwiększają skuteczność reagowania na zagrożenia klimatyczne, inwestycje retencyjne i wodno-kanalizacyjne poprawiają gospodarowanie zasobami wodnymi i ograniczają ryzyko suszy oraz powodzi, a modernizacja systemu selektywnej zbiórki odpadów redukuje presję na środowisko wodne i glebowe. Razem projekty te tworzą spójny system działań prewencyjnych i infrastrukturalnych, wzmacniający odporność obszaru na skutki zmian klimatu i podnoszący jakość życia mieszkańców. Ponadto inwestycje w gospodarkę wodno-ściekową mają bezpośredni wpływ na podniesienie atrakcyjności turystycznej obszaru. Sprawna i nowoczesna infrastruktura wodno-kanalizacyjna poprawia jakość środowiska naturalnego, redukując zanieczyszczenia wód i gleby, co sprzyja rozwojowi produktów turystycznych. Inwestycje w gospodarkę wodno-ściekową wpłyną pozytywnie na wizerunek obszaru partnerstwa, czyniąc go bardziej konkurencyjnym i postrzeganym jako nowoczesny oraz przyjazny dla odwiedzających.

Z kolei projekty społeczne i edukacyjne (projekty nr 10 i 11) koncentrują się na poprawie jakości edukacji przedszkolnej oraz podniesieniu jakości usług społecznych. Razem odpowiadają na kluczowe wyzwania demograficzne i społeczne obszaru partnerstwa, uzupełniając działania w sferze infrastrukturalnej i środowiskowej. Tworzą tym samym fundament poprawy jakości życia mieszkańców oraz przeciwdziałania depopulacji, starzeniu się społeczeństwa.

11.5. Integracja funkcjonalna w zarządzaniu Strategią

System realizacji Strategii ma na celu wzmocnianie i rozwój więzi partnerskich oraz integracji terytorialnej w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju obszaru partnerstwa Leśnej Krainy Jezior, wykorzystania istniejących potencjałów i rozwiązania wspólnych problemów.

W celu optymalizacji procesów organizacyjnych i zarządczych, opracowane zostały „**Zasady współpracy partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu strategii**”, opisane w Rozdziale 13.1. Zasady te kładą nacisk na integrację funkcjonalną między samorządami tworzącymi partnerstwo Leśnej Krainy Jezior oraz pozostałymi podmiotami zaangażowanymi we wszystkie procesy. Integracja ta obejmuje ścisłą współpracę na każdym etapie opracowania i wdrażania strategii, począwszy od konsultacji, przez implementację, aż po ocenę efektów.

Integracja działań organizacyjnych i zarządczych została zapewniona dzięki włączeniu interesariuszy, co umożliwia efektywną wymianę informacji oraz wspólne podejmowanie decyzji. Zgodnie z zasadami przyjętymi w Strategii wszystkie istotne decyzje i zmiany dokumentu Strategii oraz kluczowe informacje służące wdrażaniu strategii, w tym obejmujące proces monitoringu oraz decyzje w sprawie uruchomienia badań ewaluacyjnych i wykorzystania wniosków z tych badań, będą konsultowane z interesariuszami (w tym partnerami społecznymi i gospodarczymi, przedstawicielami podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych oraz równości płci i niedyskryminacji) z obszaru partnerstwa.

Zintegrowane zarządzanie obejmuje również etap oceny efektów realizacji Strategii, czyli monitoringu postępów i badań ewaluacyjnych. W procesie tym wykorzystywane będą zaawansowane narzędzia badawcze, które pozwolą na zebranie danych zarówno z ogólnodostępnych źródeł statystycznych, jak i od partnerów oraz mieszkańców obszaru partnerstwa. Narzędzia te, takie jak sondaże, badania fokusowe, ankiety, wywiady czy spacery badawcze, zostaną precyzyjnie dostosowane do potrzeb konkretnych badań ewaluacyjnych, co zapewni kompleksową analizę i umożliwi skuteczną realizację strategii.

12. PLANOWANE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Zewnętrznym źródłem finansowania przedsięwzięć strategicznych będą środki z regionalnego programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 w następującym podziale:

Cele szczegółowe Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030	Źródło finansowania w programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 - 2027
1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie
1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	Działanie FELU.02.01 Cyfrowe Lubelskie
2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych	Działanie FELU.04.04 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych Działanie FELU.04.09 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych
2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Działanie FELU.03.04 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa Działanie FELU.03.06 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym
2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności	Działanie FELU 03.01 Bezpieczeństwo ekologiczne Działanie FELU 03.02 Dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy Działanie FELU.03.10 Ochrona bioróżnorodności na obszarach poza formami ochrony przyrody
3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	Działanie FELU.07.06 Infrastruktura usług i integracji społecznej
3.2. Lepsza jakość i dostępność edukacji przedszkolnej	Działanie FELU.07.01 Infrastruktura przedszkolna

Zakres, forma i wysokość finansowania poszczególnych przedsięwzięć (dotacja, dotacja w ramach instrumentu finansowego, instrument zwrotny) uzależniony jest od uwarunkowań i zasad określonych dla poszczególnych działań w Szczegółowym Opisie Priorytetów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027.

Strategia zakłada realizację projektów w formule Innych Instrumentów Terytorialnych wyłączne w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, w związku z powyższym partnerstwo nie prowadzi uzgodnień na temat

możliwości wsparcia strategii terytorialnej w ramach programów krajowych, a opiniowanie strategii prowadzone jest wyłącznie w relacji z IZ FEL.

W przypadku braku możliwości zrealizowania przedsięwzięcia lub jego części ze środków programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021–2027, partnerstwo przewiduje możliwość sfinansowania tych zadań z innych źródeł zewnętrznych, w tym min.:

- środków budżetu państwa pozostających do dyspozycji poszczególnych ministerstw, w tym dedykowanych funduszy i programów, np. Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych,
- środków funduszy celowych, np. pochodzących z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- środków funduszy europejskich dostępnych w ramach programów krajowych (pozyskanych poza mechanizmem instrumentów terytorialnych),
- innych funduszy europejskich, takich jak fundusze norweskie i fundusze Europejskiego Obszaru Gospodarczego,
- środków prywatnych uzyskiwanych na drodze zawiązywanych partnerstw publiczno-prywatnych.

Źródłem finansowania przedsięwzięć strategicznych będą również:

- **Środki własne jednostek samorządu terytorialnego zaangażowanych w realizację Strategii:**

Środki własne jednostek samorządu terytorialnego przewidziane są przede wszystkim jako wkład własny do projektów współfinansowanych ze środków unijnych. Zgodnie z zasadą racjonalizacji wydatków publicznych istotnym jest zaplanowanie mechanizmów koordynacyjnych dotyczących wspólnego finansowania projektów międzygminnych oraz realizowanych przy udziale innych partnerów publicznych lub prywatnych.

- **Środki pochodzące z budżetu państwa oraz środki budżetu Województwa Lubelskiego**

Środki budżetu państwa oraz samorządu województwa dostępne w ramach istniejących oraz nowych instrumentów stanowić mogą uzupełnienie projektów przewidzianych do realizacji w ramach niniejszej Strategii, zgodnie z uwarunkowaniami i zasadami finansowania projektów w ramach poszczególnych działań programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 - 2027.

Dla zapewnienia skutecznej realizacji przedsięwzięć wynikających ze Strategii istotne jest podejmowanie prób poszukiwania nowych rozwiązań (w tym organizacyjnych - w partnerstwie międzygminnym oraz z partnerami publicznymi i prywatnymi) w zakresie zarządzania i finansowania. Ważnym elementem sprawnego wdrażania Strategii powinny być zatem działania zmierzające do podejmowania ścisłej współpracy pomiędzy samorządami z obszaru partnerstwa, nie tylko w zakresie wspólnego finansowania poszczególnych zadań, ale również zapewnienia ciągłości funkcjonowania inwestycji.

13. ZASADY I STRUKTURA ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ

System zarządzania wdrażaniem Strategii ma kluczowe znaczenie w kontekście skuteczności realizacji interwencji publicznych i korzyści dla partnerów obszaru Leśnej Krainy Jezior. **Istotnym aspektem mającym wpływ na kształt systemu wdrażania Strategii jest zachowanie zgodności z aktami prawnymi i dokumentami wyższego rzędu, szczególnie w zakresie Innego Instrumentu Terytorialnego - dotyczy to przede wszystkim ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, dokumentu pn. Zasad realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027 oraz zapisów Szczegółowego Opisu Priorytetów Programu FEL na lata 2021 – 2027.**

Właściwie zaprojektowany i konsekwentnie wdrażany system wpłynie na sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych funduszy przeznaczonych na realizację jej celów. Co istotne, właściwy system stanowi podstawę do rozwoju trwałego forum współpracy między samorządami Leśnej Krainy Jezior oraz partnerami zewnętrznymi, nie tylko w zakresie instrumentu IIT, ale docelowo wszystkich polityk i projektów realizowanych przez samorządy. Jednocześnie system zarządzania tworzy sformalizowaną strukturę, w ramach której powstają relacje nieformalne. Taka struktura stanowić będzie w przyszłości bazę wiedzy i pamięci organizacyjnej determinującej dalszą współpracę i zintegrowany rozwój samorządów obszaru objętego Strategią.

Założenia regionalnej polityki rozwoju zawarte w KSRR 2030 oraz Umowie Partnerstwa na lata 2021 – 2027 wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy (w ramach partnerstw ponadlokalnych) oraz zintegrowanego podejścia terytorialnego, określając powyższe jednymi z zasad polityki regionalnej, które regulują sposób postępowania wszystkich interesariuszy i zapewniają lepszą koordynację działań na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów strategicznej interwencji.

13.1. Zasady współpracy partnerów

Opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz prawidłowemu funkcjonowaniu systemu zarządzania towarzyszą poniższe **zasady**, którymi powinny kierować się wszystkie zaangażowane podmioty:

Źródło: Opracowanie własne

■ Równość partnerów

Powodzenie współpracy w zasadniczym stopniu zależy od tego, że wszyscy partnerzy będą przekonani co do łączącej ich wspólnoty interesów i celów. Decyduje o tym zarówno konstrukcja i treść Strategii, jak też codzienna praktyka działania, zarówno na etapie przygotowania dokumentu, jak późniejszego jego wdrażania. Dlatego istotne jest, aby zaplanowane i później wykorzystywane mechanizmy zarządzania w realny sposób uwzględniały równość partnerów (nawet jeśli różnice w wielkości, potencjale i finansach partnerów determinują określony kształt tych mechanizmów).

■ Partnerstwo

Proces opracowania i wdrażania Strategii polegać będzie na kreowaniu partnerskich warunków współpracy między interesariuszami (oznacza to odpowiedni dobór i kształtowanie przedsięwzięć zawartych w Strategii, mechanizmów ich finansowania oraz korzystania z ich efektów przez mieszkańców Leśnej Krainy Jezior) jak również odpowiednich relacji między poszczególnymi podmiotami (publicznymi, prywatnymi, organizacjami społecznymi) oraz osobami zaangażowanymi w opracowanie i wdrażanie Strategii. Zasada ta stosowana będzie we wszystkich sytuacjach, w których dochodzi do interakcji między władzami samorządów, a ich mieszkańcami lub organizacjami ich reprezentującymi (np. lokalne grupy działania).

■ Tworzenie możliwie elastycznych rozwiązań

Na etapie tworzenia Strategii, a nawet w początkowym procesie jej wdrażania, nie uda się trafnie przewidzieć wszystkich uwarunkowań tak, aby szczegółowo zaplanować mechanizmy zapewniające efektywność działań. Co więcej, te uwarunkowania będą się zmieniać z czasem. Stąd też niezbędne jest formułowanie elastycznych procedur i rozwiązań, które pozwolą sprawnie dostosowywać się do zmieniających się potrzeb i wyzwań. Konieczność zachowania elastyczności w procesie wdrażania Strategii do roku 2030 uwarunkowana jest przede wszystkim: sytuacją społeczną i gospodarczą obszaru Leśnej Krainy Jezior oraz poszczególnych samorządów, trendami demograficznymi, opiniami i potrzebami

mieszkańców, wpływem inwestycji krajowych i regionalnych, możliwościami finansowania inwestycji w perspektywie finansowej UE 2021 – 2027, sytuacją budżetową jednostek samorządu terytorialnego, konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi wojny w Ukrainie oraz realizacją celów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 i Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.

■ **Wielopoziomowe zarządzanie**

Aby działania samorządów Leśnej Krainy Jezior na rzecz realizacji Strategii miały realny i skuteczny wymiar, współpraca interesariuszy musi pojawiać się na różnych szczeblach zarządzania, w różnych formułach i przy realizacji poszczególnych projektów czy przedsięwzięć partnerskich. Całkowite ograniczenie zarządzania do jednego podmiotu może skutkować powstaniem „wąskich gardeł”, ograniczoną akceptacją społeczną części działań lub innymi problemami zarządzającymi.

■ **Racjonalność wydatków publicznych**

Tworzenie mechanizmów zarządczych w samorządach gmin Leśnej Krainy Jezior nie powinno prowadzić do mnożenia struktur i nieuzasadnionego wydatkowania środków publicznych.

■ **Sieciowanie i stała współpraca**

W procesie opracowania i realizacji Strategii, szczególnie przy okazji działań partycypacyjnych stwarzane będą warunki do budowania sieciowych relacji między instytucjami, organizacjami, grupami ludzi i poszczególnymi mieszkańcami. Stanowi to dobrą bazę dla dalszej współpracy i przyszłej realizacji kolejnych wspólnych przedsięwzięć. Zasady zarządzania procesem przygotowania i wdrażania Strategii ponadlokalnej będą proste i jasno sformułowane. Wszyscy zaangażowani interesariusze będą wiedzieć, w ramach jakich mechanizmów i zasad działają. Wydaje się to szczególnie ważne przy przedsięwzięciach zintegrowanych (w tym projektach partnerskich) oraz w trakcie innych prac projektowych czy koncepcyjnych. Jednocześnie spisane i przejrzyste zasady pomogą interesariuszom identyfikować się z celami Strategii oraz sposobami ich osiągnięcia.

■ **Otwartość, uczciwość, zaufanie i przyjazna atmosfera**

Cechy te powinny kształtować relacje partnerskie w różnych układach interakcji, natomiast odniesienie się do nich na początku współpracy wskaże jasną ścieżkę postępowania wszystkich interesariuszy i będzie odniesieniem w przypadku jakichkolwiek kwestii spornych, czy kryzysowych.

■ **Proste i jasne zasady komunikacji**

Określenie zasad i kanałów komunikacji jest niezbędne szczególnie na początku współpracy kilku partnerów instytucjonalnych. Działanie takie pozwoli na efektywny przepływ informacji, ułatwi sprawne podejmowanie decyzji i spowoduje, że partnerzy będą współodpowiedzialni za działania rozwojowe realizowane na całym obszarze Leśnej Krainy Jezior. Co istotne, proste i jasne zasady komunikacji znacznie ułatwią realizację przedsięwzięć zintegrowanych i partnerskich.

■ **Spójność z celami i zasadami polityki regionalnej**

Zasadą horyzontalną (zarówno w procesie opracowania jak też wdrażania strategii) będzie zachowanie spójności strategii (cele, kierunki działań, zakres poszczególnych przedsięwzięć) z dokumentami strategicznymi i operacyjnymi na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym oraz europejskim – ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027.

13.2. Struktura i system zarządzania Strategią

System wdrażania Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030 stanowi integralną część procesu zarządzania strategicznego polityką rozwoju prowadzonego przez samorządy obszaru partnerstwa. W systemie realizacji Strategii, kluczową rolę odgrywać będzie przywództwo organizacyjne władz jednostek, rozumiane jako strategiczna rola organu wykonawczego samorządów w stymulowaniu i koordynacji działań podejmowanych przez różnorodne podmioty i środowiska, jak również w mobilizowaniu oraz integrowaniu zasobów pozostających w ich dyspozycji na rzecz realizacji celów Strategii. Projekty w ramach Strategii będą realizowane w różnych okresach czasowych przy zaangażowaniu zróżnicowanych instrumentów obejmujących narzędzia organizacyjne i finansowe, których zakres przedmiotowy oraz kierunki wydatkowania podlegają bezpośredniej kontroli ze strony organów samorządów Leśnej Krainy Jezior.

Koniecznym i celowym działaniem w toku realizacji Strategii będzie tworzenie warunków dla ścisłej współpracy (nie tylko wewnętrznej w ramach porozumienia gminno-powiatowego Leśnej Krainy Jezior, ale również z samorządami innych szczebli oraz zewnętrznymi podmiotami publicznymi i prywatnymi) rozumianej, jako otwarte i aktywne współdziałanie równoprawnie traktowanych podmiotów, reprezentujących różnorodne środowiska i instytucje oraz realizujące i wspierające inicjatywy na rzecz rozwoju obszaru partnerstwa.

Formą partnerskiej współpracy samorządów Leśnej Krainy Jezior w procesie wdrażania strategii terytorialnej jest **Porozumienie gminno-powiatowe, określające zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Leśnej Krainy Jezior**. Porozumienie zostało zawarte w Parczewie w dniu 17 marca 2025 r. i opublikowane w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego w dniu 18 kwietnia 2025 r. (poz. 2283).

Dla zwiększenia skuteczności realizacji Strategii, a także podkreślenia roli partnerów w procesie zarządzania, struktura systemu wdrażania składa się z: **Lidera Porozumienia, Rady Porozumienia, Zespołu Operacyjnego, Koordynatorów gminnych i Koordynatora powiatowego**. W aspekcie kompetencji ustawowych za wdrażanie Strategii odpowiedzialne są władze gmin i powiatu (Rada Gminy/Rada Powiatu i Wójt/Starosta), a za ich sprawną realizację urzędy gmin / starostwo i ich jednostki organizacyjne.

Kompetencje poszczególnych podmiotów zaangażowanych w proces wdrażania Strategii zostały określone w **Porozumieniu gminno-powiatowym, określającym zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Leśnej Krainy Jezior**.

Lider Porozumienia

Liderem jest gmina uprawniona do występowania w imieniu Stron Porozumienia w procesie wdrażania i aktualizacji Strategii Leśnej Krainy Jezior oraz przy opracowaniu, negocjowaniu i wdrażaniu wszelkich innych dokumentów niezbędnych do realizacji Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027 oraz innych projektów współfinansowanych ze środków programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, wobec wszystkich podmiotów realizujących te procesy na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim.

Lider Porozumienia (Przewodniczący Rady Porozumienia) **reprezentuje strony przy podejmowaniu ustaleń dotyczących opracowania, akceptacji i wdrażania Strategii wobec podmiotów zewnętrznych po uprzedniej konsultacji ze stronami**, uczestniczy też w spotkaniach zewnętrznych związanych z realizacją i promocją Strategii (co nie wyklucza udziału przedstawicieli stron). Lider przeprowadza procedury wyboru wykonawców usług

niezbędnych w procesie wdrażania Strategii oraz koordynuje zadania wynikające z umowy z wykonawcami. Zadaniem Lidera jest też kierowanie pracami Zespołu Operacyjnego oraz informowanie stron o ustaleniach, działaniach i faktach mających wpływ na realizację celów Porozumienia.

Rada Porozumienia

Rada pełni **funkcję doradczą – opiniodawczą**. W skład Rady wchodzi **przedstawiciele organów wykonawczych stron Porozumienia gminno-powiatowego, określającego zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Leśnej Krainy Jezior lub osoby je reprezentujące** (po jednej z każdej gminy i powiatu). Pracami Rady Porozumienia kieruje Przewodniczący – Lider Porozumienia.

Spotkania Rady odbywają się w zależności od potrzeb. Organizatorem spotkań jest Lider, jednak spotkanie może być zorganizowane na wniosek samorządów partnerskich. Rada Porozumienia reaguje na potrzeby wyrażane przez Zespół Operacyjny, tak by łatwy kontakt między Radą a Zespołem sprzyjał płynnemu wdrażaniu Strategii, umożliwiał sprawną ewaluację Strategii i poszczególnych działań oraz pozwalał na podejmowanie świadomych decyzji o niezbędnych zmianach w Strategii lub proponowanych metodach działania.

Do zadań Rady należy w szczególności:

- opiniowanie projektu Strategii IIT, projektów zawartych w Strategii oraz zmian w Strategii,
- opiniowanie rozwiązań wdrożeniowych Strategii,
- opiniowanie dokumentów niezbędnych w procesie przygotowania i wdrażania Strategii,
- podejmowanie decyzji niezbędnych do bieżącego funkcjonowania struktur Porozumienia,
- inicjowanie dodatkowych działań, porozumień i dokumentów rozwijających współpracę gmin w ramach realizacji Strategii IIT,
- powoływanie i rozwiązywanie dodatkowych struktur roboczych służących realizacji Strategii IIT, np. zespołów roboczych dla poszczególnych projektów.

Zespół Operacyjny, Koordynatorzy gminni

Zespół Operacyjny jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii. W skład Zespołu wchodzi przedstawiciele wszystkich gmin i powiatu - Koordynatorzy gminni i Koordynator powiatowy, którzy na poziomie roboczym będą koordynować prace nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii. Członkowie Zespołu są wskazywani przez Strony Porozumienia. Prace Zespołu służą prawidłowemu i skutecznemu opracowaniu i wdrażaniu Strategii.

Do zadań Zespołu Operacyjnego należy w szczególności:

- koordynacja opracowania i wdrażania Strategii IIT,
- koordynacja współpracy między gminami i powiatem – Stronami porozumienia,
- współpraca z wykonawcami usług i prac niezbędnych w procesie opracowania i wdrażania Strategii IIT,
- identyfikacja i koordynacja realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach Porozumienia,
- monitorowanie wdrażania Strategii IIT w oparciu o system wskaźników realizacji,
- bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii IIT,

- roboczy kontakt z innymi instytucjami zaangażowanymi w proces realizację Strategii IIT,
- formułowanie „zasad działania” w przypadku, gdy takie zasady służą realizacji projektów,
- prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy,
- formułowanie wniosków i opinii dla Rady Porozumienia i Lidera Porozumienia,
- wykonywanie innych zadań zleconych przez Radę Porozumienia.

Pracami Zespołu Operacyjnego kieruje Lider Porozumienia.

W spotkaniach Zespołu Operacyjnego, które będą odbywać się w zależności od potrzeb, mogą uczestniczyć inne osoby zapraszane ze względu na rodzaj omawianych projektów, szczególnie koordynatorzy projektów odpowiedzialni za ich realizację.

W sytuacji, gdy realizacja projektu wymaga szerokiego zaangażowania wielu interesariuszy (w tym pracowników gmin i powiatu z różnych dziedzin) możliwe będzie powoływanie zespołów roboczych/zadaniowych skupiających przedstawicieli zainteresowanych samorządów. Członkowie zespołów, a także inni zaangażowani we wspólne przedsięwzięcia pracownicy urzędów gmin/starostwa i jednostek podległych, będą mieć możliwość (a wręcz obowiązek) kontaktowania się ze sobą na bieżąco i bez zbędnych formalności w celu zapewnienia płynnej współpracy. Równocześnie przewidziana zostanie określona regularność, z którą członkowie zespołów będą się spotykać w pełnym gronie, aby dokonywać systematycznego przeglądu całości spraw mieszczących się w danym obszarze tematycznym Strategii. Takie spotkania mogą odbywać się nie tylko na wniosek Lidera Porozumienia ale też poszczególnych koordynatorów.

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację strategii partnerstwo Leśnej Krainy Jezior przewiduje również możliwość powołania w strukturze zarządczej Strategii **Rady Społecznej** - reprezentatywnej grupy przedstawicieli strony społecznej i biznesowej. Rada stanowić będzie ważny kanał komunikacji między władzami samorządami a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w Strategii. Zachowana zostanie reprezentatywność członków Rady Społecznej, przy czym znajdują się w niej przedstawiciele podmiotów prywatnych i społecznych z tereny partnerstwa.

Do zadań Rady Społecznej będzie należało w szczególności:

- opiniowanie kierunków rozwoju proponowanych w Strategii, projektu Strategii oraz jej zmian,
- opiniowanie innych działań samorządów partnerskich – w zależności od potrzeb (np. innych dokumentów strategicznych, projektów), inicjowanie i proponowanie nowych projektów i rozwiązań organizacyjnych,
- rola konsultacyjno-doradcza.

Choć rozwiązanie to nie zostało przewidziane w treści zawartego porozumienia, partnerstwo dopuszcza możliwość jego wprowadzenia poprzez ewentualną modyfikację porozumienia, jeśli zajdzie taka potrzeba i pojawi się wola stron w tym zakresie.

Opracowanie i realizacja Strategii terytorialnej jest zadaniem, które stanowi wyzwanie dla samorządów z dużym doświadczeniem w planowaniu rozwoju terytorialnego. Sprawne wdrażanie Strategii wymagać będzie ciągłego podnoszenia kwalifikacji, rozwoju zawodowego oraz wypracowywania skutecznych metod efektywnej współpracy ze wszystkimi interesariuszami. W związku z powyższym osoby zaangażowane we wdrażanie Strategii będą stale podnosić swoje kompetencje.

14. MONITORING I EWALUACJA STRATEGII

Istotnym aspektem procesu monitoringu Strategii będą szczegółowe wytyczne i zalecenia Instytucji Zarządzającej Programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027, ponieważ środki z tego programu stanowią źródło finansowania projektów zintegrowanych ujętych w niniejszej Strategii.

Proces monitoringu Strategii, za który odpowiedzialny jest Lider Porozumienia za pośrednictwem Zespołu Operacyjnego, Koordynatorów gminnych i Koordynatora powiatowego, oparty jest o system wskaźników agregowanych w **dwóch okresach sprawozdawczych** – w roku 2028 i w roku 2030. Proces ten nie będzie ograniczać się jedynie do określenia wartości poszczególnych wskaźników i wskazania, że mają one tendencję wzrostową lub spadkową, ale będzie stanowić podstawę do wprowadzania ewentualnych zmian w realizowanych projektach, grupach docelowych, rozszerzaniu lub ograniczaniu grupy zaangażowanych partnerów oraz ewentualnie do aktualizacji kierunków działań i celów strategicznych.

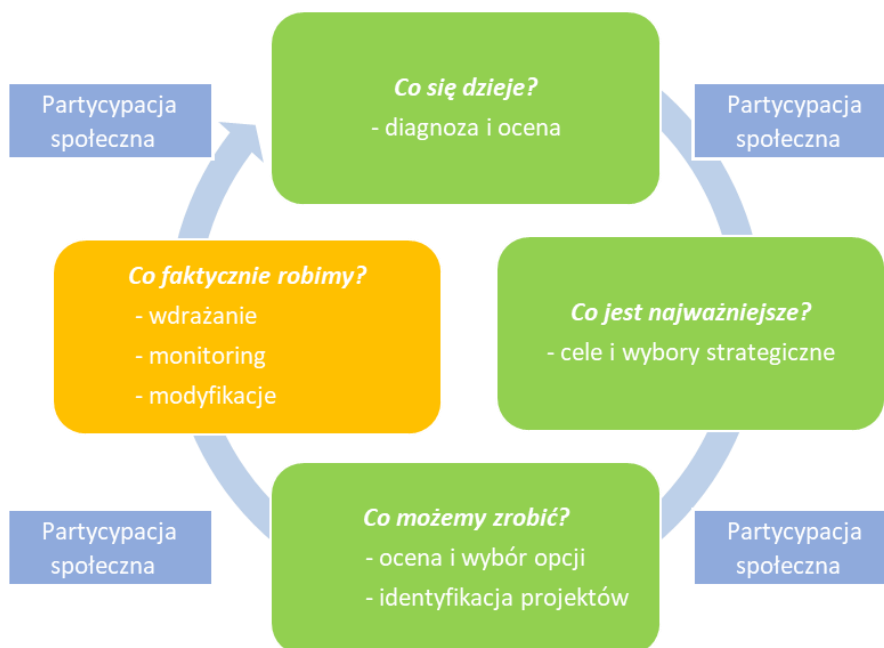
Monitoring będzie działaniem prowadzonym stale, a nie jedynie działaniem naprawczym i chwilowym. Proces ten angażować będzie wielu interesariuszy oraz będzie częścią działań partycypacyjnych. Monitoring obejmować będzie przede wszystkim stan realizacji poszczególnych zadań (projektów) oraz wskaźników przypisanych do kierunków działań w oparciu o następujące **założenia**:

- **monitoring stanu wdrażania poszczególnych projektów** przewidzianych do realizacji w ramach celów strategicznych i kierunków działań oraz monitoring wartości przypisanych im wskaźników,
- **identyfikacja zmian** jakie zaistniały podczas wdrażania Strategii oraz rekomendowanie działań zaradczych i aktualizacji Strategii,
- **ocena końcowa stanu realizacji projektów i wartości wskaźników** oraz ustalenie przyczyn występujących zmian w procesie realizacji Strategii, a także sformułowanie wniosków dotyczących oceny realizacji celów Strategii i rekomendacji na przyszłość.

Wdrażanie Strategii oparte będzie o **cykl planistyczny**, który zakłada cztery moduły, w ramach których kluczowym jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

1. **Co się dzieje?** [diagnoza, dane, statystyka, ocena jakościowa, zaangażowanie interesariuszy]
2. **Co jest najważniejsze?** [cele, wizja, rezultaty, kierunki działań, wybory strategiczne]
3. **Co możemy zrobić?** [identyfikacja i wybór projektów, wstępna ocena ich wykonalności]
4. **Co faktycznie robimy?** [wdrożenie, monitoring, ocena, propozycja zmian, niezbędne dostosowanie]

Pierwsze trzy etapy są przedstawione w niniejszej Strategii, **natomiast elementem podsumowującym cykl planistyczny jest etap 4 będący integralną częścią procesu monitoringu Strategii.**

Źródło: Opracowanie własne.

Dla skuteczności wdrażania Strategii istotne jest aby odpowiedzialność za proces monitoringu przypisana była do konkretnego podmiotu – w tym przypadku **Zespołu Operacyjnego, Koordynatorów gminnych i Koordynatora powiatowego**. Zadaniem Zespołu będzie monitorowanie wdrażania poszczególnych projektów, realizacji celów Strategii, ocena rezultatów wdrażania i przypisanych im wskaźników oraz rekomendowanie ewentualnych działań modyfikujących Liderowi i Radzie Porozumienia.

Jeśli zaistnieje taka potrzeba Strategia podlegać będzie **procedurze aktualizacji**, która może wynikać ze zmiany uwarunkowań lokalnych, regionalnych, krajowych lub międzynarodowych, pojawienia się nowych problemów i potrzeb lub nowych szans rozwojowych. Podstawową przesłanką dla podjęcia aktualizacji staną się wnioski z prowadzonego monitoringu.

Poza bieżącym monitorowaniem, dokument Strategii poddany zostanie **ewaluacji ex-post**. Proces ten obejmować będzie oszacowanie jakości, wartości i znaczenia Strategii w odniesieniu do zakładanych kierunków działań, ocenę stopnia osiągnięcia celów Strategii oraz analizę wpływu zrealizowanych przedsięwzięć na sytuację społeczną i gospodarczą obszaru Leśnej Krainy Jezior.

W ocenę efektów realizacji Strategii, tj. monitoring i ewaluację Strategii, włączeni będą partnerzy społeczni. Odpowiednie narzędzia badawcze (wykorzystujące nie tylko ogólnodostępne dane statystyczne, ale także informacje pozyskane od partnerów i mieszkańców obszaru partnerstwa – np. sondaże, badania fokusowe, ankiety i wywiady, spacerowe badania) określone zostaną w odniesieniu do zakresu i stopnia szczegółowości konkretnych badań ewaluacyjnych oraz przedmiotu analiz.

15. LISTA PROJEKTÓW ZINTEGROWANYCH PRZEWIDZIANYCH DO REALIZACJI W RAMACH STRATEGII

Istotą procesu partycypacji na etapie **identyfikacji projektów zintegrowanych** przewidzianych do realizacji w ramach Strategii było poznanie opinii partnerów publicznych i społecznych dotyczących barier, problemów i kierunków rozwoju obszaru Leśnej Krainy Jezior oraz rekomendacji w zakresie przedsięwzięć, które mają być realizowane w ramach Strategii. W ramach tego procesu zapewniono możliwość udziału wszystkich interesariuszy, w tym przedstawicieli: partnerów społeczno-gospodarczych, właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych oraz równości płci i niedyskryminacji. W przygotowanie strategii i wybór projektów starano się włączyć przede wszystkich mieszkańców, ponieważ to oni będą głównymi odbiorcami realizowanych inwestycji.

Podstawowym elementem partycypacji społecznej w zakresie określenia listy projektów zintegrowanych, było przeprowadzenie ze społeczeństwem dialogu w zakresie planowanych kierunków działań i typów operacji. Udział partnerów społeczno-gospodarczych w opracowaniu listy projektów został zainicjowany podczas spotkań z przedstawicielami samorządów wchodzących w skład partnerstwa Leśnej Krainy Jezior. W spotkaniach, oprócz przedstawicieli samorządów zaangażowanych w realizację Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030, wzięli również udział przedstawiciele partnerów społeczno-gospodarczych – stowarzyszeń i przedsiębiorców działających na terenie partnerstwa:

- Stowarzyszenia „Aktywni w Sosnowicy”,
- Stowarzyszenia „Historyczna Sosnowica”,
- Koła Gospodyń Wiejskich w Białce „Polesia Czar”,
- Stowarzyszenia „Perły Chmielowa”,
- Winnicy Ludwinus,
- Firmy Pol-Mak S.A. – Wytwórnia Makaronu Domowego.

Podczas spotkań uczestnicy pracowali w grupach warsztatowych, a dodatkowo przeprowadzono krótkie badanie ankietowe, które pozwoliło zebrać opinie na temat najważniejszych problemów i potencjałów obszaru partnerstwa. Uczestnicy spotkań wypracowali również propozycje projektów możliwych do realizacji w ramach współpracy samorządów, które stały się podstawą do definiowania zakresu przedsięwzięć partnerskich. Wypracowane propozycje projektów wprost wynikały ze zidentyfikowanych celów strategicznych i kierunków działań, które sformułowano w wyniku prac i warsztatów prowadzonych z gronem interesariuszy, lokalnymi liderami oraz reprezentacją partnerów społeczno-gospodarczych.

Interesariusze wskazywali, że dla rozwoju Leśnej Krainy Jezior kluczowe są działania takie jak: rozwój infrastruktury turystycznej, wprowadzenie nowoczesnych narzędzi promocji turystycznej (aplikacje mobilne, wirtualne przewodniki), wsparcie rozwoju lokalnych marek i produktów, wzmacnianie kapitału społecznego poprzez sieciowanie organizacji pozarządowych, tworzenie centrów aktywności lokalnej i miejsc spotkań dla mieszkańców, wsparcie działań dla młodzieży i seniorów (międzypokoleniowe inicjatywy, wolontariat), inwestycje w odnawialne źródła energii, programy retencji wód i przeciwdziałania suszy, modernizacja infrastruktury społecznej (przedszkola, świetlice, obiekty sportowe), projekty poprawiające bezpieczeństwo publiczne (monitoring, oświetlenie uliczne), zwiększenie liczby

punktów selektywnej zbiórki odpadów i wsparcie lokalnego recyklingu, rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowych i kanalizacyjnych w gminach partnerstwa, budowa przydomowych oczyszczalni ścieków.

Zgłoszone propozycje projektowe zostały poddane analizie pod kątem zgodności z kryteriami formalnymi dla projektów zintegrowanych oraz zgodności z zidentyfikowanymi celami strategicznymi i kierunkami działań. Następnym etapem była selekcja projektów, w ramach której kluczowi interesariusze i przedstawiciele partnerów społeczno – gospodarczych, uwzględniając istotne uwarunkowania realizacyjne oraz stopień osiągnięcia celów Strategii, rekomendowali do dalszego opracowania wybrane projekty strategiczne. Ostateczny katalog przedsięwzięć strategicznych ujęty w niniejszej Strategii jest wynikiem decyzji strategicznej Rady Porozumienia.

Proces wyboru projektów strategicznych prowadzony był z uwzględnieniem:

- **uwarunkowań i zasad Innych Instrumentów Terytorialnych, przede wszystkim w zakresie obszarów wsparcia przewidzianych do finansowania w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 oraz obszarów, w ramach których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych.**
- oceny efektywności projektów w zakresie sformułowanych celów strategicznych i kierunków działań,
- oceny znaczenia projektu dla rozwoju obszaru partnerstwa,
- komplementarności danego przedsięwzięcia z innymi projektami – zrealizowanymi lub zaplanowanymi do realizacji,
- uzgodnień dotyczących zakresu projektów prowadzonych pomiędzy partnerami,
- rekomendacji przedstawicieli partnerów społeczno-gospodarczych,
- potrzeb i oczekiwań interesariuszy.

Uwzględniając powyższe uwarunkowania oraz działając w oparciu o zasadę koncentracji przygotowano propozycje projektów strategicznych – zintegrowanych, komplementarnych oraz o kluczowym znaczeniu dla rozwoju obszaru partnerstwa.

Ostatecznie w Strategii znalazło się 11 przedsięwzięć strategicznych, które stanowią podstawę do realizacji celów i kierunków działań wyznaczonych dla obszaru partnerstwa.

Szczegółowy opis projektów, zawarty jest w fischkach projektowych opracowanych zgodnie z „Procedurą opiniowania strategii Innego Instrumentu Terytorialnego dla Partnerstw JST z OSI krajowych w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027” stanowiących odrębny dokument.

Wskaźniki realizacji dla projektów przedstawionych w poniższej tabeli odpowiadają wskaźnikom przypisanym do poszczególnych kierunków działań Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025 - 2030 i zostały opisane w Rozdziale 10. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia.

Informacje dotyczące komplementarności projektów opisane zostały w Rozdziale 11.4 oraz w fischkach projektowych zawartych w odrębnym dokumencie.

Lp.	Tytuł projektu / Partnerzy projektu	Kierunek działania Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030	Działanie programu FEL 2021 – 2027, w ramach którego finansowany będzie projekt oraz szacowana wartość projektu *
1.	Wspieranie efektywności energetycznej w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Sosnowica, Gmina Wiryki	2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych	Działanie FELU.04.04 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach IIT Szacowana wartość: 20 000 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
2.	Zwiększenie wykorzystania OZE w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Dębowa Kłoda, Gmina Ludwin, Gmina Sosnowica, Gmina Uścimów, Gmina Wiryki	2.1. Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych	Działanie FELU.04.09 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach IIT Szacowana wartość: 17 550 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
3.	Poprawa atrakcyjności turystycznej w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Powiat Parczewski, Gmina Dębowa Kłoda, Gmina Ludwin, Gmina Sosnowica, Gmina Uścimów, Gmina Wiryki,	1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie Szacowana wartość: 46 600 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
4.	Rozwój elektronicznych usług publicznych Gmina Ludwin	1.2. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	Działanie FELU.02.01 Cyfrowe Lubelskie Szacowana wartość: 1 000 000 PLN

			Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
5.	Bezpieczeństwo ekologiczne w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Sosnowica, Gmina Wiryki	2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności	Działanie FELU 03.01 Bezpieczeństwo ekologiczne Szacowana wartość: 3 300 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
6.	Mała retencja w Leśnej Krainie Jezior Gmina Ludwin	2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności	Działanie FELU.03.02 Dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy Szacowana wartość: 500 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
7.	Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Dębowa Kłoda, Gmina Ludwin, Gmina Sosnowica, Gmina Uścimów	2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Działanie FELU.03.04 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa Szacowana wartość: 60 400 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
8.	Gospodarka odpadami w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Ludwin, Gmina Uścimów	2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Działanie FELU.03.06 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym Szacowana wartość: 15 000 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze

			strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
9.	Ochrona bioróżnorodności w Leśnej Krainie Jezior Gmina Wiryki	2.3. Dostosowanie do zmian klimatu i ochrona bioróżnorodności	Działanie FELU.03.10 Ochrona bioróżnorodności na obszarach poza formami ochrony przyrody Szacowana wartość: 2 000 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
10.	Podniesienie jakości edukacji przedszkolnej w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Ludwin, Gmina Wiryki	3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	Działanie FELU.07.01 Infrastruktura przedszkolna Szacowana wartość: 15 200 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
11.	Podniesienie jakości usług społecznych w Leśnej Krainie Jezior Partnerzy: Gmina Uścimów, Gmina Wiryki	3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	Działanie FELU.07.06 Infrastruktura usług i integracji społecznej Szacowana wartość: 14 000 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.

*podana wartość projektu ma charakter szacunkowy i może ulec zmianie w związku z oceną kwalifikowalności poszczególnych zadań wchodzących w skład danego przedsięwzięcia

Katalog projektów możliwych do realizacji w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji oraz projektów, które mogą uzyskać preferencje z uwagi na ujęcie w strategii terytorialnej

opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego został określony przez Instytucję Zarządzającą programem FEL 2001 – 2027.

W związku z powyższym propozycje projektów ograniczone zostały do typów projektów przewidzianych do realizacji w ramach działań dedykowanych lub preferowanych do objęcia wsparciem w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027.

16. OPIS PROCESU ZAANGAŻOWANIA LOKALNYCH INTERESARIUSZY- PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W PROCESIE OPRACOWANIA I WDRAŻANIA STRATEGII ORAZ SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZONYCH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

16.1. Udział partnerów w opracowaniu Strategii

Proces opracowania Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025–2030 realizowano z poszanowaniem zasad partycypacji społecznej, zapewniając możliwość uczestnictwa interesariuszy w procesie planistycznym. Pozwoliło to na właściwe wypracowanie założeń dokumentu, tj. celów strategicznych i kierunków działań, zasad i obszarów współpracy, identyfikację problemów, potencjałów oraz propozycji przedsięwzięć.

Istotą procesu partycypacji było poznanie opinii partnerów publicznych i społecznych dotyczących barier, problemów i kierunków rozwoju obszaru partnerstwa oraz rekomendacji w zakresie przedsięwzięć, które mają być realizowane w ramach Strategii. Kierowano się zasadą poszukiwania takich rozwiązań, które są realistyczne pod względem możliwości finansowych i organizacyjnych samorządów oraz pomogą władzom publicznym podejmować decyzje w największym stopniu realizujące zasadę wspólnego dobra społeczności Leśnej Krainy Jezior.

W proces przygotowania Strategii włączono zainteresowanych reprezentantów lokalnej społeczności i partnerów społeczno-gospodarczych (lokalne organizacje pozarządowe, przedsiębiorców). Proces partycypacji realizowany był przede wszystkim w formule spotkań i warsztatów z przedstawicielami interesariuszy oraz konsultacji społecznych, które odegrały kluczową rolę w zapewnieniu szerokiego udziału społeczności lokalnej i różnych grup w procesie opracowania Strategii i wyboru projektów. Spotkania te miały na celu wypracowanie wspólnego podejścia do wniosków płynących z diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej, identyfikacji potencjałów rozwojowych i głównych barier, a także wyboru najważniejszych kierunków działań i przedsięwzięć priorytetowych.

W spotkaniach, oprócz przedstawicieli samorządów zaangażowanych w realizację Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030, wzięli również udział przedstawiciele partnerów społeczno-gospodarczych – stowarzyszeń i przedsiębiorców działających na terenie partnerstwa:

- Stowarzyszenia „Aktywni w Sosnowicy”,
- Stowarzyszenia „Historyczna Sosnowica”,
- Koła Gospodyń Wiejskich w Białce „Polesia Czar”,
- Stowarzyszenia „Perły Chmielowa”,
- Winnicy Ludwinus,
- Firmy Pol-Mak S.A. – Wytwórnia Makaronu Domowego.

Wnioski wypracowane podczas spotkań i warsztatów, analiza istniejących dokumentów strategicznych oraz uwagi z konsultacji społecznych zostały wykorzystane w przygotowaniu poszczególnych elementów dokumentu Strategii, przede wszystkim w opracowaniu: analizy SWOT, wizji, celów strategicznych i kierunków działań, propozycji przedsięwzięć zintegrowanych, terytorialnego wymiaru wsparcia. Uczestnicy wypracowali również propozycje projektów możliwych do realizacji w ramach współpracy samorządów Leśnej Krainy Jezior,

które stały się podstawą do definiowania zakresu przedsięwzięć partnerskich zawartych w niniejszej strategii.

Opracowanie Strategii miało charakter partycypacyjny i opierało się na ścisłej współpracy wszystkich partnerów biorących udział w projekcie. Interesariusze aktywnie uczestniczyli w procesie tworzenia dokumentu na każdym jego etapie – od diagnozy sytuacji wyjściowej, przez identyfikację potrzeb i problemów lokalnych społeczności, aż po określenie celów strategicznych i planowanych przedsięwzięć. Każdy z samorządów wniósł do prac nad dokumentem swoją wiedzę, doświadczenia oraz znajomość lokalnych uwarunkowań. Wspólne wypracowanie założeń pozwoliło na uwzględnienie zróżnicowanych potrzeb poszczególnych jednostek oraz zapewniło spójność planowanych działań z kierunkiem rozwoju całego partnerstwa. Tak zaplanowany proces pozwolił nie tylko na lepsze dopasowanie Strategii do realiów i oczekiwań społeczności lokalnych, ale także wzmocnił odpowiedzialność samorządów za jej wdrażanie i zwiększył szanse na skuteczną realizację zapisanych w niej działań.

W trakcie przygotowania strategii zorganizowano cykl spotkań roboczych z interesariuszami, w tym przedstawicielami władz samorządowych jednostek wchodzących w skład partnerstwa. Spotkania te miały na celu wypracowanie wspólnego podejścia do wniosków z diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej, identyfikacji potencjałów rozwojowych i głównych barier, a także wyboru najważniejszych kierunków działań i przedsięwzięć priorytetowych. W toku spotkań zapoznano uczestników z pakietem projektów rozporządzeń UE na lata 2021–2027, uwarunkowaniami i planami Komisji Europejskiej w zakresie wdrażania polityki spójności, ze szczególnym uwzględnieniem terytorialnego wymiaru wsparcia. Przedstawiony został pakiet zagadnień dotyczących polityki rozwoju na poziomie krajowym: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Umowa Partnerstwa 2021–2027, cele Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego oraz założenia i cele Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021–2027. Omówione zostały kwestie dotyczące wymiaru terytorialnego polityki spójności i terytorialnego podejścia do polityki rozwoju. Przedstawione zostały zasady, uwarunkowania i korzyści jakie niesie ze sobą realizacja projektów partnerskich oraz współpraca samorządów w kształtowaniu polityki rozwoju w ujęciu terytorialnym. Zaprezentowano dotychczasowe doświadczenia i możliwe scenariusze opracowania strategii terytorialnej, m.in. w kontekście obszarów strategicznej interwencji wyznaczonych na poziomie krajowym i regionalnym oraz przykłady przedsięwzięć partnerskich realizowanych wspólnie przez samorządy. W części warsztatowej, na podstawie dotychczasowych doświadczeń i możliwości jakie stwarza nowe podejście do polityki regionalnej, przeanalizowano korzyści i zagrożenia wynikające ze współpracy samorządów oraz określono zasady takiej współpracy.

Partycypacja na etapie formułowania kluczowych wyzwań i potencjałów obszaru partnerstwa

Podczas spotkań i warsztatów uczestnikom przedstawiono również wnioski płynące z opracowanej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru partnerstwa w podziale na sześć głównych obszarów tematycznych: (i) położenie, przestrzeń i środowisko; (ii) społeczeństwo; (iii) rynek pracy; (iv) gospodarka; (v) infrastruktura komunikacyjna i techniczna oraz (vi) infrastruktura społeczna. Interesariusze wypracowali również wspólną o wizję obszaru partnerstwa - uczestnicy stwierdzili, że w 2030 r. chcieliby utożsamiać obszar Leśnej Krainy Jezior z obszarem wykorzystującym swoje walory przyrodniczo-krajobrazowe, atrakcyjnym turystycznie, kojarzącym się z konkurencyjnym i bezpiecznym miejscem do zamieszkania, produkcją energii ze źródeł odnawialnych, przyjaznym seniorom, rodzinom i dzieciom.

Do najważniejszych barier i problemów interesariusze zaliczyli m.in.: brak wspólnej marki terytorialnej wspomagającej konkurencyjność i rozwój turystyki na obszarze partnerstwa, niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną, niedostateczne wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, zły stan budynków użyteczności publicznej, ograniczony dostęp do infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę segregacji oraz recyklingu odpadów, postępujące starzenie się społeczeństwa, niską jakość działań dedykowanych osobom starszym, niesamodzielnym i wykluczonym, obserwowane zmiany klimatu i postępujące zmniejszanie się bioróżnorodności, obszaru ograniczony dostęp do e-usług, ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej.

Przedstawiciele stowarzyszeń i przedsiębiorców zwrócili uwagę na istotne potencjały obszaru:

- duże zaangażowanie lokalnych społeczników i liderów, którzy są motorem działań oddolnych,
- silna tożsamość lokalna i przywiązanie mieszkańców do tradycji, co sprzyja inicjatywom społecznym,
- silne tradycje kulturowe oraz aktywność kół gospodyń wiejskich, zespołów artystycznych czy stowarzyszeń historycznych,
- atrakcyjne walory przyrodnicze i krajobrazowe (las, jeziora, obszary chronione),
- rosnące zainteresowanie turystyką przyrodniczą, agroturystyką, turystyką kulinarną i ekologicznym stylem życia,
- możliwość tworzenia sieci współpracy gospodarczej (klastry turystyczne, marki wspólne, kooperacja usługodawców i producentów),
- doświadczenie samorządów w realizacji projektów współfinansowanych z funduszy unijnych i krajowych,
- rosnące możliwości finansowania inwestycji w odnawialne źródła energii, termomodernizację i zieloną transformację,
- potencjał do rozwoju ekologicznych rozwiązań (np. retencja wody, wykorzystanie energii słonecznej i biomasy).

Z drugiej strony wskazywali na szereg problemów i barier rozwojowych:

- ograniczone środki finansowe na realizację inicjatyw społecznych i kulturalnych, utrudniające realizację długofalowych projektów,
- niewystarczające zaplecze lokalowe i techniczne do prowadzenia działalności kulturalnej i społecznej,
- niedostatecznie rozwinięta infrastruktura techniczna i turystyczna (np. baza noclegowa, brak atrakcji całorocznych, problemy z dojazdem do niektórych miejsc),
- potrzeba modernizacji podstawowej infrastruktury technicznej – wodno-kanalizacyjnej, energetycznej i drogowej,
- wyraźne starzenie się społeczeństwa oraz migracja ludzi młodych do większych ośrodków miejskich,
- niski poziom wykorzystania odnawialnych źródeł energii oraz potrzeba termomodernizacji budynków publicznych i prywatnych,
- niewystarczający system gospodarki odpadami,

- zagrożenia związane ze zmianami klimatycznymi (susze, podtopienia).

Partycypacja społeczna realizowana na etapie formułowania celów strategicznych i kierunków działań

Kolejnym etapem opracowania strategii w formule partycypacyjnej było sformułowanie kierunków działań i celów strategicznych. Wybór obszarów wsparcia uwarunkowany był ramami wyznaczonymi przez cele szczegółowe programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 oraz powiązaniem ich z zidentyfikowanymi na wcześniejszym etapie kluczowymi wyzwaniami i potencjałami obszaru partnerstwa.

Partycypacja społeczna realizowana na etapie formułowania celów składała się z kilku etapów:

- wstępne ustalenie warunków formalnych dla celów, które wynikają z zapisów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 dotyczących uwarunkowań i zasad realizacji Innych Instrumentów Terytorialnych, przede wszystkim w zakresie obszarów wsparcia przewidzianych do finansowania w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim oraz obszarów, w ramach których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych,
- opracowanie celów strategicznych, kierunków działań oraz wstępnej propozycji w zakresie projektów strategicznych, które pozwolą na osiągnięcie tak wyznaczonych celów oraz realizację wypracowanej wizji obszaru partnerstwa,
- weryfikacja i analiza celów, kierunków działań oraz propozycji projektów strategicznych pod kątem efektywności w zakresie skutecznego podejmowania kluczowych wyzwań oraz ich zgodności z potrzebami i oczekiwaniami lokalnej społeczności.

Zdaniem interesariuszy najważniejsze kierunki działań dla rozwoju i podniesienia jakości życia na obszarze Leśnej Krainy Jezior to m.in.: rozwój infrastruktury turystycznej, wprowadzenie nowoczesnych narzędzi promocji turystycznej (aplikacje mobilne, wirtualne przewodniki), wsparcie rozwoju lokalnych marek i produktów, wzmacnianie kapitału społecznego poprzez sieciowanie organizacji pozarządowych, tworzenie centrów aktywności lokalnej i miejsc spotkań dla mieszkańców, wsparcie działań dla młodzieży i seniorów (międzypokoleniowe inicjatywy, wolontariat), modernizacja infrastruktury społecznej (przedszkola, świetlice, obiekty sportowe), projekty poprawiające bezpieczeństwo publiczne (monitoring, oświetlenie uliczne).

Podkreślano, że kluczowym elementem działań na rzecz rozwoju obszaru Leśnej Krainy Jezior powinien być rozwój wspólnej marki terytorialnej. Marka ta ma pełnić rolę spójnego narzędzia promującego zarówno ideę partnerstwa lokalnych podmiotów, jak i unikalne walory obszaru partnerstwa. Zadaniem marki powinno być budowanie pozytywnego i rozpoznawalnego wizerunku Leśnej Krainy Jezior jako miejsca przyjaznego, bezpiecznego, atrakcyjnego turystycznie i społecznie zaangażowanego. Zdaniem interesariuszy marka terytorialna ma w szczególności wspierać rozwój turystyki poprzez podkreślanie wyjątkowych zasobów przyrodniczych i kulturowych, lokalnych produktów i usług. Jednocześnie ma wzmacniać poczucie tożsamości lokalnej oraz współpracy między samorządami i innymi podmiotami działającymi na obszarze partnerstwa.

Kolejnym ważnym kierunkiem wskazywanym przez interesariuszy była transformacja energetyczna obszaru oraz przejście w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym, a także szeroko pojęta ochrona środowiska. W szczególności podkreślano znaczenie zrównoważonego zarządzania zasobami wodnymi i systemów kanalizacji, konieczność zwiększenia odporności obszaru partnerstwa na skutki zmian klimatu oraz ochrony lokalnej bioróżnorodności. W opinii interesariuszy działania te powinny obejmować inwestycje w

retencję wód opadowych, przyjazne środowisku rozwiązania w infrastrukturze wodno-kanalizacyjnej, modernizację Punktów Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych oraz edukację ekologiczną mieszkańców. Wskazywano, że tylko zintegrowane podejście do kwestii środowiskowych pozwoli zachować unikalne walory przyrodnicze obszaru i zapewni jego zrównoważony rozwój w dłuższej perspektywie.

Podkreślić należy również, że przy tworzeniu Strategii wykorzystano ustalenia i wnioski wynikające z już istniejących dokumentów strategicznych na poziomie lokalnym, takich jak strategie rozwoju poszczególnych jednostek oraz gminne programy rewitalizacji. Dokumenty te powstawały przy udziale szerokiego grona interesariuszy lokalnych – przeprowadzano w ich ramach liczne konsultacje społeczne, spotkania warsztatowe, badania ankietowe i wywiady pogłębione.

W trakcie opracowywania lokalnych strategii rozwoju poszczególnych gmin partnerskich oraz gminnych programów rewitalizacji zidentyfikowano zarówno potencjały rozwojowe, jak i główne bariery rozwoju jednostek samorządu terytorialnego tworzących partnerstwo. Do najczęściej diagnozowanych wyzwań należały m.in.: starzenie się społeczeństwa i związana z tym potrzeba rozwoju opieki nad osobami starszymi oraz wykluczonymi, niewystarczająca infrastruktura społeczna i edukacyjna (w szczególności w zakresie opieki przedszkolnej), ograniczony dostęp do usług publicznych oraz potrzeba rozwoju e-usług, potrzeba ochrony środowiska i adaptacji do zmian klimatu, konieczność odnowy, termomodernizacji i dostosowania obiektów użyteczności publicznej, jak również niedobory w infrastrukturze technicznej – szczególnie w zakresie sieci wodno-kanalizacyjnych i gospodarki odpadami. Jednocześnie wskazywano na istotny potencjał w zakresie rozwoju funkcji turystycznych, wynikający z atrakcyjnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych oraz rosnącego zainteresowania aktywnymi formami wypoczynku i lokalnymi produktami.

Strategia Leśnej Krainy Jezior uwzględnia te wcześniejsze ustalenia oraz wnioski, dzięki czemu jej treść stanowi efekt wieloetapowego procesu partycypacyjnego, którego fundamentem są wcześniej wypracowane i uzgodnione z mieszkańcami oraz przedstawicielami lokalnych środowisk społecznych i gospodarczych cele rozwojowe.

Partycypacja na etapie identyfikacji listy projektów strategicznych

Następnym etapem opracowania Strategii był proces identyfikacji przedsięwzięć strategicznych. Proces wyłaniania listy projektów strategicznych podporządkowany był warunkom zgodności z zapisami Szczegółowego Opisu Priorytetów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 oraz powiązaniu konstruowanych projektów z określonymi kierunkami działań, właściwymi dla osiągnięcia konkretnego celu strategicznego. Udział partnerów społeczno-gospodarczych w opracowaniu listy projektów strategicznych został zainicjowany w trakcie opisanych powyżej spotkań. W wyniku wspólnej pracy utworzona została wstępna propozycja listy projektów strategicznych, a wypracowane propozycje projektów wprost wynikały ze zidentyfikowanych celów strategicznych i kierunków działań. Cele strategiczne i kierunki działań ujęte w Rozdziale 8 niniejszej Strategii, które sformułowano w wyniku prac i warsztatów prowadzonych z gronem interesariuszy, lokalnymi liderami oraz reprezentacją partnerów społeczno-gospodarczych, zostały zoperacjonalizowane w postaci projektów wpisujących się w zidentyfikowane kierunki działań. Zatem podstawowym i pierwszym etapem partycypacji społecznej w zakresie wyboru listy projektów strategicznych, determinującym końcowy kształt projektów było przeprowadzenie z partnerami społeczno-gospodarczymi dialogu w zakresie przedmiotowych celów strategicznych i kierunków działań.

Proces wyboru projektów składał się z kilku następujących po sobie etapów:

- naboru propozycji projektowych w ramach bezpośrednich spotkań interesariuszy,

- wstępnej analizy i oceny zgłoszonych projektów pod kątem zgodności z kryteriami formalnymi dla projektów zintegrowanych oraz zgodności z zidentyfikowanymi celami strategicznymi i kierunkami działań,
- selekcji projektów, w ramach której kluczowi interesariusze i przedstawiciele partnerów społeczno – gospodarczych, uwzględniając istotne uwarunkowania realizacyjne oraz stopień osiągnięcia celów Strategii, rekomendowali do dalszego opracowania wybrane projekty strategiczne,
- decyzji strategicznej Rady Porozumienia, będącej końcowym etapem procesu wyłaniania projektów strategicznych - w ramach tego etapu zdecydowano o wyłonieniu 12 projektów strategicznych.

Decyzja Rady Partnerstwa opierała się na analizie, której istotą było zastosowanie niżej wymienionych kryteriów:

- znaczenie projektu dla rozwoju obszaru partnerstwa,
- komplementarność danego przedsięwzięcia z innymi projektami – zrealizowanymi lub zaplanowanymi do realizacji,
- akceptacja projektu przez samorządy partnerstwa,
- rekomendacje przedstawicieli partnerów społeczno-gospodarczych.

Ostatecznie w Strategii znalazło się 11 przedsięwzięć strategicznych, które stanowią podstawę do realizacji celów i kierunków działań wyznaczonych dla obszaru partnerstwa.

Jednocześnie w ramach zarządzania Strategią przyjęto zasadę otwartości na aktualizację listy projektów strategicznych oraz weryfikację obecnych założeń wskazanych w Strategii.

Projekt Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025–2030, zawierający listę przedsięwzięć strategicznych, został pozytywnie zaopiniowany Uchwałą Rady Porozumienia Nr 1/2025 z dnia 26.09.2025 r.

16.2. Udział partnerów we wdrażaniu, monitorowaniu i ewaluacji Strategii

Aby zapewnić efektywne wdrażanie, monitorowanie i ewaluację Strategii, niezbędne jest ustanowienie **skutecznych mechanizmów współpracy i komunikacji między wszystkimi partnerami.**

Kluczową rolę w opiniowaniu istotnych decyzji dotyczących wdrażania Strategii posiada **Rada Porozumienia** będąca organem doradczym Lidera Porozumienia. Do najważniejszych zadań Rady należą: opiniowanie projektu Strategii oraz projektu jej aktualizacji lub zmian, inicjowanie aktualizacji lub zmian strategii, opiniowanie projektów innych dokumentów wymaganych przez Instytucję Zarządzającą programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego lub inne uprawnione podmioty oraz opiniowanie innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia i realizacji strategii Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027. W skład Rady przedstawiciele organów wykonawczych stron Porozumienia gminno-powiatowego, określającego zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Leśnej Krainy Jezior lub osoby je reprezentujące (po jednej z każdej gminy/powiatu). Pracami Rady Porozumienia kieruje Przewodniczący – Lider Porozumienia. W ramach prac Rady samorządy współpracują w celu harmonizacji działań zgodnych z wytycznymi Strategii, dbając o spójność realizowanych

projektów oraz o integrację zasobów. Jednostki zarządzają również budżetami przeznaczonymi na realizację działań strategicznych, nadzorując ich efektywne i zgodne z prawem wykorzystanie.

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację strategii partnerstwo Leśnej Krainy Jezior przewiduje również możliwość powołania w strukturze zarządczej Strategii Rady Społecznej - reprezentatywnej grupy przedstawicieli strony społecznej i biznesowej. Rada stanowić będzie ważny kanał komunikacji między władzami gmin a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w Strategii.

Zgodnie z zasadami przyjętymi w Strategii wszystkie istotne decyzje i zmiany dokumentu Strategii oraz kluczowe informacje służące wdrażaniu strategii będą **konsultowane z interesariuszami** (w tym partnerami społecznymi i gospodarczymi) z terenu obszaru Leśnej Krainy Jezior. Opisana partycypacja społeczna dotyczy również etapu oceny efektów realizacji Strategii, tj. monitoringu Strategii i badań ewaluacyjnych. Bezpośrednimi odbiorcami efektów działań wdrażanych w ramach Strategii są mieszkańcy obszaru partnerstwa oraz przedsiębiorcy i organizacje pozarządowe prowadzące działalność na jego terenie. Ich zaangażowanie i opinie mają kluczowe znaczenie dla sukcesu Strategii. W ramach procesu wdrażania i monitorowania Strategii regularnie organizowane będą **konsultacje społeczne**, które pozwolą na uwzględnienie opinii mieszkańców i innych podmiotów w kształtowaniu polityk lokalnych. Przykładowe, planowane formy konsultacji to:

- organizowanie otwartych spotkań, podczas których interesariusze będą mogli zapoznać się z postępami realizacji Strategii, wyrazić swoje opinie i zgłaszać uwagi,
- przeprowadzanie ankiet i sondaży, w celu zebrania opinii na temat realizacji poszczególnych działań i ich wpływu na społeczność,
- organizowanie tematycznych warsztatów, na których mieszkańcy, przedsiębiorcy i przedstawiciele organizacji będą mogli pracować nad konkretnymi aspektami strategii, proponując swoje rozwiązania i pomysły,
- aktywne współdziałanie z lokalnymi radami osiedli i sołectwami, które mogą reprezentować interesy mieszkańców i przekazywać ich uwagi,
- zachęcanie mieszkańców do monitorowania postępów realizacji Strategii na poziomie lokalnym, np. poprzez zgłaszanie problemów, opóźnień lub dobrych praktyk.

Włączając mieszkańców w proces realizacji, monitorowania i ewaluacji Strategii, nie tylko zwiększymy szanse na jej sukces, ale także zbudujemy silniejszą, bardziej zaangażowaną i świadomą społeczność.

16.3. Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030

Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030 sporządzone zostanie po zakończeniu prac nad Strategią.

17. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO DLA PROJEKTU STRATEGII

Informacja nt. przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu Strategii sporządzona zostanie po zakończeniu prac nad Strategią.

18. DEKLARACJA ODRĘBNOŚCI STRATEGII TERYTORIALNEJ

Przedmiot oraz zakres projektów ujętych w Strategii terytorialnej Leśnej Krainy Jezior na lata 2025-2030, przypisany do objęcia wsparciem w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, nie będzie finansowany ze środków przeznaczonych na realizację innych instrumentów terytorialnych: Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnego oraz Gminnych Programów Rewitalizacji.